

Til

Landbruks- og matdepartementet

Postboks 8007 Dep.

0030 Oslo

postmottak@lmd.dep.no

Fra

NOAH – for dyrs rettigheter

Dronningens gate 13

0152 Oslo

register@dyrsrettigheter.no

Dato: 14.09.2023

INNSPILL TIL STORTINGSMELDING OM DYREVELFERD – FAMILIE- OG HOBBYDYR

Landbruks- og matdepartementet (LMD) avholdt innspillmøte for stortingsmeldingen om dyrevelferd den 15. juni 2023. I forbindelse med dette ønsket departementet skriftlige innspill om familie- og hobbydyr innen 15. september. NOAH deltok på møtet og har tidligere sendt inn overordnede innspill med ulike forslag til konkrete tiltak for disse dyregruppene, og vi sender nå inn en utdypet versjon med hvor flere temaer blir tatt opp.

Departementets oppdrag var svært omfattende, og det er flere temaer NOAH er engasjert i som vi er usikre på om vil bli behandlet i sakskomplekset, men som det er antydning at man skal inkludere. NOAH har lagt vekt å gå igjennom behov og status for ulike arter som blir holdt som familiedyr eller for hobbyformål. Her har vi forsøkt å dekke følgende områder fra departementets oppdrag for disse artene; status for forskjellige typer dyrehold, avl, transport, begrensninger på naturlig utfoldelse (utstyr, hold i bur, lufting i bånd eller luftegård m.m.), aktivisering/alenetid, avlving (metoder, hvem kan utføre), kompetanse hos dyreholder.

Når det gjelder «behandling og inngrep (etiske grenser, aksept for lidelse på kort sikt for å oppnå økt velferd på lengre sikt m.m.)», så opplever vi dette som en diskusjon rundt veterinærmedisin, og har behandlet dette i eget kapittel. Når det gjelder «Vanskjøtsel (forebygging og varige løsninger)» har også kriminalitet mot dyr fått eget kapittel, hvor NOAH også går inn på avlving av dyr overordnet i forhold til andre lands lover som sikrer dyr mot vilkårlig avlving.

Departementet ber også om redegjørelse for «Bruk av dyr til spesielle formål (sport, utstilling, tjenstedyr, jakt, besøksdyr, terapidyr m.m.)». NOAH har dekket sport og utstilling i forhold til hest og hund. Vi har et eget kapittel om terapidyr. Når det gjelder jakt, har NOAH valgt å ha et kapittel om jaktens konsekvenser for de ville dyrene – da det primært er disse jakten går ut over. Vi har også et kapittel om bruk av oppdrettede dyr (i fangenskap) til jaktformål – noe vi anser nå er forbudt, men som dessverre fortsatt er et problem. Det er usikkert om departementet har ønsket innspill om dyrene som *jaktes på*, eller om man kun tenker på jakthunder i forhold til jaktens konsekvenser for dyr. Uansett har NOAH valgt å løfte frem dyrene det jaktes/jakttrenes på, og mener dette er et viktig moment i meldingen.

Når det gjelder «Målkonflikter (allergi, støy, avføring, beskatning på småfugl og gnagere, fare for rømming og forvillede dyr, frykt, antibiotikabruk m.fl.)», fremstår det uklart for NOAH hvilke temaer man egentlig planlegger å dekke i meldingen. En dyrevelferdsmelding bør ikke være en melding om «ulemper knyttet til dyr», men «ulemper for dyr» som følge av menneskelig aktivitet og/eller fangenskap, og hvordan avhjelpe disse. Noen av stikkordene henleder tankene på forhold som dekkes av hundeloven, og all den stund Norge nettopp har fått en ny hundelov som NOAH har gitt grundige innspill til, viser vi til disse innspillene når det gjelder forhold rundt målkonflikter med hund. Imidlertid velger vi (som vedlegg) å legge ved et dokument om en viktig målkonflikt, som vi også mener går ut over hunden; jakt med løs hund. Jakt med løs hund setter hunden i fare, går ut over dyrevelferden til en rekke ville dyr og potensielt andre tamme dyr, og går i tillegg ut over mange andre i samfunnet. Når det gjelder fare for rømming, tolker NOAH det fremst som et forhold knyttet til herptiler – og mener igjen det primært er et dyrevelferdsproblem at herptiler nå tillates i fangenskap. Når det gjelder «beskatning på småfugl og gnagere» tolker NOAH det dithen at man her mener katter. NOAH mener diskusjon om disse forholdene går utover dyrevelferdsmeldingens mandat, og at det ville kreve en større evaluering av alle forhold som skader fugler og smågnagere – inkludert gjør dem mer følsomme for predasjon (vinduer, endringer i landbruket m.m.). Da forholdet likevel er nevnt, legger NOAH med som vedlegg vårt innspill til VKM om forholdet mellom katter og fauna.

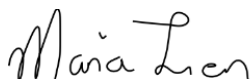
Til slutt har NOAH unnlatt å svare på «begrensning eller minimumskrav til antall dyr i et dyrehold». Det er NOAHs syn at det viktigste er å begrense avl og salg av dyr – og dette har vi berørt for ulike arter. Det at man sette stadig nye dyr til verden som ikke har noen garanti for et godt hjem, er et stort problem som må håndteres effektivt. Dyrehold kan imidlertid som sådan ikke dømmes ut i fra antall dyr – men ut i fra hvordan dyrene har det, om de får dekket sine behov, om man hindrer videre reproduksjon etc.

NOAH takker for muligheten til å gi innspill til arbeidet med å lage en ny stortingsmelding om dyrevelferd, og ber om tilbakemelding dersom det er forhold og temaer vi har utelatt som følge av misforståelse av mandatet.

Vennlig hilsen NOAH – for dyrs rettigheter v/

Siri Martinsen,
veterinær og leder

Maria Lien,
veterinær og fagmedarbeider

Benedikte Antonsen,
Økolog og fagmedarbeider

Katrin Vels,
jurist og fagmedarbeider

Henriette Diesen
biolog og fagmedarbeider

HUNDER

Hunder opplever påkjenninger og lidelse primært som følge av avl, trening eller dårlig miljø. Enkelte raser har eksteriør som skaper betydelige helseproblemer for hunden. Det er viktig at forskriften om avl av hund som for tiden utarbeides blir god, og eksplisitt forbyr raser som for eksempel ikke har normal pustefunksjon. Det er også viktig at forskriften kan hindre intensiv avl (valpefabrikker) som også går ut over dyrevelferden. NOAH mener at forskrift om ID-merking av hunder også er positivt. Imidlertid er det sterkt behov for forskrift om hold av hund: Det har de siste 10-20 årene vært en økende trend med å oppbevare hunden i bur store deler av døgnet.

Å oppbevare hunden i et bur tar fra den muligheten til å innfri noen av de mest grunnleggende behovene. Finland og Sverige har forbud mot å holde hund i bur. Også hunder som holdes i kjetting/hundegård i store deler av døgnet, lider av å ikke få utløp for sine behov. Dette er særlig problem i sledehundmiljøet. I dette miljøet er det også problemer med store belastninger på hundene for ekstremløp, samt intensiv avl for å få frem «de beste» konkurransedyrene. Dette hundeholdet er delvis kommersielt og bør reguleres – på samme vis som avl bør reguleres. I enkelte miljøer (for eksempel jakthunder) er smertevoldende trening av hund fortsatt et problem, herunder bruk av strøm. Det er også et dyrevelferdsproblem for hund at jakt med løs hund foregår på en måte hvor hunden er alene over tid og langt fra eier (i tillegg til dyrevelferdsproblemer for ville dyr i denne jaktformen).

Innhold

- Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding
- NOAHs tilrådning
- Etologi og behov
- Problemer for hunder som familiedyr
 - Uetisk avl og forbud mot avl på raser med høy sannsynlighet for sykdom
 - Restriksjoner på avl
 - Bruk av bur og kjetting for oppbevaring av hund
 - Trening av hunder og bruk av tvangsmidler
 - Hunder i konkurranse

Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding

Ifølge forrige dyrevernmelding skulle det innføres forbud mot elektrisk dressurhalsbånd til hund, og vurderes forbud mot avl av enkelte raser som gir sykdomsfremkallende eksteriør, samt forskriftsregulering av avl. Departementet «foreslår at det utarbeides en forskrift om spesielt hundehold (trekkhunder, annet hundehold i større omfang) hvor det stilles krav om ID-merking, samt krav til miljø, stell og tilsyn». Det ble også uttrykt bekymring for ekstremløp. Verken forbud mot elektrisk dressur eller forskriftsregulering av sledehundhold/ekstremløp har skjedd. Først i år har arbeidet med avlsforskrift begynt, men i siste utkast var det *ikke* inkludert forbud mot raser man vet påfører dyrene lidelse og heller ikke funksjonskrav som ville gjøre slike raser forbudt.

NOAHs tilrådning

- Utarbeide forskrift om hold av hund som lovfester forbud mot oppbevaring av hund i bur samt hold av hund i kjetting eller permanent hold i luftegård. I denne forskriften må det også adresseres større hundehold generelt, og levemiljø for sledehundhold spesielt. En slik forskrift bør også adressere trening av hund, og klart forby smertefulle metoder som strøm, samt forby bruk av hund i ekstremløp (dette kan også adresseres i konkurransedyrforskrift).
- Pågående forskrift om avl av hund, må forby konkrete raser med høy sannsynlighet for helseproblemer, og sette funksjonskrav som forbyr eventuelle nye raser med lignende problemer (for eksempel vanskeligheter med å puste).
- Innføre forbud mot avliving av friske hunder for å øke dyrets status, og hindre avl som gir «overskuddsdyr» (for eksempel for konkurranseformål).
- Forbud mot løshundjakt (se vedlegg).

Etologi og behov

Hunden er et av de aller mest populære familiedyrene både i Norge og i verden for øvrig. Det lever omtrent 565 000 hunder i Norge i dag.¹ Arkeologiske bevis tyder på at hunden var det aller første dyret som begynte å leve sammen med mennesker.² Vårt forhold til hunder strekker seg med andre ord svært langt bak i tid. Hunder holdes både som bruks- og kjæledyr i Norge, og det er store variasjoner i både raser og bruksområder. Årsaken til at nettopp hunden er blitt så populær, og at de verden over regnes som «menneskets beste venn», skyldes blant annet deres unike evne til å tilpasse seg oss mennesker, vår kommunikasjon og vår levemåte. Hunder forstår mennesker særdeles godt, og studier har vist at de forstår både toneleie og ansiktsuttrykk hos mennesker. Nettopp fordi mennesket og hunden har utviklet seg sammen over så lang tid har vi også utviklet lignende kognitive evner.³ Studier har vist at hunder bevisst unngår kontakt med både mennesker og andre hunder som krangler om ressurser, og at de forstår om mennesker leker eller ønsker å beskytte ressurser (for eksempel leker eller mat).⁴ Nettopp hundens evne til å forstå mennesker så godt, og et ønske om å passe inn i menneskeflokk, gjør den ekstra sårbar for utnyttelse. Mange hunder vil skjule smerter for å gjennomføre oppgaver de blir bedt om, i motsetning til mange andre dyrearter som ville gjemt seg vekk. Hunder har dessverre blitt ofre for svært mange myter gjennom tiden, særlig har kanskje myten om «alfahunden» bidratt til at mange hunder har blitt ofre for uverdigg behandling.

Arten hund har gjennom menneskelig avl utviklet seg i en rekke forskjellige retninger. I dag eksisterer det på verdensbasis mer enn 500 hunder forskjellige hunderaser.⁵ Disse varierer i størrelse, utseende, helse og gemytt. Hunderasene deles ofte inn i kategorier som forteller noe om hva slags bruk mennesker har tenkt seg for rasen. Innad i disse kategoriene finnes det igjen et bredt spenn av raser som er blitt avlet frem for spesielle formål av mennesker.

Hunder har et stort behov for nærhet til flokken sin. Hunder som holdes i alene i bur har vist seg å bjeffe og ule mer enn hunder som holdes sammen med andre hunder eller mennesker.⁶ Hunder har også et stort behov for å kunne bevege seg, løpe og leke. Som valper leker hundene for å utvikle motoriske ferdigheter og sosiale evner.⁷ Hunder som holdes i bur eller av andre grunner ikke får utløp for sitt behov for bevegelse har vist seg å kunne utvikle stress og stereotyp adferd som for eksempel å jage sin egen hale.⁸

Problemer for hunder som familiedyr

Uetisk avl og forbud mot hunderaser med stor sannsynlighet for sykdom

Hundens inngang i menneskenes verden startet for ca. 27 000 år siden. De moderne rasene derimot oppstod for bare 30-90 generasjoner siden, og man gikk fra noen få til over 400 raser. Fokuset på raser slik vi kjenner dem i dag, begynte på 17-1800 tallet og den sterke selekteringen har også ført til at hundene har fått flere genetiske sykdommer. I hundeavlen avles det på enkelte egenskaper, men det er vanskelig å forutsi hvordan seleksjon på en karakteristikk kan påvirke andre aspekt av

¹ Mattilsynet. (2022). "Utredning om merking og registrering av hunder». Hentet 23.08.2023 fra: https://www.mattilsynet.no/om_mattilsynet/utredning_om_merking_og_registrering_av_hunder.45822/binary/Utredning%20om%20merking%20og%20registrering%20av%20hunder#:~:text=Det%20lever%20i%20dag%20om,i%20%C3%A5rene%202020%20og%202021.

² Nagasawa, M., Mogi, K., & Kikusui, T. (2009). Attachment between humans and dogs. *Japanese Psychological Research*, 51(3), 209-221.

³ Tami, G., & Gallagher, A. (2009). Description of the behaviour of domestic dog (*Canis familiaris*) by experienced and inexperienced people. *Applied Animal Behaviour Science*, 120(3-4), 159-169.

⁴ Rooney, N. J., & Bradshaw, J. W. (2006). Social cognition in the domestic dog: behaviour of spectators towards participants in interspecific games. *Animal Behaviour*, 72(2), 343-352.

⁵ Fiala, I. (2013). Dog breeds: the canine version of a socially constructed race. *Humanit Soc Sci Rev*, 2(4), 137-144.

⁶ Mertens, P. A., & Unshelm, J. (1996). Effects of group and individual housing on the behavior of kennelled dogs in animal shelters. *Anthrozoös*, 9(1), 40-51.

⁷ Sommerville, R., O'Connor, E. A., & Asher, L. (2017). Why do dogs play? Function and welfare implications of play in the domestic dog. *Applied animal behaviour science*, 197, 1-8.

⁸ Sommerville, R., O'Connor, E. A., & Asher, L. (2017). Why do dogs play? Function and welfare implications of play in the domestic dog. *Applied animal behaviour science*, 197, 1-8.

biologien til dyret. Noen endringer har liten betydning for hunden, mens andre kan ha en sentral rolle i hele hundens kropp gjennom hele dens liv. Det er svært vanskelig å forutsi den fulle rollen til en genetisk endring.

Gjennom menneskers selektering av egenskaper hos de forskjellige hunderasene, har det oppstått mange sideeffekter som påvirker dyrevelferden negativt. Dette kan være raser med rasestandarder der eksteriøret skaper betydelige helseproblemer hos hunden, eller arvelige sykdommer som er uavhengig av rasens eksteriør. Det bør i prinsippet vært enkelt å unngå at hunder må fødes med disse helseproblemene – rett og slett ved å stoppe avl på dyr som er påvirket av sykdommer eller genetiske tilstander som påvirker velferden negativt.¹ Om mange individer innad i en rase er påvirket, vil det naturlig nok bety forbud mot å avle på nettopp den rasen. Hunderaser er menneskeskapt, og vi har ingen rett til å designe en «rase» av et dyr for egen fornøyelse, som samtidig betyr at det er en fare for hundens velferd. Tvert i mot er Dyrevelferdslovens bokstav allerede tydelig på at slik skadelig avl er ulovlig. Men praksis og konkrete forskrifter som kan håndheve loven, mangler. Kort sagt, burde flere hunderaser slik vi kjenner dem i dag, slutte å eksistere av dyrevelferdshensyn, ved at nye avkom ikke avles fram.

Det er svært bekymringsverdig at abnormiteter som skaper dårlig dyrevelferd for dyret anses som et ønsket trekk av noen mennesker. Eksempler på slike trekk er den brachycephale hodefasjonen, hudfolder og lange hengeører. Ifølge Dyrevelferdsloven §25 om avl skal det ikke drives avl om det endrer arveanlegget slik at det påvirker dyrets fysiske og mentale funksjoner negativt, eller som viderefører slike arveanlegg, reduserer dyrs mulighet til å utføre naturlig atferd, eller vekker allmenne etiske reaksjoner. Har dyr behov for rutinemessig medisinsk eller kirurgiske behandling er det indikasjon på avl i strid med dyrevelferdsloven. I dag er situasjonen slik at det hos enkelte hunderaser anses som normalt med betydelige respirasjonsproblemer og kroniske hud- og øyeproblemer. Norsk Bulldog Klubb kan rapportere at det i en undersøkelse fra 2012 var 92 % av Engelsk Bulldog som måtte insemineres og 0 % som var selvfødende. Årsakene til dette er mange, men en av årsakene til keisersnitt er valpens hodestørrelse og morens smale lendeparti. Valpedødeligheten det samme året lå på nesten 15 %.

Hunden kommuniserer med svært mange ulike typer signaler. Hunden bruker blant annet kroppsholdning, bevegelser, øyne, ører, munn, hale, lyd og lukt for å kommunisere. Mennesker har avlet hunder til å ha en fysiologi som ikke tar hensyn til dette, og individer av flere raser får som følge av dette problemer med å vise svært mange av disse kommunikasjonssignalene. Dette kan i sin tur skape misforståelser hunder imellom og føre til uheldige situasjoner som kan skape frykt og ubehag for hunden. Det er blant annet gjort en studie på halelengde hos hund, der hunder med kort hale ikke får kommunisert like tydelig som de med lang hale.

Avl på hunder med arvelige sykdommer, helseproblemer eller eksteriør som vanskeliggjør muligheten for å utøve naturlig atferd og kommunikasjon med andre hunder, burde straffes etter Dyrevelferdsloven. Etter NOAHs mening faller flere raser inn under ulovlig avl. Selv om noe er normalisert, bør det allikevel ikke unnlates å anses som et lovbrudd. Det er positivt at problematikken rundt uetisk avl har blitt mer belyst de senere år, men det er nødvendig at de som fortsetter å avle på syke individer straffefølges slik at avlen stanses totalt. Avl på svært syke hunderaser bør forbys gjennom forskrift, dette gjelder for eksempel rasene engelsk bulldog og cavalier king charles spaniel.

Det er viktig at forskriften for avl av hunder som nå er under utarbeidelse inneholder helt konkrete forbud mot avl på disse hundene. Oslo Tingrett har dømt avl av engelsk bulldog og cavalier king charles spaniel ulovlig basert på veterinærfaglige kriterier opp mot dyrevelferdsloven. NOAH mener at VKM bør få i oppdrag å utarbeide liste over raser som har en uakseptabel høy risiko for lidelser av en alvorlighetsgrad som bryter med loven. Begge de to nevnte raser karakteriseres som brachiocephale raser, og brachyiocephale raser har gjennomsnittlig 33 rasebetingede lidelser per

rase (sammenlignet med 11 for raser uten denne egenskapen).⁹ Selv om mange raser er plaget av disponering for sykdom, er det noen raser som hvor sykdommer har svært høy sannsynlighet for å dukke opp hos en stor andel av individene, hvor sykdommene er knyttet til rene anatomiske forhold og hvor sykdommene er svært alvorlige. Dette gjelder for eksempel brachiocephale raser og syndromene *Brachycephalic obstructive airway syndrome* og *Brachycephalic Ocular Syndrome*. Slike raser bør etter NOAHs mening forbys, da man vet at man påfører dyr lidelse i generasjon etter generasjon.

I tillegg – eller alternativt – bør det forskriften innebære forbud mot å ikke møte en rekke funksjonskrav – f.eks. evne til å puste uhindret, evne til å problemfritt lukke øyelokkene over øyeeplet, evne til å føde naturlig m.m. Slike funksjonskrav burde strengt talt være en selvfølge etter dyrevelferdsloven, men slik situasjonen er tillates avl på dyr man vet ikke har disse funksjonene. NOAH mener derfor det er helt nødvendig i denne forskriften å liste opp flere konkrete funksjonskrav, helst med detaljerte verdier for funksjon, for å stanse flere av de alvorlige, kjente lidelsene hunder utsettes for.

Restriksjoner på avl

NOAH vil videre foreslå at ansvaret ved å sette nye dyr til verden, og bestemme hvilke hjem disse skal ende opp i, tydeliggjøres i en forskrift om avl av hund. Per i dag er det ingen krav til hvem som kan drive kommersiell avl. Mens man har forskriftsregulering av omplassering av dyr og dyrepensjonatvirksomhet, er selve salget og avlen av dyrene ikke regulert i forskrift. NOAH mener det er et tankekors at en person uregulert kan avle opp hunder, selge dem til uegnede hjem og gi informasjon som fører til at hunden blir skadelidende – mens når den samme hunden må omplasseres fordi eierne ikke «gidder» mer, må den personen som hjelper hunden ved å omplassere den, reguleres. Det er helt i orden å sette krav til ideell omplasseringsvirksomhet – men det er nå på tide å sette enda strengere krav til kommersiell avlsvirksomhet.

En som velger å avle opp dyr, vil ha stor påvirkning på dyrene - da valpens første måneder er svært viktige for hvor godt hunden i framtiden vil håndtere ulike situasjoner. Valpens første miljø vil ha mye å si for om den blir tilvendt det miljøet den skal leve i når den kommer til et nytt hjem. Omfanget av privatpersoner som avler hunder hjemme «i stua» er økende, særlig så man dette tydelig under pandemien. Mange av de samme valpene som ble avlet frem i denne perioden må nå omplasseres som følge av at de ble solgt til eiere som ikke var klar over arbeidsbyrden det innebærer å eie en hund. Valpefabrikker er også et økende problem, og vi ser flere og flere tilfeller hvor det avles på syke dyr, uten at dette kan reguleres. Det bør ikke være fritt frem for hvem som helst å sette nye dyr til verden uavhengig av deres helse, fremtidsutsikter til gode hjem og overpopulasjon av familiedyr generelt. I dag ser man også at mange hundesportutøvere avler hunder i stor skala, hvor «overskuddshundene» som ikke presterer som ønsket blir omplassert eller avlivet. I forrige stortingsmelding ble det bestemt at man skulle «*vurdere forskriftsregulering av avlsarbeid på hund*». Selv om det er positivt at dette arbeidet nå er i gang med en ny lov om avl av hund er det viktig å påse at dette arbeidet fortsetter og at denne setter restriksjoner på alle som avler hund, ikke bare mennesker som er tilknyttet avlsforbund.

I en forskrift om avl, må det være mulighet til å begrense avl både u ti fra forhold ved den enkelte oppdretter, ved rasen generelt (stor popularitet og overproduksjon) eller i forhold til den generelle hundepopulasjonen. Det bør være mulig å sette begrensninger for avl, nå det finnes for mange hunder i Norge som trenger hjem på grunn av omplassering. Det bør videre være forbud mot å avlive friske hunder, for å øke hundens status og verdi, samt ansvarsfølelse hos oppdretter. Det skal ikke være en «lettvinnt løsning» å ta livet av valper/unghunder man ikke får solgt, eller avle «overskuddsdyr» for å oppnå «riktig» utseende/egenskaper ved hjelp av masseproduksjon, hvor de «mindre vellykkede» avlives.

⁹ Royal Veterinary College. (2018). "RVC collaborates to reveal health issues in different dog breeds". Hentet 10.08.2023 fra: <https://www.rvc.ac.uk/vetcompass/news/rvc-collaborates-to-reveal-health-issues-in-different-dog-breeds>

Bruk av bur og kjetting for oppbevaring av hund

Det har de siste 10-20 årene vært en økende trend med å oppbevare hunden i bur når den er alene. Å oppbevare hunden i et bur tar fra den muligheten til å innfri noen av de mest grunnleggende behovene, slik som frihet til å bevege seg og å ha interaksjon med miljøet rundt seg.

Bur begynte å bli brukt som en metode for å få valper til å ikke urinere eller gjøre fra seg inne, og for å stoppe atferd som ble oppfattet som problematisk. Man vet i dag at bur ikke løser disse problemene, men burbruken har for mange blitt en selvfølgelig del av hundeholdet. Ved bruk av bur blir ikke hundens sosiale, psykiske og fysiologiske behov dekket. Hunder er svært sosiale dyr som mistrives ved isolasjon og som trenger selskap og mosjon. Å tvinge hunder til å tilbringe perioder av dagen i et bur som både begrenser og isolerer, kan både forverre atferdsproblemer og tilfredsstillere ikke hundens viktige atferdsbehov.

Bur ble primært brukt til å oppbevare hunden under reising, hos veterinæren og ved konkurranser. De siste tiårene har det hos alt for mange dannet seg en myte om at buret kan være noe «positivt» for hunden, og at det kan etterligne hundens «hi». I dag blir bur brukt til å gjøre hunden stueren, til atferdstrening og for å oppbevare hunden når eieren ikke er hjemme, driver med ulike aktiviteter der hunden oppleves «forstyrrende» – og om natten mens eier sover. Dette er årsaker som ikke rettferdiggjør oppbevaring i bur, og som ikke bidrar til å oppnå de ønskede treningseffektene. Mange hunder holdes i bur i opptil 18 timer i døgnet, der de ligger 8 timer i buret på natten, 8 timer i buret mens eieren er på jobb, og et par timer ekstra i buret mens eieren reiser til og fra jobb. Om eieren også sender hunden i buret til andre tider av døgnet når hunden ikke skal være forstyrrende kan man se for seg et enda større antall timer. En voksen hund trenger 12 timer med aktivitet eller sosiale interaksjoner, noe en hund som ligger så mange timer i bur ikke får.

Å gjøre en hund stueren ved å sette den i bur er en uetisk måte å trene på. Å gjøre fra seg der dyret oppholder seg går imot dyrets natur, og mange valper med utviklede blærer kan av fysiske årsaker ikke holde seg. Hvis valpen må være i buret lengre enn den kan holde seg må den sitte i sin egen urin og avføring. Valper kan utsettes for å måtte sitte i bur når de kommer til ny eier og kan i valpeperioden være i en naturlig «fryktperiode».¹⁰ I denne perioden kan selv en enkelt eksponering for høyt ubehag og stress føre til livslange emosjonelle problemer.

Det har blitt dokumentert at overdreven bruk av bur kan føre til mange ulike alvorlige fysiske og atferdsmessige problemer, slik som aggresjon, frykt og manglende evne til å knytte seg til mennesker. En valp som holdes mye i bur kan ha dårligere evne til å håndtere stress. De blir frarøvet viktige stimuli slik som å føle ulike teksturer og underlag under potene, løpe, leke og utvikle balanse, regulere varmen, de får færre synsinntrykk og luktinntrykk fra forskjellige deler av huset. Stress oppstår ved endringer, og en hund som har vokst opp i et svært begrenset miljø som ikke endrer seg, har dårligere evne til å håndtere dette senere. Årsaken til dette er at de banene i hjernen som hjelper dyret å håndtere ulike situasjoner, ikke har fått muligheten til å utvikle seg normalt.¹¹

Bruk av bur i dagliglivet kan også gå ut over den sosiale atferden til hunden. Det er en vanlig oppfatning at buret kan imitere hiet til en ulv, og dermed vil være et trygt sted for hunden å ligge i. Et bur er for det første langt mer begrenset enn et hi, og en ulv ville naturligvis aldri benytte et hi hvor den er stengt inne. Det er også viktig å huske på at ingen voksne ulver ligger i hi, og at ulvevalper forlater hiet ved rundt 6-8 ukers alder. Å oppholde seg i et bur er svært unaturlig for en hund, og et bur har i tillegg mye mer til felles med en felle enn ett hi, når det er en dør som kan

¹⁰ Fuller, J. L., & Clark, L. D. (1966). Effects of rearing with specific stimuli upon postisolation behavior in dogs. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 61(2), 258-263.

¹¹ Patricia McConnell, 2007, "For the Love of a Dog: Understanding Emotion in You and Your Best Friend", Ballantine Books.

lukkes. Daglig eksponering for et bur kan også ødelegge utviklingen av hundens evne til å tilvenne og tilpasse seg til det sosiale og fysiske miljøet.

Hunder er polyfasiske sovere. Det vil si at de sover i korte perioder, liker å reise seg opp for å bevege seg og å endre posisjon. Det går imot hundens naturlige søvnmønster å holde den i bur i løpet av natten. Hunden er også sosiale sovere, og det er for de fleste unaturlig å skulle sove alene. En hund som ligger i bur, kanskje i en helt annen etasje, har større sannsynlighet for å være mer på vakt enn hunder som sover sammen med andre hunder eller sine eiere.

I Finland er det forbudt å bruke bur til hund, med unntak av til transport, ved sykdom eller annen midlertidig og akseptabel grunn. I Sverige har det siden 2008 vært forbud mot å holde hund i bur med fastmontert dør, med noen unntak. Unntakene er om hunden skal oppbevares på utstilling, konkurranser eller prøver, og ved trening til disse. Buret skal da være dekt på minst to sider og hunden må luftes minst annenhver time. Det er også et unntak fra denne loven ved transport, hos veterinærklinikker, av veterinærmedisinske årsaker, om en tisper har valper og om hunden er med på jakt. Ved jakt gjelder kun oppbevaring i bur i maks 8 timer under ett døgn om hunden luftes minst hver tredje time. Hunden kan oppbevares i bur ved transport, men da maks i 3 timer når bilen står stille.

NOAH mener at en lovgivning lik det Sverige og Finland har, også burde innføres i Norge. Det vil være til fordel for hundens mentale og fysiske helse, redusere atferdsproblemer og gjøre det enklere for Mattilsynet og vurdere om bruk av bur ikke er lovlig. I dag står det følgende i Mattilsynets veiledning om hold av hund: *«Små, trange bur, slik som transportbur, er ikke egnet som oppholdssted for hunden over tid, for eksempel mens du er på jobb eller om natten. Slike bur skal bare brukes i korte perioder, for eksempel under transport, oppstalling hos veterinær, ved sykdom eller under konkurranser. Dersom hunden liker å bruke buret som liggeplass må den gjerne få lov til det – så lenge du lar døren stå åpen.»*¹²

Mange hunder tilbringer også store deler av livene sine bundet fast i kjetting, eller inne i en hundegård. Særlig er dette et stort problem i sledehundmiljøene. I følge VKMs risikovurdering innebærer permanent binding av hunder fare for at både dyrehelsen og dyrevelferden kompromitteres. De skriver at blandingsraser som Alaska Husky sannsynligvis ikke tåler lave temperaturer veldig godt på grunn av variasjon i tykkelse og struktur på pelsen. De skriver videre at «For eksempel vil permanent binding av hunder, hold av hunder i små innhegninger, høy dyretetthet i store grupper eller sosial isolasjon, eller lite stimuli utsette både dyrehelse og dyrevelferd for risiko».¹³ Miljøet selv mener derimot at dette er den mest “humane” og “praktiske” måten å “ta godt vare på” grupper av hunder. Videre at “stående på kjetting kan hundene nå andre hunder når de ønsker å leke, eller unngå dem når de ønsker det, og det er mulig for hundeeierne å gi hver enkelt hund maksimalt med personlig oppmerksomhet”. Fra fire måneders alder blir valpene “vent til” å stå bundet.¹⁴ Dette er en type hundehold som er sterkt kritisert av etologer og veterinærer.

Mattilsynets veileder for hold av hund utendørs krever minst 10 timer i uken der hunden skal være løst fra kjettingen, og bevege seg fritt.¹⁵ Dette tillater at hunden står oppbundet nesten 23 timer i døgnet. I praksis betyr dette at hundene tilbringer så å si hele sitt liv bundet fast i en kjetting. Men selv disse kravene er for høye, mener medlemmer av sledehundmiljøet. Ved en inspeksjon hos Tromsø Villmarksenter i 2015 fant man at flere hunder kun var uten kjetting i 5 timer i uken. Administrerende direktør for Villmarksenteret anket vedtaket fra Mattilsynet og mente 10 timer i

¹²Mattilsynet. “Veiledning om hold av hund». Hentet 22.08.2023 fra: <https://www.mattilsynet.no/dyr/kjaeledyr/hund/veiledning-om-hold-av-hund?kapittel=4-krav-til-hundens-levemilj>

¹³VKM. (2017) Risk of negative effects on the welfare of dogs associated with being housed outdoors or used for sled dog racing. Opinion of the Panel on Animal Health and Welfare, ISBN: 978-82-8259-265-9, Oslo, Norway.

¹⁴Norges hundekjørerforbund. (2002, oppdatert 2021). «Retningslinjer for hold av sledehunder». Hentet 12.08.2022 fra: <https://www.sleddog.no/wp-content/uploads/2021/10/Retningslinjer-for-hold-av-sledehunder-oppdatert.pdf>

¹⁵ Mattilsynet. (2003, oppdatert 2020). «Veileder for hold av hund utendørs».

uken var “for mye”.¹⁶ Mattilsynet utførte i 2018-2019 et nasjonalt tilsynsprosjekt om hunder som bor ute. Tilsynet omfattet 453 hundehold over hele landet, og 323 av disse var trekkhundehold. Hos trekkhundeholdene var det regelbrudd hos 25% av hundeholdene, til tross for at nesten halvparten av tilsynene var varslet på forhånd, og blant flere av de med regelbrudd var det brudd på 4-8 av 10 sjekkpunkter. Mattilsynet skriver: “Dette viser at utendørs hundehold er krevende på mange måter, og at hundeholderne må ha kunnskap, evne og vilje for at hundene skal ha god velferd. Det er ikke alle hunder som egner seg til å bo ute, noe resultatene fra prosjektet også viser”.¹⁷Rapporten konkluderer med at 15% av trekkhundene ikke hadde gode nok hundehus, oppholdsrom eller liggeplass til hundene, 8 % fikk ikke nok aktivisering, bevegelsesfrihet (fri fra kjetting) og mosjon etter loven, 7 % hadde ikke tilfredsstillende uteområde, der halvparten handlet om at hundene stod i omgivelser med mye avføring. Flere trekkhunder stod oppbundet mesteparten av døgnet. I flere tilfeller hadde hunder stått oppbundet eller i hundegård i lange perioder, opptil flere måneder.¹⁸

NOAH mener at det er nødvendig med et forbud mot bruk av bur som varig oppbevaringssted for hund. Det må forskriftsfestes i hvilke tilfeller, og i hvor lange tidsperioder, bruk av bur kan benyttes. Regelverket som bestemmer hold av hund i kjetting og hundegård må strammes inn – og kjetting bør forbys. Det er uverdige at et stort antall hunder i Norge lever nærmest hele sine liv bundet fast i kjetting, med kun trening på menneskers premisser noen timer hver uke som «pause».

Trening av hunder og tvangsmidler

Kunnskap om atferd og læring hos hund har de siste 20 årene blitt mer og mer allmennkunnskap. Allikevel er det flere privatpersoner og hundemiljøer som bruker straff (aversiver). Dette er en utdatert treningsmetode som ikke går hånd i hånd med dyrevelferd eller dyrevelferdsloven, og som er et stort velferdsproblem for hundene. Å bruke disse treningsmetodene, eller basere seg på den såkalte «dominansteorien» i hundetreningen er meget alvorlig, spesielt når det gjelder trening og behandling av hunder med atferdsproblemer.

«Dominansteorien» kommer fra tidligere studier av ubeslektede ulver i fangenskap, som viste at et såkalt hierarki ble opprettholdt ved aggresjon. Man overførte funnene ved denne studien til interaksjoner mellom hunder, og man antok videre at dette også gjaldt mellom hunder og mennesker. Nyere studier viser derimot at ulver i naturlige sosiale grupper består av familiemedlemmer bestående av foreldre og deres avkom, med svært lite aggresjon. I tillegg har hunden utviklet seg mye siden domestiseringen, og grupper med ferale hunder har ikke de samme sosiale strukturene som det ulver har. Det er ikke noe bestemt hierarki mellom hunder, men studier viser i stedet at forholdet mellom individer baserer seg på læring og motivasjon. «Dominansteorien» er dermed svært misvisende og feil, og burde ikke inngå i trening eller relasjon med hunden. En økning av bruken av slike treningsmetoder oppstod da TV-programmet «Hundehviskeren» ble sendt på TV Norge i 2012. Cesar Millan («hundehviskeren») demonstrerte straffebaserte treningsmetoder – metoder som utgjør en alvorlig velferdstrussel for hunden og en betydelig risiko for hundeeiere. Flere organisasjoner, både nasjonale og internasjonale reagerte kraftig på dette, og Norsk Atferdsgruppe for Selskapsdyr uttalte blant annet: «Flere vitenskapelige studier har funnet en sammenheng mellom bruk av aversjonsbaserte treningsmetoder og forekomst av uønsket atferd hos hund. Organisasjonen hevder at bruk av slike treningsmetoder ikke bare er uakseptabelt ut fra dyrevelferdshensyn, men også unødvendig for å oppnå endring av uønsket atferd hos hund.»

Det er ikke bare vitenskapelig bevist at treningsmetoder med bruk av straff (aversiver) er unødvendig, men den som trener hunden har også et lovfestet ansvar. Det står følgende i §26 i Dyrevelferdsloven: «*Den som trener dyr og den som bruker dyr i fremvisning, underholdning og konkurranser samt arrangør for slike aktiviteter, skal påse at dyr (...) ikke utsettes for eller er påvirket av midler eller behandling som kan gjøre aktiviteten dyrevelferdsmessig uforsvarlig (...og...) ikke med*

¹⁶ <https://www.itromso.no/nyheter/i/O3wa4A/mattilsynet-hundene-star-for-mye-i-band>

¹⁷ Mattilsynet. (2020). «Hunder som bor ute». Nasjonalt tilsynsprosjekt 2018-2019.

¹⁸ Mattilsynet. (2020). «Hunder som bor ute». Nasjonalt tilsynsprosjekt 2018-2019.

hensikt påføres frykt, skade eller unødige påkjenninger og belastninger.»

Til tross for lovverk og økt kunnskap om hund generelt er det enkelte hundemiljøer og hundeeiere som fortsatt tyr til uakseptable treningsmetoder. Disse anser det ofte som helt nødvendig å trene hunder ved bruk av aversiver, for å oppnå ønskede resultater. Et eksempel på dette er Norges Jeger- og Fiskerforbund som i 2019 gav ut en bok om Dressur av jakthunder.¹⁹ Denne boken retter seg mot blant annet jakthundeiere. Boken informerer om at hunden ønsker å dominere og klatre på rangstigen i familien, der metoder som å «sette hunden på plass» for å unngå dette blir brukt. Metoder som å gripe hunden i kinnene om den ikke gjør ønsket atferd blir også forklart. Dette er en treningsmetode som er vitenskapelig motbevist, og som i tillegg til å skape redusert treningsprogresjon også skaper usikkerhet hos hunden.²⁰

I Dyrevelferdsloven §8 står det også følgende: «*Dyreholder skal påse at driftsformer, metoder, utstyr og tekniske løsninger som brukes til dyr, er egnet til å ivareta hensynet til dyrenes velferd. Den som markedsfører eller omsetter nye driftsformer, metoder, utstyr og tekniske løsninger til bruk på dyr eller i dyrehold, skal påse at disse er utprøvd og funnet egnet ut fra hensyn til dyrevelferd.*»²¹ Til tross for dette regelverket selges det strupehalsbånd, bjeffehalsbånd med vann, sitron og strøm, pigghalsbånd m.m. Utstyr som er designet for å påføre ubehag og smerte.

Det er bred vitenskapelig støtte for at det er mest effektivt med belønningsbasert trening framfor straffebasert trening. Det er også denne treningsformen som ivaretar velferden til hunden og som skaper færrest atferdsproblemer. NOAH anser det som svært viktig at bruk av treningsmetoder basert på «dominansteorien» og straff eksplisitt forbyes i en forskrift om hund. I dag finnes det ingen reelle restriksjoner eller kontroller av undervisning av treningsmetoder som benytter straff og smerte, eller salg av utstyr til slik trening.

Til tross for at lovverket tydelig stadfester at bruk av strøm til trening av hund er forbudt, tillates det brukt på hunder i såkalt «aversjonstrening». Denne treningen har som hensikt å gi hunden en sterk negativ assosiasjon til sau, slik at den kan gå løs på for eksempel jakt. I en rapport om bruk av strømførende hjelpemidler til bruk for å begrense eller endre dyrs adferd fra 2017 skriver VKM at dette uten tvil er en smertefull opplevelse for hunden. De skriver videre at det er normalt at hunden blir redd og forsøker å rømme, og at endret kroppsholdning og vokalisering er normale reaksjoner på strømstøtet.²²

Selv om denne metoden regnes som effektiv er det også ansett som «normalt» at hunden må gjennomgå behandlingen flere ganger for å oppnå ønsket effekt. Det anbefales videre at treningen gjentas ved jevne mellomrom for å sikre at hunden fortsetter å ha en negativ assosiasjon til sau. Norges Jeger- og Fiskerforbund skriver på egne sider at flere tusen hunder gjennomgår denne aversjonstreningen hvert eneste år, og at også flere tusen hunder er inne til «oppdatering».²³ Det kan diskuteres hvor effektiv denne treningen faktisk er, når hunden jevnlig må utsettes for smertefull og skremmende behandling for at effekten av treningen skal vedvare.

Det er uenkelig viktig å hindre hunder i å jage både tamme og ville dyr, både av hensynet til hunden selv og av hensyn til dyret som jages. Allikevel er det helt unødvendig at flere tusen hunder påføres smerte og frykt hvert eneste år for at de skal kunne gå løs på jakt for menneskers skyld. Det er viktig for hunder å ha muligheten til å løpe løse. Allikevel er det ikke nødvendig for hunder å løpe løse på jakt. Jakt utføres ikke av hensyn til hverken hunden eller andre dyr, men som rekreasjon for

¹⁹Norges Jeger- og Fiskerforbund. (2019). Dressur av jakthunder – Fra valp til god jaktkamerat.

²⁰ Rotenberg, Naomi, "Training a New Trick Using No-Reward Markers: Effects on Dogs' Performance and Stress Behaviors" (2015). CUNY Academic Works.

²¹ Lov om dyrevelferd § 8.

²² VKM, Cecilie Marie Mejdell, Dean Basic, Knut Egil Bøe (2017). A review on the use of electric devices to modify animal behaviour and the impact on animal welfare. Opinion of the Panel on Animal Health and Welfare of the Norwegian Scientific Committee for Food and Environment. VKM report 2017:31, ISBN: 978-82-8259-288-8, ISSN: 2535- 4019. Norwegian Scientific Committee for Food and Environment (VKM), Oslo, Norway.

²³ Norges jeger- og fiskerforbund. "Aversjonsdressur". Hentet 22.08.2023 fra: <https://www.njff.no/jakthund/aversjonsdressur>

mennesker. For å sikre hunder muligheten til å løpe løs hele året bør det prioriteres å utarbeide flere friområder for hund, hvor de trygt kan utøve normal adferd uten fare for hverken seg selv eller andre dyr. NOAH mener at all bruk av strømhalsbånd på hund må være forbudt, også ved aversjonstrening på sau.

Hunder i konkurranser

Mange hunder brukes i forskjellige typer sporter, og mange deltar i konkurranser. Sledehundløp er populært i Norge, på tross av at hundene som brukes i disse konkurransene ofte utsettes for uverdige og dårlig behandling. Finnmarksløpet (1200 km) og Femundsløpet (650km) er de to største hundeløpene i Norge. Her risikerer hunder både å miste livet, bli skadet eller syke, og det er sjeldent at en hundekjører kommer i mål med fullt spenn i de høyeste klassene. I disse konkurransene konkurrerer hundekjørerene om premier av høy verdi. Ifølge hundekjører Petter Jahnsen kan "høye pengepremier og økt mediefokus føre til mere skader da hundene presses mer enn forsvarlig. Det er høy risiko for skader (...) hos kjørere med høye ambisjoner."²⁴ Også Finnmarksløpets egen sjefsveterinær gjennom flere år, Marit Holm, gikk ut og kritiserte hundeløpet i media i 2013. Holm mente regelverket åpnet for "organisert dyreplageri" og at "enkelte av kjørerne gambler rett og slett med hundenes liv og helse i sin iver etter å komme raskest mulig i mål".²⁵ Flere hunder har dødd i både Finnmarks- og Femundsløpet. Mange hunder skades, og ofte tar ikke hundefører disse hundene ut av løpet før de tvinges av veterinær. Under Finnmarksløpet i 2022 fikk hele fire hundeførere advarsler etter å ha kjørt med halte hunder gjennom løpet.²⁶

VKM uttalte i 2017 at hunder som deltar i langdistanseløp «kan få mange helseproblemer, og at mangel på hvile kan resultere i utmattelse eller død. (...) Søvn-mangel fører til redusert motorisk aktivitet i restitusjonsfasen, og total søvn-mangel over en lengre periode er dødelig. (...) Vitenskapskomiteen mener gjeldende regler for hviletider i sledehundløp er ikke tilstrekkelige for at hundene rekke å ta seg igjen. (...) Overoppheting kan bli problematisk for sledehunder med tykk pels, særlig under løp. Diaré, oppkast, halting, vekttap og frostskafer er vanlig, og medfører noen ganger at hundene må tas ut av konkurransen. Siden magesår er forårsaket av trening og anstrengelse, er det viktig at hundekjørerne ikke presser hundene for mye. (...) Ifølge Norges Hundekjørerforbund (NHF) er magesår et utstrakt problem. NHF anbefaler at alle hundene får forebyggende behandling med medisiner for å unngå dette.»²⁷ VKM uttrykte også bekymring for at det kan være vanskelig å identifisere hvilke hunder som lider av underliggende sykdommer, eller som har høyere risiko for muskelskader, utmattelse eller død under et løp, fra bare en veterinærundersøkelse. Symptomer på alvorlig sykdom er kanskje ikke åpenbar før, under eller rett etter fullført løp. Norges Veterinærinstitutt opplyser at ti sledehunder ble obdusert mellom 2005-2016. Her observerte de seks hunder med hjertesvikt, en med lungebetennelse, en var dehydrert og hadde nyresvikt, mens to var ikke mulig å diagnostisere.²⁸

Konkurranser hvor hunder presses til å gjennomføre potensielt skadelige, og dødelige, øvelser er nødt til å forbyes. Hunder ønsker å glede eierne sine, og er derfor ekstra sårbare for utnyttelse. Hunder som er trent til å trekke vil trekke så lenge de «oppmuntres»/tvinges av eieren til dette, selv i tilfeller hvor de har smerter eller er utmattede. Det er menneskenes ansvar å beskytte hundene mot denne typen påkjenninger, og dette må derfor lovfestes.

²⁴ VKM. (2017) Risk of negative effects on the welfare of dogs associated with being housed outdoors or used for sled dog racing. Opinion of the Panel on Animal Health and Welfare, ISBN: 978-82-8259-265-9, Oslo, Norway.

²⁵ VG. (2013). "Veterinær mener Finnmarksløpet åpner for dyreplageri». Hentet 11.08.2023 fra: <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/xaG1p/veterinaer-mener-finnmarksloepet-aapner-for-dyreplageri>

²⁶ <https://www.finnmarkslopet.no/advarsler-fra-juryen-i-fl-2022/>

²⁷ VKM. (2017) Risk of negative effects on the welfare of dogs associated with being housed outdoors or used for sled dog racing. Opinion of the Panel on Animal Health and Welfare, ISBN: 978-82-8259-265-9, Oslo, Norway.

²⁸ VKM. (2017) Risk of negative effects on the welfare of dogs associated with being housed outdoors or used for sled dog racing. Opinion of the Panel on Animal Health and Welfare, ISBN: 978-82-8259-265-9, Oslo, Norway.

KATTER

Katten er et av de aller mest populære kjæledyrene i Norge, samtidig som den paradoksalt nok også svært ofte utsettes for dårlig behandling. Antallet eierløse katter i Norge er uvisst, men omplasseringsforeninger hjelper årlig tusenvis av hjemløse katter. Hendelser hvor katter er blitt mishandlet skjer både ofte og bærer i mange tilfeller preg av å være særlig grusomme. NOAH anmelder årlig flere slike saker. Katters status som levende individer i Norge er lav, og NOAH ser at det er nødvendig med flere tiltak for å bedre katters situasjon.

Innhold

- Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding
- NOAHs tilråkning
- Etologi og behov
- Problemer for katter i Norge
- Omsorgsprogram for hjemløse katter

Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding

Ifølge forrige dyrevernmelding lovet departementet å fastsette offentlige krav til ID-merking av katter. Dette har ikke skjedd. Videre ble «kontroll av kattebestanden ved hjelp av kastrering/sterilisering og gjenutsetting» nevnt og viktigheten av dyrevelferdsmessige løsninger for hjemløse katter understreket, men det er på ingen måte fulgt opp. Tvert imot er omsorgsprogram/TNR-program (som baserer seg nettopp på kastrering og gjenutsetting) ikke et verktøy myndighetene benytter seg av eller tilrettelegger for (med ett unntak hvor NOAH har bistått Mattilsynet).

NOAHs tilråkning

- Innføre en avlsforskrift for katt, som setter begrensninger for privatpersoners avl og påbyr kastrering/sterilisering med mindre spesielle vilkår er møtt. I en slik forskrift kan også obligatorisk ID-merking av alle kattunger som avles, innføres som krav til avler, samt forbud mot salg/omplasing av kattunger under 12 uker. Påbud om ID-merking generelt kan også innføres som et tiltak for å redusere antall bortkomne katter, men påbud for oppdretter/avler er enda viktigere, det samme er restriksjon på avl (kastning).
- Innføre forbud mot avlving av friske katter for å øke dyrets status. Forby avlving av hjemløse katter (med unntak av ikke-behandlingsbar sykdom som ikke er forenelig med liv).
- Etablere aksept for TNR/omsorgsprogram i forvaltningen, og offentlig støtte til slike kastreringsprosjekter.

Etologi og behov

Opprinnelsen til dagens tamme katter er ikke helt bestemt, men man antar at kattene som vi holder som kjæledyr i dag stammer fra flere forskjellige underarter av *Felis silvestris*-slekten.²⁹ Katten har levd side om side med mennesker i tusenvis av år³⁰ og er i dag et av de aller mest populære kjæledyrene verden over. I 2021 ble den norske kattepopulasjonen estimert til å være på omtrent 620 000.³¹

Det sosiale livet til dagens tamkatt bestemmes i stor grad av mennesker. Eieren bestemmer hvor katten skal bo, om den skal få bevege seg fritt ute, om den skal kastreres/steriliseres og om den skal dele bosted med en eller flere andre katter. Katter har vist seg å være særlig sosialt fleksible, og de kan knytte sterke bånd til flere forskjellige arter. Det er blant annet ikke uvanlig at katter og hunder som vokser opp sammen danner sterke, langvarige bånd. Kattens evne til å knytte sterke bånd til

²⁹ Driscoll, C. A., Menotti-Raymond, M., Roca, A. L., Hupe, K., Johnson, W. E., Geffen, E., ... & Macdonald, D. W. (2007). The Near Eastern origin of cat domestication. *Science*, 317(5837), 519-523.

³⁰ Litchfield CA, Quinton G, Tindle H, Chiera B, Kikillus KH, Roetman P (2017) The 'Feline Five': An exploration of personality in pet cats (*Felis catus*). *PLoS ONE* 12(8): e0183455. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0183455>

³¹ Falk M, Reiersen A, Wolff C, Heier B T, Paulson B og Hofshagen M (red). (2023). «Dyrehelse rapporten 2022.» Veterinærinstituttets rapportserie 19-2023.

mennesker har ofte blitt lite forstått og flere har lenge ment at katter ikke knytter like sterke bånd til eierne sine som det for eksempel hunder gjør. Interessen for katters kognitive evner og følelsesliv har fått en økende interesse de senere år, og studier viser nå at katter, i likhet med hunder, har evnen til å danne svært sterke bånd til mennesker.³²

Eierløse katter kan danne kolonier, og struktur og størrelse på koloniene er ofte bestemt av ressurstilgang.³³ Normalt består grupper av beslektede voksne hunnkatter, ofte er det en hunnkatt og hennes voksne døtre. Disse hunnkattene kan i mange tilfeller dele ansvaret for sine nye kattungekull, og de hjelper hverandre med å både amme og stelle kattungene.³⁴ Disse koloniene kan bli store, og kan også bestå av flere katter av varierende kjønn og alder. I slike tilfeller er koloniene i de fleste tilfeller sentrert rundt menneskeskapte matkilder, og ikke fordi kattene nødvendigvis søker seg til et felleskap. Likevel utvikles individuelle bånd katter i mellom i slike kolonier. Katter er nysgjerrige og har et stort behov for bevegelse og utfoldelse.

Hunnkatten blir normalt kjønnsmoden ved 7-10 måneders alder, men noen individer kan bli kjønnsmodne allerede ved 4-5 måneders alder. Hannkatten blir kjønnsmoden mellom 6-12 måneders alder. Hunnkatten er drektig i rundt 65 dager, men perioden kan være både kortere og lengere. Kullene er gjennomsnittlig på 4 kattunger, men både større og mindre kull er ikke uvanlig. Hos katter kan det forekomme at kattunger i samme kull har forskjellige fedre.³⁵ De to første ukene i kattungens liv er den relativt immobil, og bevegelsene er ofte begrenset til å søke etter mor og søsken for næring og varme. I løpet av de to første ukene åpner som regel kattungen øynene sine. De tre første ukene er kattungen så å si helt avhengig av kattemors melk for overlevelse, og først ved omtrent fire ukers alder begynner de å innta noe fast føde.

Kattungene er svært avhengige av moren. Ikke bare for næring og varme, men også for utvikling av ferdigheter og evner de trenger for å overleve som voksne katter. Kattunger som skilles fra mor for tidlig har vist seg å utvikle flere aldersrelaterte problemer i voksen alder. Studier har vist at foreldreløse kattunger er mer reaktive i stress-tester, og at kontakten mellom mor-avkom er svært viktig for utviklingen av kattungens adferd og personlighet.³⁶

Problemer for katter i Norge

Selv om katten er et av de aller mest populære kjæledyrene både i Norge og i verden for øvrig, er de paradoksalt nok også kanskje et av de kjæledyrene som utsettes for mest vold, forsømmelse og dårlige holdninger. Hvert eneste år dumpes et utall katter før ferier og det er stadig hendelser hvor katter er blitt brutalt mishandlet og drept (oftest av andre enn eier). Det er viktig at katters status i samfunnet økes for å redusere omfanget av mishandlede og vanskjøttede katter i Norge. Strafferammene for vold mot dyr i Norge er i dag alt for lave, og i mange tilfeller av alvorlig mishandling av katter henlegges også sakene. Dette bidrar til å holde katters status i samfunnet på et lavt nivå. Det er viktig at saker hvor katter mishandles faktisk etterforskes og at utøver av mishandlingen straffes på en måte som reflekterer handlingen og samtidig har en forebyggende effekt.

I likhet med hunder har også flere katteraser- eller typer, gjennomgått store fysiologiske endringer som følge av avl hvor hensikten har vært å fremme et utseende med spesielle karakteristikk. Dette har ført til helse- og velferdsutfordringer for dyrene. Perserkatten er et eksempel på slik avl. Disse kattene har flate, korte ansikter med små nesebor og en for lang bløt gane. Dette medfører både pustebesvær og problemer med rennende øyne. Mange av disse kattene lever hele sine liv uten

³²Kerman, K., Demirbas, Y. S., Atilgan, D., Isparta, S., Saral, B., Pereira, J., & Pereira, G. D. G. (2023). Behavioural responses to separation from human companion in the domestic cat: A survey-based study. *Behavioural Processes*, 210, 104892.

³³Bradshaw, J. W. (2016). Sociality in cats: A comparative review. *Journal of veterinary behavior*, 11, 113-124.

³⁴Bradshaw, J. W. (2016). Sociality in cats: A comparative review. *Journal of veterinary behavior*, 11, 113-124.

³⁵Kustritz, M. V. R. (2006). Clinical management of pregnancy in cats. *Theriogenology*, 66(1), 145-150.

³⁶Martínez-Byer, S., Hudson, R., Bánszegi, O., & Szenczi, P. (2023). Effects of early social separation on the behaviour of kittens of the domestic cat. *Applied Animal Behaviour Science*, 259, 105849.

mulighet til å kunne puste tilfredsstillende. Også kattetyperen Scottish fold har vært populær i Norge. Disse kattene har blitt populære blant annet på grunn av sykdommen ostekondrodysplasi, som blant annet gir katten små, foldede ører. Sykdommen medfører i mange tilfeller en stor grad av smerte og utfordringer knyttet til bevegelse. Forsettlig avl på syke individer er forbudt i henhold til § 25 i dyrevelferdsloven. Allikevel har dette pågått i årevis, både på hunder og katter. I år kom Mattilsynet med en uttalelse om at «Katter med foldede ører er syke og resultat av ulovlig avl».³⁷ Mattilsynet skriver i denne uttalelsen at de fraråder katekjøpere fra å etterspørre og kjøpe denne typen katter, og at ved å redusere etterspørselen vil markedet for disse kattene reduseres i Norge. Det er nå viktig at avl- og omsetning på alle syke kattetyper følges opp, og at selgere av disse kattene straffefølges av politiet.

Det finnes ingen regler i dag som regulerer kjøp og salg av katter. Nærmest hvem som helst kan avle frem kattunger og selge dem videre. Kattunger er svært avhengige av moren sin, og det er et stort problem at det ikke finnes en forskrift for avl av katter som spesifiserer ved hvilken alder det tidligst kan være tillatt å separere kattungen fra moren. For katters velferd er det nødvendig at det kommer på plass en forskrift som regulerer denne avlen, og hvor det stilles tydelige krav til avler/selger. I denne forskriften bør det blant annet spesifiseres at kattunger ikke skal separeres fra mor før tidligst 12 uker, og at de skal være ID-merket før de selges. En avlsforskrift for katt må også inneholde et grunnleggende påbud om sterilisering/kastrering – avl skal være et regulert unntak, ikke noe hvem som helst skal kunne drive med. Forskriften må inneholde mulighet til å stanse avl – av hensyn til enkeltindivider eller katepopulasjonen som helhet, for eksempel hvis det er for mange katter uten gode hjem. En forskrift bør også inneholde forbud mot avliving av friske katter – det er *ikke* akseptabel populasjonskontroll å avlive kattunger og katter fordi det er avlet for mange, eller fordi eier har unnlatt å sterilisere (derfor må også steriliseringspåbud som grunnregel på plass).

I Norge finnes det flere tusen hjemløse katter, i mange tilfeller er dette familiedyr som er blitt dumpet, i andre tilfeller kan det være avkom av tidligere familiedyr (men dette er mer sjelden i norsk klima, og det er ikke grunn til å tro at den hjemløse katepopulasjonen først og fremst «rekrutteres» ved reproduksjon, men ved stadig dumping). Dyrevelferdsloven gir alle og enhver som påtreffer dyr som lider, en generell hjelpeplikt. Allikevel er realiteten slik at ingen offentlig instans har eller tar reelt ansvar for å ta hånd om disse eierløse kattene. Ansvaret havner dermed hos frivillige organisasjoner eller enkeltmennesker.

Det er helt nødvendig å innføre restriksjoner på avl av katter. ID-merking av katter vil hjelpe katter å finne tilbake til eier dersom adskillelsen er et uhell, men vil ikke være nok dersom uansvarlige kateholdere fortsetter å la kattene sine formere seg uten begrensninger. Det er derfor viktig at kateavlere stilles til ansvar, og at det innføres sterke restriksjoner på avl og obligatorisk ID-merking av kattunger. Det bør ikke være tillatt å hverken selge eller gi bort katter som ikke er ID-merket. Samtidig bør også kastrering/sterilisering være påbudt som grunnregel for å bedre kattens situasjon. For hjemløse katter er det svært viktig å legge til rette for frivillige TNR/omsorgsprogram.

Omsorgsprogram for hjemløse katter

Hjemløse katter trekkes ofte frem når dyrevelferd for katter er et tema. Det antas ofte at avliving er «eneste løsning» dersom kattene ikke umiddelbart kan omplasseres til et hjem. Det er imidlertid en annen løsning som bedrer velferden for hjemløse katter, og bidrar til å avlaste omplasseringshjem; TNR-metoden, eller omsorgsprogram.

Katter må ikke ha tett kontakt med mennesker for å ha god livskvalitet. Derimot er katter - fordi de fleste av dem bor i tilknytning til menneskesamfunn og har utviklet seg til den arten de er nettopp i kontakt med mennesker - avhengig av menneskers aksept og ofte direkte hjelp for å kunne takle de utfordringene de måtte møte på for å kunne leve et godt liv. Den utelevende katten – også den

³⁷ Mattilsynet (2023). «Katter med foldede ører er syke og resultat av ulovlig avl».

hjemløse – har mye av det som skal til for å leve et liv med god livskvalitet; frihet til å utfolde seg, mulighet til sosiale bånd til andre katter, frihet til å oppsøke gleder som solbading og lek. De utfordringer kattene kan bli stilt overfor er bl.a. å skaffe nok mat, finne godt nok ly, klare å overvinne sykdom og skader, og klare å overvinne potensielle farer for deres liv. Alle disse utfordringene kan mennesker hjelpe kattene med gjennom opprettelse av omsorgsprogram. Trap-Neuter-Return (TNR-program), eller omsorgsprogram, er en internasjonalt anerkjent metode for å ta hånd om utelevende hjemløse katter, forbedre deres livskvalitet og hindre fødsel av flere dyr. Slike omsorgsprogrammer er en viktig del av løsningen for å redusere antallet, og forbedre livet til allerede eksisterende hjemløse katter.

Metoden går ut på at hjemløse katter som bor utendørs i byer, tettsteder eller på landet blir humant fanget inn, kastret, merket og sjekket helsemessig av veterinærer. De blir også vaksinert og behandlet for parasitter, og eventuelle sykdommer og skader blir behandlet. Deretter blir de som hovedregel sluppet ut igjen i sitt revir - og tas der hånd om av frivillige. Det bygges egnet ly til kattene, og de mates jevnlig av frivillige. Dersom det befinner seg lett "sosialiserbare" kattunger, og tamme, voksne katter i gruppen, kan de tas inn og omplasseres som familiedyr. Høygravide mødre eller mødre med små unger tas inn slik at ungene kan bli tamme. Dersom moren viser tegn til å ønske å fortsette å bo med mennesker, omplasseres også hun - hvis ikke kan hun slippes ut sterilisert når ungene er 12 uker. Katter med helseplager som kan behandles, blir behandlet før utslipp eller vurderes sosialisert/omplassert hvis det dreier seg om kroniske tilstander. Kattene som er for sky til å lett bli adopterte, og som ikke har skader/sykdom som trenger fortsatt behandling, returneres til sine vante omgivelser og slippes fri, med livslang mating, tilgang til ly og annen oppfølging fra frivillige. Kun katter med alvorlige/uhelbredelige fysiske lidelser vurderes for avliving.

Hele poenget med omsorgsprogram er å øke kattens livskvalitet og finne en løsning som respekterer deres livsønske. Omsorgsprogram ble lansert som en viktig del av løsningen på hjemløshetsproblematikken med norske katter allerede av det offentlig oppnevnte "Katteutvalget" i 2001, og ble også anbefalt av Rådet for dyreetikk i 1997: "Rådet mener at det bør ytes noe offentlig støtte til frivillige organisasjoner som omplasserer katter. (...) Rådet mener derfor at det i problemområder bør gjennomføres et systematisk opplegg for bestandskontroll basert på kastrasjon av villkatter."³⁸ Omsorgsprogram er utbredt i flere land - bl.a. USA, Tyrkia, Israel, Italia og Japan - og myndighetene i noen land er selv delaktige i å legge til rette for og bidra med ressurser til slike programmer. For kattene selv er fordelene ved slike programmer åpenbare, ved hjelp av mennesker får de muligheten til å leve og utfolde seg, med bedre forutsetninger enn om de skulle levd uten menneskelig hjelp.

Studier har vist og konkludert med at avliving av utelevende katter sjeldent er nødvendig ut fra et dyrevelferdsmessig perspektiv. En studie i Florida konkluderte med at "avliving av dyrevernhensyn er sjelden nødvendig".³⁹ En annen studie på over 100 000 utelevende katter i USA, viste at bare 0,4% måtte avlives av dyrevernhensyn.⁴⁰ Virussykdommer er sjelden hos utelevende katter (dersom de har lite kontakt med mennesker, kolonier som holdes inne i skitne bolighus med mennesker har høy forekomst av luftveitsvirus og er ikke «utelevende», men vanskelig å oppdage), og uansett ikke høyere enn for eide katter.⁴¹ Voksne katter som har overlevd sitt første år som ute-fødte har dermed alle forutsetninger for å kunne ha et godt og langt liv foran seg når de har tilgang til fôr og skjul, og ikke minst når de også slipper stress og slåssing som hormonsyklusene forårsaker. Det er kattungene som

³⁸ Rådet for dyreetikk. (1997). "Bortkomne og forvillede katter".

³⁹ Scott, K. C.; Levy, J. K.; Crawford, P. C. (2002). "Characteristics of free-roaming cats evaluated in a trap-neuter-return program". *Journal of the American Veterinary Medical Association* **221** (8): 1136–8.

⁴⁰ Wallace, J. L.; Levy, J. K. (2006). "Population Characteristics of Feral Cats Admitted to Seven Trap-Neuter-Return Programs in the United States". *Journal of Feline Medicine & Surgery*. **8** (4): 279–84.

⁴¹ Lee, I. T.; Levy, J. K.; Gorman, S. P.; Crawford, P. C.; Slater, M. R. (2002). "Prevalence of feline leukemia virus infection and serum antibodies against feline immunodeficiency virus in unowned free-roaming cats". *Journal of the American Veterinary Medical Association*. **220** (5): 620–2; Luria, Brian J.; Levy, Julie K.; Lappin, Michael R.; Breitschwerdt, Edward B.; Legendre, Alfred M.; Hernandez, Jorge A.; Gorman, Shawn P.; Lee, Irene T. (1 October 2004). "Prevalence of infectious diseases in feral cats in Northern Florida". *Journal of Feline Medicine and Surgery*. **6** (5): 287–296.

utelivet primært går ut over, og derfor bør det heller ikke fødes kattunger ute. 50 % av utelevende kattunger antas å dø innen ett år uten hjelp fra mennesker.⁴² Noen studier rapporterer opp til 90%. I tillegg til kattunger er det enslige førstegenerasjons hjemløse katter som er mest sårbare.

Det er gjort flere studier på denne typen omsorgsprogrammer, og i tilfellene hvor programmene ikke har hatt ønsket effekt skyldes dette ofte at det steriliseres for få katter eller at nye katter dumpes i de samme områdene.⁴³ Det er viktig å møte utfordringene knyttet til hjemløse katter på en måte som både er effektiv, og som samtidig ivaretar dyrevelferden. Avliving av friske katter som lever utendørs er ingen fornuftig løsning. NOAH mener at et forbud mot avliving av friske katter er nødvendig, dette må også gjelde hjemløse katter (med unntak av ikke-behandlingsbar sykdom som ikke er forenelig med liv). Det bør etableres offentlig støtte til og offentlig aksept for TNR/ omsorgsprogram.

Når det gjelder problemstillingen med katters effekt på fauna viser NOAH til eget vedlegg – innspill til VKM.

⁴² Levy JK, Gale DW, Gale LA, JK; Gale, DW; Gale, LA (2003). "Evaluation of the effect of a long-term trap-neuter-return and adoption program on a free-roaming cat population". J. Am. Vet. Med. Assoc. **222** (1): 42–6.

⁴³ Hostetler, M., Wisely, S. M., Johnson, S., Pienaar, E., & Main, M. (2020). How Effective and Humane is Trap-Neuter-Release (TNR) for Feral Cats? WEC423/UW468 03/2020. *edis*, 2020(2), 8-8.

DYREBUTIKKER

Flere av de populære kjæledyrene i Norge - kaniner, mus, rotter, fugler og fisk – kan i dag lovlig selges over disk, som en vare. Dette er i seg selv et dyrevelferdsproblem – i tillegg til at avl og hold av de enkelte artene byr på en rekke problemer for dyrene.

Innhold

- Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding
- NOAHs tilrådning
- Problemer med dyrebutikker

Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding

I forrige stortingsmelding ble det lovet at «det gis pålegg om å ikke selge dyr uten at det utleveres skriftlig informasjon til kjøper om den aktuelle dyreartens atferd, grunnleggende behov og krav til stell.» Dette står nå i § 7 i forskrift om omsetning av dyr.⁴⁴ Det hjelper imidlertid lite når denne type informasjon tilrettelegger for uegnet hold – for eksempel hold i bur, fordi dette er tillatt.

NOAHs tilrådning:

- NOAH mener at salg av dyr i dyrebutikk bør forbys. Forskrift om omsetning av dyr § 6 nedlegger allerede et slikt forbud for hunder, katter og ildere – og bør gjelde alle dyr.
- Ved et eventuelt fortsatt salg av dyr via butikk bør det uansett ikke tillates å oppbevare eller selge dyrene direkte fra butikkens lokaler. Dyrebutikker bør også pålegges et enda større ansvar for formidling av faktabasert informasjon til kjøpere av disse dyrene.

Problemer med dyrebutikker

Hvem som helst over 16 år kan gå inn i en dyrebutikk og kjøpe med seg et levende dyr. Ofte er informasjonen som tilbys kjøper om dyrene mangelfull, og i flere tilfeller direkte feil. Mange av dyrene selges med trange bur, og uten informasjon om deres artsspesifikke behov til ernæring, sosial kontakt og mosjon. Dyrebutikkene profitterer ofte på å selge eget utstyr og fôr til disse dyrene, og dette utstyret er som oftest mangelfullt og ikke forenelig med god dyrevelferd. Burene som selges i dyrebutikkene er små, og kjøpere kan feilaktig tro at denne måten å holde dyr på er god. Det bør som hovedregel ikke være tillatt å holde noen dyr i bur, spesielt ikke fugler og kaniner.

Ofte er det nettopp disse smådyrene som dumpes ute når feriene starter og eieren har sett seg lei på ansvaret for dyret. Ved å selge dyr over disk bidrar man til å opprettholde en «bruk-og-kast»-holdning overfor levende individer. For å heve smådyrenes status i samfunnet er det viktig å fjerne ideen om at disse dyrene er varer som kan kastes når de ikke er ønsket lenger, og at man enkelt kan kjøpe nye dyr i butikken uten at dette er gjennomtenkt og planlagt.

⁴⁴ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2015-08-11-958>

Det er også flere etiske betenkeligheter ved å holde dyr for salg i butikklokale. De fleste av dyrene som selges i dyrebutikker er fra naturens side byttedyr, og flere av dem er også nattaktive dyr. Ved å holde dem i sterkt opplyste lokaler, i trange bur og hvor de daglig blir forstyrret av menneskelig trafikk, utsetter man dem for høy grad av stress. Særlig kaniner kan oppleve en stor grad av stress ved å jevnlig utsettes for forstyrrelser fra fremmede. Ofte bringer kundene i disse butikkene med seg egne kjæledyr, gjerne hunder, inn i dyrebutikkene. Små byttedyr kan oppleve stor grad av frykt og stress ved å måtte omgås rovdyr som hunder⁴⁵, særlig i omgivelser som dyrebutikker hvor de ikke har noen reell fluktmulighet. Dette er ikke forenelig med god dyrevelferd.

⁴⁵ Berge, C, K., & Ellingsen-Dalskau, K. (2017). Velferdsbehov hos kaniner (Rapport 12-2017). Veterinærinstituttet. ISSN 1890-3290.

KANINER

Kaniner holdes primært som kjæledyr i Norge, men et visst antall holdes også for kjøttproduksjon av mindre skala. Kaninen er et svært sosialt og aktivt dyr, og i mange tilfeller er dens særegne behov oversett. Mange kaniner i Norge lever i dag alene, i trange bur, og utsettes for både mentalt og fysisk stress som kan føre til helseproblemer. Kaninens adferd blir dessverre ofte misforstått. Dens forsiktede og stille natur gjør at plager eller smerter ofte blir oversett, eller at apatisk atferd tolkes som trivsel. Kaninen fremstilles ofte som et «enkelt» kjæledyr som ikke krever stor plass. Denne forestillingen har ført til at flere kaniner ikke får dekket sine grunnleggende behov. Det er derfor nødvendig at det utarbeides en egen forskrift for hold av kaniner hvor minimumskrav til areal spesifiseres, og hvor det lovfestes at kaniner ikke skal holdes alene. NOAH ser at det for kanin er mye arbeid å gjøre for å forbedre dyrevelferdssituasjonen.

Innhold

- Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding
- NOAHs tilrådning
- Etologi og behov
- Problemer for kaniner som familiedyr
 - Burbruk og arealkrav
 - Sosiale behov
 - Fôring av kaniner

Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding

Ifølge forrige dyrevelferdsmelding lovet departementet å gi pålegg om å «ikke selge dyr uten at det utleveres skriftlig informasjon til kjøper om den aktuelle dyreartens atferd, grunnleggende behov og krav til stell». Ingen pålegg er gitt om dette, som sikrer kaniners behov. Meldingen berørte for øvrig kaniner alt for summarisk, og gikk ikke inn på artsspesifikke behov slik den gjorde for hund, katt og hest.

NOAHs tilrådning

- Utarbeide egen forskrift for hold av kanin. Her må det lovfestes et minimumskrav til areal, levested og det må være et krav at kaniner ikke holdes alene.
- Forby hold av kanin i bur.
- Forby hold av kanin i dyrebutikkers lokaler.

Etologi og behov

Kaninen er et av de aller vanligste kjæledyrene i Norge, etter hund og katt. Kanin holdes også for hobbyformål som sport og utstilling. Det produseres noe kjøtt og ull fra kanin i Norge, og kaniner

brukes også som forsøksdyr. Tamkaninen vi har i Norge i dag stammer opprinnelig fra den Europeiske villkaninen. Kaniner har et svært stort bevegelsesbehov, og i det fri beveger villkaninene seg over store avstander i løpet av en dag. Villkaninens habitat kan være på hele 1600-6700 m².⁴⁶ I motsetning til haren som primært lever over bakken tilbringer villkaniner mye tid i huler og tunnelsystemer under bakken. Kaniner er sosiale dyr, og i naturen danner de grupper eller kolonier som lever sammen. Kaninene foretrekker nærhet til andre kaniner både når de sover, spiser og leker.⁴⁷ Studier har vist at for kaniner er muligheten til sosial kontakt med andre kaniner nesten like viktig som mat.⁴⁸ Tunnelgangene villkaninene bygger benyttes blant annet til å gjemme seg for predatorer. Disse tunnelene er ofte svært avanserte, med flere rom og utganger. Kaniner er naturlig svært renslige, og i det fri vil kaniner i en koloni velge ut et felles sted utenfor tunnelsystemet hvor de gjør fra seg.⁴⁹

Kaniner har som de fleste andre byttedyr både god luktesans og hørsel. Ørene brukes også til kommunikasjon, og er samtidig viktige for regulering av temperatur.⁵⁰ Kaninen er en koprofag planteeter som i fri tilstand lever av gress, røtter, urter, blader, bark og noe frukt.⁵¹ Kaniner bruker store deler av den våkne tiden på næringsopptak, og de er avhengige av et fiberrikt kosthold. Kaniner blir tidlige kjønnsmodne. Hunnene blir kjønnsmodne når de er rundt fire måneder gamle, mens hannene kan bli kjønnsmodne allerede ved tre måneders alder. Hunnkaniner har indusert ovulasjon. I kombinasjon vil disse faktorene bety at kaniner har svært høy reproduksjonsevne. I naturlig tilstand begrenser dette seg selv på grunn av tilgang til næring og klimatiske variasjoner.

Den ville hunnkaninen er drektig i ca. 31 dager, og føder ungene sine i et rede hun har forberedt i en hule under bakken. Etter fødsel forlater kaninmoren ungene sine gjemt under bakken, og kommer normalt kun tilbake 1-2 ganger i døgnet for å die dem.⁵² På denne måten unngår hun å tiltrekke seg oppmerksomhet fra predatorer mens ungene ligger trygt plassert under bakken. For mange kan det fremstå som at kaninmoren bruker lite tid på avkommene sine, men i realiteten er hun hele tiden på vakt utenfor reiret og beskytter ungene mot fare. Når ungene er rundt 2 uker gamle begynner de å spise redematerialet i tillegg til melk fra kaninmoren. Kaninmorens melkeproduksjon begynner å avta når ungene er rundt 20 dager gamle,⁵³ men ungene kan ofte die moren frem til de er åtte uker

⁴⁶ Berge, C. K., & Ellingsen-Dalskau, K. (2017). Velferdsbehov hos kaniner (Rapport 12-2017). Veterinærinstituttet. ISSN 1890-3290.

⁴⁷ Johanssen, J. R. E., & Sørheim, K. (2018). Kanin-Atferd og velferd hos kanin.

⁴⁸ Seaman, S. C., Waran, N. K., Mason, G., & D'Eath, R. B. (2008). Animal economics: assessing the motivation of female laboratory rabbits to reach a platform, social contact and food. *Animal Behaviour*, 75(1), 31-42.

⁴⁹ Berge, C. K., & Ellingsen-Dalskau, K. (2017). Velferdsbehov hos kaniner (Rapport 12-2017). Veterinærinstituttet. ISSN 1890-3290.

⁵⁰ Johanssen, J. R. E., & Sørheim, K. (2018). Kanin-Atferd og velferd hos kanin.

⁵¹ Johanssen, J. R. E., & Sørheim, K. (2018). Kanin-Atferd og velferd hos kanin.

⁵² Berge, C. K., & Ellingsen-Dalskau, K. (2017). Velferdsbehov hos kaniner (Rapport 12-2017). Veterinærinstituttet. ISSN 1890-3290.

⁵³ González-Mariscal, G., Caba, M., Martínez-Gómez, M., Bautista, A., & Hudson, R. (2016). Mothers and offspring: the rabbit as a model system in the study of mammalian maternal behavior and sibling interactions. *Hormones and Behavior*, 77, 30-41.

gamle. Når ungene er blitt store nok til å bevege seg utenfor hulen følger kaninmoren nøye med og beskytter dem mot trusler. Det har blitt observert at kaninmødre viser stor aggresjon mot predatorer som nærmer seg ungene.⁵⁴

Problemer for kaniner som familiedyr

Burbruk og arealkrav

Kaniner som holdes som kjæledyr i Norge holdes ofte alene og i trange bur uten mulighet til å få tilfredsstilt sine grunnleggende behov for både bevegelse, sosial interaksjon og næringsopptak. I flere av de største dyrebutikkene i landet markedsføres og selges det kaninbur som ikke gir kaninene noen reell mulighet til å få oppfylt sine behov.⁵⁵ Siden dyrebutikkene også tjener penger på å selge bur, anbefales disse ofte til de nye kanineierne.

Det er flere store helsemessige konsekvenser for kaniner som plasseres i små og trange bur over lengre tid. Lite aktivitet og bevegelse er knyttet til muskelsvinn og svakheter i skjelettet. Dette øker igjen risikoen for frakturer og andre skader, og den nederste delen av ryggraden er særlig utsatt.⁵⁶ Manglende mulighet for bevegelse på variert underlag kan også føre til skader på kaninens labber. Nettingbunn i bur eller våte underlag kan gi sår og betennelse. Manglende tilgang til variert underlag og mulighet for å grave kan medføre at kaninens klør vokser raskere enn de slipes ned og det er en fare for at disse blir for lange og påfører kaninen skade og smerte ved manglende stell.

I veterinærinstituttets rapport om velferdsbehov hos kanin fra 2017 uttaler flere fagfolk seg om konsekvenser ved bruk av bur til kaniner. Samtlige nevner små, trange bur som et av de største velferdsproblemene for kaniner.⁵⁷ Veterinær Anja Halvorsen Ihle er daglig leder av Storo Dyreklinikk og uttaler i rapporten at velferdsutfordringer for kaniner er «*Kaniner som holdes i bur, og dermed fratras muligheten til fysisk aktivitet. Mange eiere tror også at det er ok å holde kaninene i bur så lenge de har de ute en time eller to på kvelden. Selv de største burene er jo ikke store nok.*» Dette støttes også i rapporten av Marit Emilie Buseth, grunnlegger av Norges Kaninforening og forfatter av «Den store kaninboka og «Rabbit Behaviour, Health and Care». Buseth sier at de største velferdsproblemene for kaniner i Norge i dag blant annet er «*Dårlige boforhold. Kaninene har gjerne liten eller ingen mulighet til bevegelse, herunder løping, normal atferd og lek*», «*Manglende stell av boforhold og kanin, særlig pelsstell og kloklipp*» samt «*Boforhold utendørs på vinteren. Mange bor i*

⁵⁴ Rödel, H. G., Starkloff, A., Bautista, A., Friedrich, A. C., & Von Holst, D. (2008). Infanticide and maternal offspring defence in European rabbits under natural breeding conditions. *Ethology*, 114(1), 22-31.

⁵⁵ <https://www.musti.no/ferplast-krolik-extra-large-kaninbur-120x60x50-cm?79548>.

⁵⁶ Berge, C, K., & Ellingsen-Dalskau, K. (2017). Velferdsbehov hos kaniner (Rapport 12-2017). Veterinærinstituttet. ISSN 1890-3290.

⁵⁷ Berge, C, K., & Ellingsen-Dalskau, K. (2017). Velferdsbehov hos kaniner (Rapport 12-2017). Veterinærinstituttet. ISSN 1890-3290.

lite egnede bur, mens de bør ha tilgang på isolerte hus og gode løpegårder». Hun trekker videre frem manglende kompetanse hos kanineiere som en viktig årsak til dyrevelferdsproblemer for kaniner i fangenskap.⁵⁸

I Mattilsynets veileder for hold av kanin står det at «*En middels stor kanin trenger om lag 1,5 meter for å hoppe tre gode hopp. Det anbefales at én eller to kaniner har et oppholdssted med gulvareal på minst 3 x 2 meter. Dette gir bedre mulighet for variert atferd. Arealet bør økes ved flere enn to kaniner, slik at de får plass nok til å trekke seg unna hverandre på hvert sitt skjulested*».⁵⁹

NOAH mener at det skal være forbudt å holde kanin i bur. Det bør utarbeides en egen forskrift for hold av kanin, hvor minstekrav for areal må spesifiseres og ta hensyn til kaniners spesifikke behov for bevegelse og aktivitet. Det er positivt at det eksisterer en veileder for hold av kanin, men fordi veiledere kun er nettopp veiledende er de ikke tilstrekkelige til å sikre kaniners velferd.

Sosiale behov

Kaniner er sosiale dyr, og det er naturstridig for dem å leve uten kontakt med andre kaniner.

Dessverre lever mange kaniner alene i Norge i dag, ofte på grunn av manglende kunnskap hos eier.⁶⁰

Studier har vist at kaniner som holdes alene viser mer fryktrelatert adferd enn kaniner som lever i flokk, og at konsekvensene ved å holde kaniner alene kan være forkortet levetid.⁶¹ Det er blitt utført flere studier på kaniners sosiale liv, og resultatene viser at kaniner tilbringer store deler av døgnet i tett kontakt med hverandre dersom de har muligheten. Voksne hunnkaniner har vist seg å tilbringe opptil 90% av den daglige hviletiden i fysisk kontakt med hverandre.⁶² Konsekvenser av å holde kaniner alene sees gjerne i form av inaktivitet og apati. Dette tolkes av mange som «normal adferd» og kaninens lidelse blir dermed oversett.

For kaniner er apati et tydelig signal på at de ikke har det bra. Friske og glade kaniner bruker store deler av den våkne tiden på næringssøk, lek, hopping, graving og utforsking. Apati hos kaniner har flere alvorlige helsekonsekvenser, som for eksempel muskelsvinn, skjelettlidelser og fordøyelsesproblemer. Det er derfor viktig at kaniner ikke holdes alene, men alltid sammen med en eller flere andre kaniner. Dette må lovfestes i en forskrift av hensyn til dyrevelferden.

Fôring av kaniner

⁵⁸ Berge, C. K., & Ellingsen-Dalskau, K. (2017). Velferdsbehov hos kaniner (Rapport 12-2017). Veterinærinstituttet. ISSN 1890-3290.

⁵⁹ Mattilsynet (2019). «Veileder om hold av kanin».

⁶⁰ Berge, C. K., & Ellingsen-Dalskau, K. (2017). Velferdsbehov hos kaniner (Rapport 12-2017). Veterinærinstituttet. ISSN 1890-3290.

⁶¹ Schepers, F., Koene, P., & Beerda, B. (2009). Welfare assessment in pet rabbits. *Animal welfare*, 18(4), 477-485.

⁶² DiVincenti Jr, L., & Rehrig, A. N. (2016). The social nature of European rabbits (*Oryctolagus cuniculus*). *Journal of the American Association for Laboratory Animal Science*, 55(6), 729-736.

Kaninens fordøyelse er tilpasset et fiberrikt og næringsfattig kosthold. Vile kaniner spiser hovedsakelig gress, med innslag av noen andre planter. Dessverre ser man at kaniner som holdes som kjæledyr i mange tilfeller ikke føres på en måte som er gunstig for dem. Gnagerblandinger som selges i dyrebutikker har ofte mye energi og lite fiber. På grunn av manglende kompetanse hos kanineiere føres også dyrene ofte med for mye karbohydrater i form av grønnsaker og frukt. Dette kan ha alvorlige helsemessige konsekvenser for dyrene, og trekkes frem av flere som en stor velferdsutfordring for kaniner i Norge.⁶³

Mangelfull eller feilaktig fôring av kaniner kan føre til overvekt, fordøyelsesproblemer og svekket tannhelse.⁶⁴ Et fiberfattig kosthold kan gi kaniner løs avføring. Dette kan, særlig i kombinasjon med overvekt, føre til at kaninen utsettes for flueangrep i underlivet. Dette er svært smertefullt og sees blant annet på kaniner som bor i fuktige bur og som ikke evner å utøve normal pelspleie.⁶⁵ Det er svært viktig at eiere av kaniner gis en reell mulighet til å tilegne seg kunnskap om riktig ernæring for kaniner.

⁶³ Berge, C, K., & Ellingsen-Dalskau, K. (2017). Velferdsbehov hos kaniner (Rapport 12-2017). Veterinærinstituttet. ISSN 1890-3290.

⁶⁴ Berge, C, K., & Ellingsen-Dalskau, K. (2017). Velferdsbehov hos kaniner (Rapport 12-2017). Veterinærinstituttet. ISSN 1890-3290.

⁶⁵ Buseth, M.E., Den store kaninboka. 2010, Oslo: Tun.

SMÅGNAGERE

Flere små gnagere holdes som kjæledyr i Norge. Disse små dyrene lever ofte hele sine liv i trange bur. Mange av dem holdes alene, på tross av at de er utpregede flokkdyr. Andre igjen tvinges til å leve tett på andre i for eksempel dyrebutikker, selv om de i naturlig tilstand ville levd alene. Det eksisterer ingen forskrift for hold av noen av disse dyrene, og de kjøpes og selges over disk i dyrebutikker og av privatpersoner.

Innhold

- Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding
- NOAHs tilrådning
- Etologi og behov
 - Marsvin
 - Hamster
 - Rotter og mus
 - Deugus
 - Chinchilla
- Problemer for smågnagere som familiedyr

Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding

Ifølge forrige dyrevelferdsmelding lovet departementet å gi pålegg om å «ikke selge dyr uten at det utleveres skriftlig informasjon til kjøper om den aktuelle dyreartens atferd, grunnleggende behov og krav til stell». Ingen pålegg er gitt om dette som reelt sett ivaretar dyrenes behov. De ulike artene ble summarisk gjennomgått i meldingen, og denne feilen bør ikke gjentas.

NOAHs tilrådning

- Utarbeide egne holdforskrifter for alle arter som holdes som familiedyr, hvor deres artsspesifikke behov for bevegelse, sosial kontakt og ernæring spesifiseres. Det må lovfestes blant annet krav til minsteareal for alle artene.
- Det bør ikke tillates å selge smågnagere som varer i dyrebutikk. Som et minimum bør det ikke være tillatt å holde disse dyrene i dyrebutikkens lokaler.
- Vurdere forbud mot eksotiske dyr som er særlig dårlig egnet til å få noe ut av samkvem med mennesker og/eller har særlige behov som ikke lar seg møte lett i slikt hold – for eksempel hamster, chinchilla og degus.

Etologi og behov

Marsvin

Marsvin er nysgjerrige, oppvakte og tillitsfulle flokkdyr. Deres godmodige vesen førte til at de ble gjort til kjæledyr allerede for flere tusen år siden av inkaene,⁶⁶ og senere av de spanske erobrerne som brakte dem fra Sør-Amerika og til Europa. Marsvin er i dag svært populære kjæledyr i store deler av verden. Marsvinet som holdes som kjæledyr i dag finnes ikke lenger i vill tilstand, men slektninger av dem lever i skogene og fjellene i Sør-Amerika. Disse lever i flokker på noen titalls dyr, og lever i områder med høyt gress og huler hvor de kan gjemme seg fra naturlige fiender.^{67 68}

Marsvin er sosiale dyr som trives dårlig alene. Vanligvis dannes en gruppe bestående av et hanndyr og flere hunndyr. Marsvin følger et fastsatt sosialt system og aggressivitet innad i en stabil flokk er sjeldent.⁶⁹ Sterke bånd dannes innad i flokken, og marsvinene kommuniserer med hverandre ved hjelp av et sofistikert kroppsspråk og et stort repertoar av ulike klukke- og brummelyder. Til tross for

⁶⁶ Bradford, A. (2015). Guinea Pig Facts. *Live Science*.

⁶⁷ Hixon, J. (2021). *Cavia porcellus* Guinea pig. *Animal Diversity Web*.

⁶⁸ Eisenberg, J. F., & Redford, K. H. (1989). *Mammals of the Neotropics, Volume 3: Ecuador, Bolivia, Brazil* (Vol. 3). University of Chicago Press.

⁶⁹ Behrend, K. (1998). *Marsvin*. Cappelens kjæledyr-bøker.

en litt klumpete kropp med relativt korte bein er marsvinet svært lett på foten, og de beveger seg raskt i terrenget dersom de får muligheten til det.

Marsvin bruker flukt som forsvarsmekanisme, og dette gjør at de er svært vaksomme og oppmerksomme. I levestiljøet sitt lager de et nettverk av stier som de kjenner ut og inn og som gir dem mulighet til å rømme unna farer raskt. Hvis det ikke finnes noen fluktmuligheter, kan marsvinet falle stiv om for å spille «død» for å ikke bli oppdaget av fienden. De holder alltid kontakt med hverandre og mens de beiter sitter ett av dyrene litt avsides og holder vakt, så snart vokteren merker den minste forandring i omgivelsene utstøter hun et høyt hyl, hvorpå de andre forter seg i sikkerhet.⁷⁰

Døgnrytmen til marsvin varierer, men de er mest aktive tidlig på morgenen og tidlig på kvelden. De sover kun i korte perioder.⁷¹ Når de ikke sover bruker de tiden på å spise, utforske nærmiljøet, stelle hverandre og tygge på ting. Tennene vokser hele livet og slites ned ved tygging av mat, men marsvin er også avhengige av å ha noe å slipe tennene ned på som f.eks. treverk. Ved fravær av dette kan marsvinene få store problemer med for lange og for spisse tenner som igjen kan føre til smerte og vanskeligheter med å ta til seg føde.⁷² Dietten til marsvin kan være svært variert og de trives med å spise alt fra tørt gress til frukt, korn og frø. Marsvin er et av få dyr, i tillegg til mennesket, som ikke selv produserer C-vitamin og derfor må få dette gjennom kosten.^{73 74}

Sansene til marsvinet er svært velutviklede. Øynene kan oppfatte flere ulike farger⁷⁵ og synsvidden er på hele 340 grader. Luktesansen brukes i søken etter mat og spiller en viktig rolle i seksualatferden og i kontakt med andre marsvin. Et dyr som ikke hører til i flokken kjennes straks igjen på lukten. Hørselen til marsvin er også utmerket og de lærer raskt hva ulike lyder betyr.⁷⁶ Nyfødte marsvin er spesielle ved at de er helt utviklet når de kommer til verden. Pelsen er tykk og blank og de kan straks ta til seg fast føde. Melketennene felles mens de ligger i livmoren og øynene åpnes allerede 14 dager før de fødes. Etter bare noen timer begynner de å løpe omkring, hoppe og leke med hverandre. De har et stort bevegelsesbehov og lekeatferden opprettholdes til de blir kjønnsmodne ved 5 til 8 ukers alder. Når marsvinungene ikke leker, ligger de gjerne tett inntil andre medlemmer av familien og sover eller pusser og steller hverandre.⁷⁷

Hamster

De vanligste hamsterartene som holdes som familiedyr i dag er syrisk gullhamster og dverghamster. I likhet med flere av de andre gnagerne lever også hamsteren i tunnelsystemer under bakken i sine naturlige habitater. Hamsteren er kjent for å være et nattaktivt dyr som kjæledyr, men hamstere som lever i naturen kan være aktive både om dagen og om natten.⁷⁸ Hamsteren lever i naturen alene, og oppsøker kun andre hamstere ved reproduksjon. De er svært territorielle, og beskytter sine hjemmeområder fryktløst.

Den syriske gullhamsteren lever ikke veldig lenge, normal levealder regnes som 2-3 år.

Gullhamsteren blir kjønnsmoden når den er mellom 6-8 uker gammel, og hunnhamsteren er drektig mellom 15-18 dager før hun føder ungene sine i et reir hun har forberedt. Gullhamsterungene fødes

⁷⁰ Behrend, K. (1998). *Marsvin*. Cappelens kjæledyrbøker.

⁷¹ Hixon, J. (2011). *Cavia porcellus*. Animal Diversity web.

⁷² Loic, F. J., & Legendere. (2002). *Malocclusions in guinea pigs, chinchillas and rabbits*. Journal of Veterinary Dentistry, 45(5), 285-390.

⁷³ Mattilsynet. «Veiledning om hold av marsvin». Hentet 22.08.2023 fra: <https://www.mattilsynet.no/dyr/kjaeledyr/gnagere/veiledning-om-hold-av-marsvin?kapittel=2-hva-du-br-tenke-over-fr-du-skaffer-deg-marsvin>

⁷⁴ Behrend, K. (1998). *Marsvin*. Cappelens kjæledyrbøker.

⁷⁵ Jacobs, G. H., & Deegan, J. F. (1994). Spectral sensitivity, photopigments, and color vision in the guinea pig (*Cavia porcellus*). *Behavioral neuroscience*, 108(5), 993.

⁷⁶ Behrend, K. (1998). *Marsvin*. Cappelens kjæledyrbøker.

⁷⁷ Behrend, K. (1998). *Marsvin*. Cappelens kjæledyrbøker.

⁷⁸ Miedel, E. L., & Hankenson, F. C. (2015). Biology and diseases of hamsters. In *Laboratory animal medicine* (pp. 209-245). Academic Press.

hårløse med både lukkede øyne og ører, men med synlige tenner. Etter rundt 4-5 dager vil ørene åpne, pelsen begynner å dekke hamsterungens kropp når den er rundt 9 dager gammel og etter 15-16 dager åpner den øynene sine.⁷⁹ Hamstermoren oppdrar ungene sine på egenhånd uten hjelp fra hamsterfar. Hamsterhunner er veldig sårbare for stress og frykt, og kan i noen tilfeller skade ungene sine dersom hun blir skremt. Hamstermødre må derfor aldri forstyrres.⁸⁰

Degus

Degusen er en svært sosial gnager som opprinnelig stammer fra Chile. I det fri danner degusen store kolonier eller grupper. Disse består av utvidet familie, og de kan bli så mange som 100 individer som lever sammen.⁸¹ Degusen lager intrikate hulesystemer under bakken, ofte sentrert rundt ett større felles reir.⁸² Degusen har et rikt språk. Mer enn 17 forskjellige lydssignaler er blitt observert, alle med forskjellig betydning.⁸³ Degusen har også svært utviklede kognitive evner, og kan bruke redskaper for å samle mat.⁸⁴

Hunddegusen er drektig i omtrent 90 dager, og føder mellom 3 og 5 unger i hvert kull. Ungene fødes i reir under bakken, og degusmødre føder ofte ungene sine i samme reir, og deler på ansvaret med å oppdra dem. Dette gjør at de kan dele på ansvaret, og de er flere til å beskytte ungene.⁸⁵ Når ungene fødes, er de allerede svært utviklet. Kort tid etter fødselen begynner degusungene å undersøke verden. Degusfedrene er også svært involvert i ungenes oppvekst. De hjelper til med å forberede redet før fødselen, og leker med ungene når de er store nok.

Degushanner som har høyere nivåer med testosteron får ofte større kull, og man har derfor trodd at hannene med mindre testosteron har kompensert for dette med å være mer aktive i oppdragelsen for å øke ungenes sannsynlighet for å overleve. Dette er blitt motbevist, degusfedres involvering avhenger heller av mors engasjement i ungene. Dersom moren bruker mindre tid med ungene vil far overta som beskytter og lekekamerat.⁸⁶ Degusfedrenes involvering i ungene øker ikke sannsynligheten deres for overlevelse. Dette tilsier at degusfedrene involverer seg fordi de ønsker det, og ikke fordi det er nødvendig.⁸⁷ Deguser er med andre ord svært sosiale små gnagere, med et stort behov for nærhet til familien sin.

Rotter og mus

Rotter og mus er avanserte sosiale dyr som viser både empati og altruisme. Disse smarte dyrene har velutviklede kognitive evner, og kan bruke redskaper.⁸⁸ Flere studier har vist at rotter vil hjelpe andre rotter som er fanget eller utsettes for ubehageligheter. En studie viste blant annet at rotter vil velge å hjelpe andre rotter som hadde blitt dynket i vann ved å åpne døren til buret. Rottene i studien åpnet kun døren til den andre rotten dersom denne uttrykte stress. I den samme studien ga forskerne også rottene muligheten til å velge mellom å åpne døren til en annen stresset rotte for å hjelpe den eller å åpne en dør inn til mat. Rottene valgte i nærmest alle tilfeller å hjelpe den andre

⁷⁹ Miedel, E. L., & Hankenson, F. C. (2015). Biology and diseases of hamsters. In *Laboratory animal medicine* (pp. 209-245). Academic Press.

⁸⁰ Winnicker, C., Pritchett-Corning, K. R., Coleman, K., & Schapiro, S. J. (2021). Behavioral biology of hamsters. In *Behavioral Biology of Laboratory Animals* (pp. 165-171). Boca Raton, FL: CRC Press.

⁸¹ Edwards, M. S. (2009). Nutrition and behavior of degus (*Octodon degus*). *Veterinary Clinics of North America: Exotic Animal Practice*, 12(2), 237-253.

⁸² Hayes, L. D., Chesh, A. S., & Ebensperger, L. A. (2007). Ecological predictors of range areas and use of burrow systems in the diurnal rodent, *Octodon degus*. *Ethology*, 113(2), 155-165.

⁸³ Nakajima, S., Kuramoto, Y., & Nagaishi, T. (2015). Position learning of degus (*Octodon degus*) in a semi-natural "counting" task. *Humanities Review*, 20.

⁸⁴ Nakajima, S., Kuramoto, Y., & Nagaishi, T. (2015). Position learning of degus (*Octodon degus*) in a semi-natural "counting" task. *Humanities Review*, 20.

⁸⁵ Ebensperger, L. A., Hurtado, M. J., Soto-Gamboa, M., Lacey, E. A., & Chang, A. T. (2004). Communal nesting and kinship in degus (*Octodon degus*). *Naturwissenschaften*, 91, 391-395.

⁸⁶ Aspillaga-Cid, A., Vera, D. C., Ebensperger, L. A., & Correa, L. A. (2021). Parental care in male degus (*Octodon degus*) is flexible and contingent upon female care. *Physiology & Behavior*, 238, 113487.

⁸⁷ Ebensperger, L. A., Ramírez-Otarola, N., León, C., Ortiz, M. E., & Croxatto, H. B. (2010). Early fitness consequences and hormonal correlates of parental behaviour in the social rodent, *Octodon degus*. *Physiology & Behavior*, 101(4), 509-517.

⁸⁸ Nagano, A., & Aoyama, K. (2017). Tool-use by rats (*Rattus norvegicus*): tool-choice based on tool features. *Animal cognition*, 20, 199-213.

rotten fremfor å gå til maten.⁸⁹ Dyrene føler sorg over tap av artsmedlemmer som de er knyttet til. Mus brukes som forskningsmodell for menneskers depresjon, og medikamenter mot depresjon fungerer på både mus og mennesker.⁹⁰ Studier av bl.a. rotter viser at dyrene også har en velutviklet sans for å oppdage ulik og urettferdig behandling – og protestere mot det.^{91 92}

Mus er flinke til å løpe, hoppe, klatre og svømme. De er livlige, raske og nysgjerrige – og ikke minst dyktige til å løse problemer. Mus bor sammen i grupper, og er sosiale dyr som i det fri som hovedregel forholder seg fredelig til hverandre. Det kan likevel være stor ulikhet i sosial organisering hos mus. Mus graver seg huler under jorden. Gruppens territorium er inndelt i ulike funksjoner – skjulesteder, hvilested, toalettrom etc. er på bestemte plasser i den velorganiserte “musebyen”. Hunnmus får unger flere ganger i året. Ungene bor i et bol, og moren passer på dem og pleier dem med stor omsorg. Ulike musearter har ulike preferanser med hensyn til område; skogmusene foretrekker villmarken, mens husmusene lever nær mennesker. Mange musearter lever først og fremst av planteføde, men de kan også være altetere. Mus er i stor grad nattaktive dyr, og har meget god hørsel.

Rotter er lik mus på mange måter; de er nysgjerrige og intelligente og vet å ta seg frem uansett hindringer. De er raske og sterke, flinke til å løpe, hoppe, klatre og svømme. Rotter bosetter seg på mange ulike steder – de kan leve i skog, men har også i stor grad tilpasset seg menneskers bebyggelse. De har god lukte- og hørselsans. De er også altetende – og i det hele tatt eksperter på å overleve under ulike forhold. En rotte har gjerne sin egen hule å bo i, men de lever allikevel sammen i kolonier, slik at det aldri er langt til naboen. Rottemor er meget plikttoppfyllende mødre som bare forlater ungene for å skaffe mat. Rotter er svært sosiale dyr, og samarbeider gjerne om å utføre nødvendige oppgaver. Rotteunger leker ofte og gjerne, og også voksne rotter kan engasjere seg i lek.

Mus og rotter trenger et svært rikt og variert miljø for å få utløp for sine evner og behov.

Chinchilla

Chinchillaen kommer opprinnelig fra Sør-Amerika, og ble populær som kjæledyr på grunn av deres myke pels og tiltalende utseende. Nettopp på grunn av pelsen deres ble ville chinchillaer jaktet svært hardt på, og i dag er chinchillaen utrydningstruet på grunn av dette.⁹³ Ville chinchillaer lever i tørre områder i Andesfjellene, 3000-5000 meter over havet.

Chinchillaer er sosiale dyr som naturlig lever i kolonier, som regel bestående av en hann og flere hunner. De lager tunneler og underjordiske ganger, eller lever i fjellsprekker i høyfjellsområder. Selv om de er sosiale dyr som liker seg sammen med andre, må ha nok plass for at det ikke skal bli aggresjon mellom dyrene. En chinchilla kan hoppe 1,5 meter eller mer, og beveger seg fort. Chinchillaer livnærer seg på bark, røtter, nøtter og grønne planter, og de er avhengig av sandbad. Chinchillaen er aktiv i skumringen og ved daggry. De kan bli opptil 20 år gamle.⁹⁴

Chinchillaen skiller seg fra andre gnagere ved at de har blant annet har lengre reproduksjonssykluser, og de blir sent kjønnsmodne. Man tror at dette skyldes deres tilpasning til et hardere miljø og klima.⁹⁵ Chinchillaen er drektig i omtrent 110 dager,⁹⁶ og føder mellom 1-6 unger. Chinchillaungene fødes med pels og åpne øyne.

⁸⁹ Sato, N., Tan, L., Tate, K., & Okada, M. (2015). Rats demonstrate helping behavior toward a soaked conspecific. *Animal cognition*, 18, 1039-1047.

⁹⁰ Bekhodd, M. (2007). *The Emotional Life of Animals*. New World Library.

⁹¹ Bekhodd, M. (2007). *The Emotional Life of Animals*. New World Library.

⁹² De Waal, F. (2016). *Are We Smart Enough to Know How Smart Animals Are?*. Granta Books.

⁹³ <https://www.iucnredlist.org/species/4651/22191157>

⁹⁴ http://www.mattilsynet.no/mattilsynet/multimedia/archive/00009/Chinchilla-brosjyre_k_9837a.pdf

⁹⁵ Busso, J. M., Ponzio, M. F., De Cuneo, M. F., & Ruiz, R. D. (2012). Reproduction in chinchilla (*Chinchilla lanigera*): Current status of environmental control of gonadal activity and advances in reproductive techniques. *Theriogenology*, 78(1), 1-11.

⁹⁶ Mitchell, M., & Tully, T. N. (2008). *Manual of exotic pet practice*. Elsevier Health Sciences.

Chinchilla er kanskje et særlig uegnet dyr å ha i fangenskap, grunnet deres mange spesielle behov. Aggresjon fra særlig hunner, gjør at disse dyrene holdes alene, selv om de trener sosial omgang med andre (i naturlige omgivelser). Deres behov for å hope høyt, klatre og bevege seg fort står i sterk kontrast til hold i både bur, innhegninger og leiligheter.

Problemer for smågnagere som familiedyr

Smågnagere som holdes som kjæledyr i Norge holdes som oftest i små bur, hvor de i de fleste tilfeller aldri vil ha noen reell mulighet til å utøve en normal adferd. Det finnes ingen forskrift som regulerer holdet av noen av disse artene, og de kan enkelt kjøpes over disk i dyrebutikker uten at kjøper nødvendigvis innehar kompetanse om dyrene. Dette bidrar til at dyrene kan bli sett på som varer, noe som igjen kan føre til både dårlig behandling og mangelfullt stell.

Ofte kjøpes disse smågnagerne av familier hvor dyrene skal være til glede for små barn. Disse dyrene har små og skjøre kropp og vil i mange tilfeller ikke trives med å bli håndtert av barn. Uforsiktig håndtering kan også medføre skade, og det er fare for at barn mister dyrene i bakken. Flere av disse artene er også nattaktive dyr som ikke trives med sosialisering på dagtid. Selv om mange av disse små gnagerne har et for mennesker tiltalende utseende er det ikke slik at de nødvendigvis ønsker å sosialisere med oss. Dette gjelder for eksempel for hamstere. Dette kan være overaskende for de nye eierne, og også føre til at dyrene ikke er ønsket lenger etter kort tid. Ingen dyr bør holdes i bur, men dessverre er realiteten for alle disse dyrene at de i svært mange tilfeller lever hele sine liv i små trange bur. Dette kan føre til blant annet stereotyp adferd, og hamstere er for eksempel observert å gnage på buret sitt for å komme seg ut.⁹⁷ Mange hamstereiere gir hamstere sine et såkalt «hamsterhjul» for å aktivisere dyrene, og det er tenkt at dette skal redusere stereotyp adferd. Disse hjulene kan i realiteten heller gi dyrene stereotyp adferd⁹⁸, hvor de manisk løper og løper på hjulene i frustrasjon.

Manglende kunnskap hos eier er et stort problem, og er hovedårsaken til flere av de vanligste sykdommene hos smågnagere som holdes som kjæledyr. Mattilsynet har listet flere «vanlige» sykdommer for smågnagere, og urovekkende mange av dem skyldes manglende kompetanse eller vilje til å sørge for at dyrene lever så godt som mulig. For chinchilla regnes blant annet hvite tenner som følge av nærings- og vitaminmangel som en vanlig sykdom.⁹⁹ For deguser er feil kosthold med for høyt innhold av sukker hovedårsaken til at de blir syke.¹⁰⁰ Rotter kan få både hudproblemer og nyresvikt av ubalansert fôring. Dette kategoriseres av Mattilsynet som «vanlige sykdommer» på rotter.¹⁰¹ Mus kan ofte få problemer med tennene, og dette skyldes i mange tilfeller at musa ikke har for lite å gnage på.¹⁰² Også for marsvin er mangelsykdommer grunnet feilernæring en av de største årsakene til sykdom.¹⁰³ Det er med andre ord et svært stort problem at mange smågnagere selges til, og holdes av mennesker som ikke innehar nødvendig kompetanse om dyrenes behov.

⁹⁷ Winnicker, C., Pritchett-Corning, K. R., Coleman, K., & Schapiro, S. J. (2021). Behavioral biology of hamsters. In *Behavioral Biology of Laboratory Animals* (pp. 165-171). Boca Raton, FL: CRC Press.

⁹⁸ Winnicker, C., Pritchett-Corning, K. R., Coleman, K., & Schapiro, S. J. (2021). Behavioral biology of hamsters. In *Behavioral Biology of Laboratory Animals* (pp. 165-171). Boca Raton, FL: CRC Press.

⁹⁹ Mattilsynet. «Veileder om hold av chinchilla». Hentet 24.08.2023 fra: <https://www.mattilsynet.no/dyr/kjaeledyr/gnagere/veiledning-om-hold-av-chinchilla?kapittel=7-helse-og-sykdom>

¹⁰⁰ Mattilsynet. «Veileder om hold av degus». Hentet 22.08.2023 fra: <https://www.mattilsynet.no/dyr/kjaeledyr/gnagere/veiledning-om-hold-av-degus?kapittel=7-helse-og-sykdom>

¹⁰¹ Mattilsynet. «Veileder om hold av rotte». Hentet 22.08.2023 fra: <https://www.mattilsynet.no/dyr/kjaeledyr/gnagere/veiledning-om-hold-av-rotte?kapittel=6-helse-og-sykdom-hos-rotter>

¹⁰² Mattilsynet. «Veileder om hold av mus». Hentet 22.08.2023 fra: <https://www.mattilsynet.no/dyr/kjaeledyr/gnagere/veiledning-om-hold-av-mus?kapittel=7-helse-og-sykdom>

¹⁰³ Mattilsynet. «Veileder om hold av marsvin». Hentet 22.08.2023 fra: <https://www.mattilsynet.no/dyr/kjaeledyr/gnagere/veiledning-om-hold-av-marsvin?kapittel=7-helse-og-sykdom-hos-marsvin>

Det er nødvendig med holdforskrifter for alle arter av smånagere som holdes som kjæledyr, hvor deres artsspesifikke behov tydelig kommer frem. Det er også nødvendig å forby hold av arter som har stor risiko for å ikke trives i fangenskap i ordinære hjem.

FUGLER

Hold av eksotiske fugler som kjæledyr er populært i Norge. Da det ikke er registreringsplikt på kjæledyr som fugler finnes det ingen eksakte tall over hvor mange fugler som holdes i Norge. En undersøkelse i 2001 anslo at antallet var rundt 135 000,¹⁰⁴ men det er sannsynlig at dette har økt siden den tid. Fugler selges i dyrebutikker, av privatpersoner og importeres til Norge fra utlandet. Mange av disse fuglene holdes i små bur med begrensede muligheter for utøvelse av normal og nødvendig adferd. For å ytterligere begrense fuglenes mulighet til bevegelse utføres det rutinemessige klippinger av flyvefjær på flere fugler i Norge, særlig på større papegøyer. Denne praksisen fordømmes av flere, blant annet av Rådet for dyreetikk, og ansees som svært inngripende og med store fysiske og psykiske konsekvenser. Fugler som holdes i små bur er utsatt for flere fysiske og psykiske problemer, og NOAH mener at det er viktig at disse problemene tas opp i den nye dyrevelferdsmeldingen. Det er nødvendig med en egen forskrift for hold av fugl, hvor de artsspesifikke behovene er ivaretatt og hvor alvorlige og inngripende tiltak som flyvefjærklipping forbys. Det er grunn til å stille spørsmål ved om fugler skal holdes i private hjem der de ikke får utløp for flyveadferd i særlig grad.

Innhold

- Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding
- NOAHs tilrådning
- Etologi og behov
- Problemer for fugler som familiedyr
- Klipping av flyvefjær

Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding

Ifølge forrige dyrevelferdsmelding lovet departementet å gi pålegg om å «ikke selge dyr uten at det utleveres skriftlig informasjon til kjøper om den aktuelle dyreartens atferd, grunnleggende behov og krav til stell». Dette har ikke ført til bedring av dyrenes situasjon.

NOAHs tilrådning

- Det må utarbeides en holdforskrift for fugler med artsspesifikke behov for blant annet bevegelse, ernæring og sosial kontakt.
- Det bør forbys å ha fugler i bur. Det bør spesifiseres krav til aviarier slik at fugler kan utøve reell flyveadferd. Det bør vurderes forbud mot hold av fugl i private hjem, og vurderes sertifisering som sikrer at fugler får tilgang til store nok arealer for reell flyveadferd.

¹⁰⁴ Veterinærinstituttet. «Smådyr».

- Rutinemessig klipping av flyvefjær hvor hensikten er å hindre fuglens bevegelse må forbys av hensyn til dyrevelferden.
- Det bør forbys å ta fugleunger for tidlig fra foreldrene for «håndoppmating».

Etologi og behov

Fugler stammer fra mindre rovdinosaurer, og man antar at fugler har kunnet fly i over 150 millioner år. Flyving er en svært kompleks bevegelsesform, og denne adferden regnes for å være en helt grunnleggende del av fuglers biologi.¹⁰⁵ Fuglens kropp er bygget for flyving, og gjennom denne bevegelsesformen utfører fugler flere av sine livsviktige aktiviteter. Mange fuglearter flyr betydelige avstander i jakt på nødvendige ressurser som mat, vann og beskyttelse.¹⁰⁶

Mange av fuglene som holdes som kjæledyr i Norge ville i det fri dannet naturlige flokker, og livslange monogame partnerskap.¹⁰⁷ En populær fugl i Norge, sebrafinken, danner partnerskap som varer livet ut. Studier har vist at disse fuglene viser høy grad av stress når de separeres fra maken sin¹⁰⁸, noe som ofte er realiteten for fugler som lever i fangenskap og som kjøpes og selges av mennesker. Mange av disse fuglene har et svært stort behov for å kunne utforske områder, både for å unngå fare, men også for å lete etter mat og hvileplasser. Mange av disse fuglene har også svært høye kognitive evner, og studier på papegøyer har vist at disse fuglene har like store kognitive evner og behov som aper.¹⁰⁹

Mange fuglearter kommuniserer gjennom kompleks sang. Denne sangen kan rettes mot mulige makere, for å varsle andre fugler om fare eller for å etablere dominans. Studier har også vist at selv om fuglers synging har en viktig hensikt i kommunikasjon med andre fugler, så gir den også den syngende fuglen selv glede og tilfredsstillelse.¹¹⁰ Sosial interaksjon og kommunisering med andre fugler er med andre ord svært viktig for mange fuglearter. Ikke desto mindre holdes mange fugler også alene.

Problemer for fugler som familiedyr

Det er uten tvil store utfordringer knyttet til dyrevelferden ved hold av fugler som familiedyr. Som veterinær Arve Nilsen uttaler i Norsk Veterinærtidsskrift: «*Skal vi prøve å seie noko om kven som kan ha det verst i familiens fangenskap, må vi truleg starte med burfuglane. Fuglar som vert stengde inne*

¹⁰⁵ Rådet for dyreetikk (2022). «Uttalelse om klipping av flyvefjær hos fugler».

¹⁰⁶ Engebretson, M. (2006). The welfare and suitability of parrots as companion animals: a review. *Animal Welfare*, 15(3), 263-276.

¹⁰⁷ Carvalho-Roel, C. F., & Júnior, O. M. (2021). Assessing the relative impacts of roadkill and nest poaching on the population viability of the Blue-and-yellow macaw, *Ara ararauna* (Aves: Psittaciformes), in a Brazilian National Park. *Diversity*, 13(12), 652.

¹⁰⁸ Engebretson, M. (2006). The welfare and suitability of parrots as companion animals: a review. *Animal Welfare*, 15(3), 263-276.

¹⁰⁹ Engebretson, M. (2006). The welfare and suitability of parrots as companion animals: a review. *Animal Welfare*, 15(3), 263-276.

¹¹⁰ Emery, N. J., & Clayton, N. S. (2015). Do birds have the capacity for fun? *Current Biology*, 25(1), R16-R20.

*i et bur, har lite å glede seg over i kvardagen».*¹¹¹ Det eksisterer i dag ingen egen forskrift for hold av fugl som kjæledyr. Dette gjør at mange fugler lovlig holdes i små bur, uten mulighet til å utøve naturlig adferd.

Mange av fuglene som selges i Norge annonseres med å være «håndoppmatede». Disse fuglene er gjennom kontakt med mennesker fra klekking blitt vant til håndtering, og sies å være lettere å temme og mer sosiale. Studier viser derimot at dette ikke stemmer, men at fugleunger som fjernes fra foreldrene sine for å føres opp av mennesker derimot lettere utvikler både fysiske og psykiske problemer.¹¹²

Hold av fugler som kjæledyr medfører et stort ansvar hos dyreeieren, og det vil aldri være mulig å gi en fugl i fangenskap den samme friheten til bevegelse som en vill fugl vil ha. Fugler er utviklet for å fly lengre eller kortere distanser flere ganger i døgnet, og vil derfor ikke få tilfredsstilt sine behov i et bur. Enkelte fugleiere i Norge bygger større innhegninger for å gi fuglene større mulighet til bevegelse. Allikevel vil dette aldri kunne gi fuglene den samme friheten til bevegelse som de ville hatt i det fri utenfor et bur eller gjerde. Miljøet fugler i fangenskap lever i er tilpasset en enklest mulig dyrehold for eieren, og ikke for å ivareta dyrenes behov.¹¹³

Fugler som holdes i stimulfattige miljøer som et bur er disponert for å utvikle flere adferdsrelaterte problemer. Stereotyp adferd er ikke uvanlig, og opptrer både hos engstelige og understimulerte fugler. En av de vanligste grunnene til at fugleiere tar kontakt med veterinær er fjærplukking hos fuglen. Det er flere årsaker til hvorfor fugler begynner med fjærplukking. I noen tilfeller kan plukkingen være en del av et større sykdomsbilde og et symptom på smerte eller kløe, men i mange tilfeller er fjærplukking en konsekvens av at fuglen lever i et stimulfattig og uegnet miljø og er frustrert, deprimert eller redd/nervøs.¹¹⁴ I fri tilstand er de fleste fugler sky og vil flykte fra alle potensielle trusler. Fugler som holdes i bur har ikke denne muligheten når de opplever noe skremmende, og ofte mangler de gode gjemmesteder i burene. For å få utløp for stress og frykt vil mange fugler begynne med fjærplukking.¹¹⁵

Overvekt er vanlig hos burfugler, en konsekvens av et stillesittende liv og tilgang til næringsrikt fôr. Mange burfugler føres med en fettrik diett bestående av frø. Dette kan føre til lipomer over bryst og

¹¹¹ Arve Nilsen (2021). "Dyr i fangenskap". Norsk veterinærtidsskrift 2. utgave

¹¹² Engebretson, M. (2006). The welfare and suitability of parrots as companion animals: a review. *Animal Welfare*, 15(3), 263-276.

¹¹³ Caroline S. van Hoek & Carel Ten Cate (1998) Abnormal Behavior in Caged Birds Kept as Pets, *Journal of Applied Animal Welfare Science*, 1:1, 51-64

¹¹⁴ Agria (2016). "Vanlige sykdommer hos papegøyer».

¹¹⁵ Peng, S., & Broom, D. M. (2021). The sustainability of keeping birds as pets: Should any be kept?. *Animals*, 11(2), 582.

mage på fuglen. Overvekten vil hindre fuglens bevegelse ytterligere, og kan også føre til fordøyelsesproblemer og andre mer alvorlige sykdommer som fettlever.¹¹⁶

Burfugler er også disponert for ulike luftveissykdommer som følge av miljøet de lever i. Mange av fuglene som holdes som familiedyr i Norge er tilpasset et varmere klima med høyere luftfuktighet. Tørr luft kan gi fuglen tørre og irriterte slimhinner.¹¹⁷

Svært mange fugler som holdes som familiedyr i Norge ville i naturlig tilstand enten levd i par eller i flokk. Ved hold av fugler av mindre størrelse er det enklere for dyreeier å ha flere fugler samtidig, men for større papegøyer kan det være utfordrende å ha flere fugler av praktiske årsaker. Dette medfører at mange store papegøyer som holdes som kjæledyr i Norge fratas sine grunnleggende behov for sosial kontakt med andre fugler.¹¹⁸ Dette gjelder imidlertid også mindre fugler som undulat, som ikke sjelden også holdes alene. Manglende mulighet for sosial interaksjon kan føre til stress, depresjon og stereotyp adferd hos fugler. En studie utført på undulater i bur viste at tendensen til stereotyp adferd økte når sosial kontakt ble begrenset. Selv for undulater som ble holdt i par ble det observert stereotyp adferd, og denne adferden ble kun begrenset når fuglene ble plassert i en større flokk.¹¹⁹

Dyrevelferdslovens § 23. «*Dyrs levemiljø*» stadfester tydelig at dyreholder er pliktig å sikre dyret de eier eller har ansvaret for, et miljø som sørger for at god velferd. Dette miljøet skal være tilpasset artstypiske og individuelle behov.¹²⁰ Allikevel lever mange fugler i fangenskap i stimulifattige omgivelser uten mulighet til å oppnå god velferd. Dette understreker viktigheten av en egen holdforskrift for fugler hvor det stilles krav til blant annet areal, naturligt miljø og sosial interaksjon tilpasset de forskjellige artene som holdes som kjæledyr. Håndoppmating av fugleunger for å øke tamhetsgraden bør ikke tillates, og en forskrift bør også stadfeste ved hvilken alder fugler tidligst kan avvennes fra foreldrene sine. NOAHs primære standpunkt er at hold av eksotiske fugler som familie/hobbydyr bør være forbudt, og eventuelt kun tillatt på dispensasjon hvor fuglens reelle behov kan møtes i større grad enn det som i dag er vanlig.

Klipping av flyvefjær

Mange fugler som holdes som kjæledyr i Norge utsettes for flyvefjærklipping. Klipping av flyvefjær vil si at en del av fuglens flyvefjær klippes av. Disse fjærene vokser ut igjen, og regnes ikke som en

¹¹⁶ Agria (2016). «Vanlige sykdommer hos papegøyer».

¹¹⁷ Agria (2016). «Vanlige sykdommer hos papegøyer».

¹¹⁸ Mattilsynet (2023) «Veileder om hold av papegøyer».

¹¹⁹ Polverino, G., Manciooco, A., Vitale, A., & Alleva, E. (2015). Stereotypic behaviours in *Melopsittacus undulatus*: behavioural consequences of social and spatial limitations. *Applied Animal Behaviour Science*, 165, 143-155.

¹²⁰ Lov om dyrevelferd § 23

amputasjon og ansees derfor som en lovlig praksis. Når disse fjærene klippes begrenser eller hindrer man fuglene i å fly. Mattilsynet skriver at det har vært «vanlig å klippe ca. halvparten av vingenes slagfjær for å hemme de store papegøyenes flygeevne». Mattilsynet fraråder selv denne praksisen,¹²¹ men den er allikevel ikke forbudt i dag. Flyvefjær som klippes på fugler som holdes som familiedyr klippes for å forenkle dyreholdet for eier. Ved å hindre fuglen å rømme kan den blant annet tas med utendørs.¹²² Rådet for dyreetikk kom i 2022 med en grundig gjennomgang av konsekvenser ved flyvefjærklipping, hvor de konkluderer med at *«Å frata fugler evnen til å fly, frarøver dem deres mest grunnleggende og definerende egenskap. Millioner av år med evolusjon og biologiske tilpasninger forsvinner ikke bare fordi det er enklere å fjerne muligheten for å fly enn å tilrettelegge for atferden. Riktignok kan flyvefjærklippede fugler holdes utendørs, men det kan man også gjøre med fugler tilvendt flyvesele eller ved bruk av volierer. Å la fuglen være ute, fordrer derfor ikke i seg selv klipping»*. Videre skriver de at *«Rådet for dyreetikk mener også at flyvefjærklipping bryter med flere av paragrafene i dyrevernsloven og dyrehelsepersonnelloven og dermed kan tolkes dithen at inngrepet burde være ulovlig.»*¹²³

På tross av at Mattilsynet selv fraråder praksisen i sin veileder om hold av papegøye skriver de at *«det er viktig at du tenker deg grundig om og spør veterinæren om råd før du eventuelt bestemmer deg for å utsette fuglen for et slikt inngrep»*.¹²⁴ Det er kritikkverdige at inngrepet i det hele tatt er lovlig. Inngrep som medfører så store konsekvenser for dyrevelferden bør ikke kunne vurderes av den enkelte dyreeier, særlig ikke når man vet at det eksisterer en feilaktig holdning hos fugleiere om at denne praksisen er positiv for fuglene. NOAH mener at rutinemessig klipping av flyvefjær på fugler som holdes som kjæledyr må forbys.

¹²¹Mattilsynet (2023) «Veileder om hold av papegøyer».

¹²² Rådet for dyreetikk (2022). «Uttalelse om klipping av flyvefjær hos fugler».

¹²³ Rådet for dyreetikk (2022). «Uttalelse om klipping av flyvefjær hos fugler».

¹²⁴ Mattilsynet (2023) «Veileder om hold av papegøyer».

HERPTILER

NOAH ønsker en gjeninnføring av forbudet mot hold av herptiler, da det er vanskelig å dekke disse dyrenes naturlige behov i et privat hjem – de holdes gjerne i glasskontainere. I tillegg medfører hold av slanger at en rekke dyr som mus og rotter oppdrettes kun for å bli til mat til disse dyrene. Dette er et stort dyrevelferdsproblem som ikke er blitt tatt alvorlig. Man har ingen oversikt over hvordan disse «fôr-dyrene» lever, avlives eller behandles. For øvrig bør ikke avlaving av ulovlige dyr brukes som straff mot eier, hvis et forbud eventuelt gjeninnføres.

Innhold

- Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding
- NOAHs tilrådning
- Etologi og behov
- Problemer for herptiler som familiedyr

Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding

Forrige dyrevelferdsmelding signaliserte å tillate herptiler – noe som er blitt gjort. Imidlertid er dette ikke fulgt opp ansvarlig med krav om hvordan dyrene skal holdes. Å tillate flere dyr i fangenskap er neppe et dyrevelferdstiltak.

NOAHs tilrådning:

- Gjeninnføre forbud mot hold av herptiler, og spesielt innføre forbud mot import, oppdrett og salg. Herptiler bør kun tillates under spesielle forhold med særlig sertifisering/tillatelse på grunn av dyrenes spesielle behov.
- Innføre holdforskrifter for herptiler – med krav om sertifisering av hold og detaljerte krav til levemiljø. Forbud mot trange terrarier der dyrene knapt kan bevege seg.
- Innføre totalforbud mot hold av dyr som for egen velferd helst kun tar levende bytte. Innføre forbud mot oppdrett og salg av byttedyr.

Etologi og behov

Det er i dag tillatt å holde 19 eksotiske reptiler i Norge. Dyret og dens foreldre skal ifølge regelverket være født i fangenskap. Disse kan enten kjøpes i Norge, eller importeres fra utlandet. Noen av artene krever CITES-tillatelser, og alle krever at man oppgir hvor dyrene er født og bekrefter at dyrene og deres foreldre er født i fangenskap. Det er stor variasjon i disse artenes behov, noe som også gjør det svært vanskelig å skulle holde dem som familiedyr. Det er blant annet svært viktig å vite nøyaktig hva slags temperaturer de forskjellige artene er avhengige av, hva slags fôr de spiser og de trenger for eksempel UV-belysning.

Det er tre skilpaddearter som tillates holdt som kjæledyr i Norge i dag. Dette er Gresk landskilpadde, Rødfotet skogskilpadde og Kinesisk trekjølskilpadde. Mange tror at skilpadder på grunn av deres kroppsbygning ikke beveger seg over større avstander. Dette er feil. For eksempel er det vist at Gresk landskilpadde (en av artene som holdes i glassbur i Norge), i naturlig tilstand har hjemmeområder (home range) så store som 20 000 kvadratmeter. Hunnene har større hjemmeområder enn hannene, og forskere har funnet at disse skilpaddene i snitt beveger seg mellom 80-85 meter hver dag i Hellas.¹²⁵ Også kinesisk trekjølskilpadde har i naturlig tilstand store hjemmeområder. En studie viste at disse skilpaddene hadde mellom 100 000 og 180 000 kvadratmeter som sine hjemmeområder.¹²⁶ Kanskje mest slående er den Rødfotede skogskilpaddens hjemmeområde. En studie fra Bolivia viste at disse skilpaddene hadde hjemmeområder helt opp mot

¹²⁵ Bertolero, A., Cheylan, M., Hailey, A., Livoreil, B., & Willemsen, R. E. (2011). *Testudo hermanni* (Gmelin 1789)—Hermann's tortoise. *Conservation biology of freshwater turtles and tortoises: A compilation project of the IUCN/SSC tortoise and freshwater turtle specialist group. Chelonian Research Monographs*, 5, 059-1.

¹²⁶ Bu, R., Ye, Z., & Shi, H. (2023). Habitat Selection and Home Range of Reeves' Turtle (*Mauremys reevesii*) in Qichun County, Hubei Province, China. *Animals*, 13(9), 1514.

6 kvadratkilometer.¹²⁷ Disse skilpaddene beveger seg med andre ord over svært store områder når de lever i sine naturlige habitater.

Mange skilpaddearter kan bli svært gamle, noen opp mot 100 år. Også skilpaddeartene som ikke regnes for å bli svært gamle lever betraktelig lengre enn de fleste andre av familiedyrene som holdes i Norge. 50 år er for eksempel ikke noen uvanlig alder. Mange skilpadder er sosiale dyr, som i det fri ønsker å holde seg i nærheten av andre skilpadder. Gresk landskilpadde har for eksempel blitt observert i større grupper hvor de soler seg sammen, ofte ligger de til og med oppå hverandre. Det har aldri blitt observert aggressivitet mellom skilpaddene når de soler seg, de ønsker å ligge tett og kan til og med ligge tre stykker oppå hverandre.¹²⁸

Det er i dag ni arter av slanger som lovlig kan holdes som kjæledyr i Norge. Disse varierer i størrelse, men noen av dem kan bli svært store. Det er også store variasjoner i hva slags habitat disse slangene lever i naturlig. Teppepyton er en av de større slangene som lovlig kan holdes som kjæledyr i Norge. En studie utført på denne arten i Australia viste at den primært foretrakk å oppholde seg i trær, og at den bevisst unngikk åpne områder. I denne studien hadde slangene et gjennomsnittlig hjemmeområde på 225 000 kvadratmeter.¹²⁹

Perlefirfisle kan også holdes som kjæledyr. Denne firfislen er den største i Vest-Europa og kan bli hele 70 cm lang. Perlefirfislen har flere spesifikke behov som gjør den svært sårbar for blant annet habitatødeleggelse, eller nedgang i andre arter. Firfislen er avhengig av hulrom under bakken, men den lager ikke disse selv. Derimot benytter den seg av for eksempel kaninhuler for å finne beskyttelse mot farer eller for å hvile seg.

Tre gekkoer er lovlige kjæledyr i Norge, kranset gekko, leopardgekko og stor daggekko. Disse kan alle bli relativt gamle, opp mot 20 år. Dette er altså dyr som krever en svært lang forpliktelse. Det er store forskjeller mellom gekkoartene, og de krever gjerne helt forskjellige leveområder. Stor daggekko er blant annet helt avhengig av UV-lys. Dvergvaranen kan bli hele 70 cm lang, og kommer fra Australia. Dvergvaranen holder naturlig til i steinete slettelandskap hvor den søker ly i sprekker og huler under steiner. Den er kjent for å bruke halen sin til å blokkere inngangen til gjemmestedet sitt.¹³⁰ De fleste varaner er rovdyr, og de er kjent for å være ekstremt intelligente. Dette gjør dem til svært vellykkede dyr i naturen, men det gjør dem også lite egnet som familiedyr. De blir lett overvektige i fangenskap nettopp fordi de trenger å bevege seg og jakte på maten sin.¹³¹ Det er også tillatt å holde to agamer som kjæledyr i Norge, pigghaleagam og skjeggagam.

Problemer for herptiler som familiedyr

Det er svært problematisk at det i 2017 ble mulig å holde flere herptilarter som kjæledyr. Flere faginstanser frarådet avgjørelsen om å myke opp regelverket, blant annet Veterinærinstituttet. De uttrykte blant annet bekymring for dyrenes velferd, men også for faren for salmonellasmitte til mennesker. I 2021 kunne Veterinærinstituttet bekrefte at flere mennesker var blitt smittet med salmonella etter kontakt med slanger etter at oppmykningen av regelverket trådte i kraft.¹³²

¹²⁷ Montaña F, R. R., Cuéllar, E., Fitzgerald, L. A., Soria, F., Mendoza, F., Peña, R., ... & Noss, A. J. (2013). Ranging patterns by the red-footed tortoise-*Geochelone carbonaria* (Testudines: Testudinidae)-in the Bolivian Chaco. *Ecología en Bolivia*, 48(1), 17-30.

¹²⁸ Bertolero, A., Cheylan, M., Hailey, A., Livoreil, B., & Willemsen, R. E. (2011). *Testudo hermanni* (Gmelin 1789)—Hermann's tortoise. *Conservation biology of freshwater turtles and tortoises: A compilation project of the IUCN/SSC tortoise and freshwater turtle specialist group. Chelonian Research Monographs*, 5, 059-1.

¹²⁹ Shine, R., & Fitzgerald, M. (1996). Large snakes in a mosaic rural landscape: the ecology of carpet pythons *Morelia spilota* (Serpentes: Pythonidae) in coastal eastern Australia. *Biological Conservation*, 76(2), 113-122.

¹³⁰ Pavón-Vázquez, C. J., Esquerré, D., Fitch, A. J., Maryan, B., Doughty, P., Donnellan, S. C., & Keogh, J. S. (2022). Between a rock and a dry place: phylogenomics, biogeography, and systematics of ridge-tailed monitors (Squamata: Varanidae: *Varanus acanthurus* complex). *Molecular Phylogenetics and Evolution*, 173, 107516.

¹³¹ Howard, D., & Freeman, M. S. (2022). Overlooked and under-studied: a review of evidence-based enrichment in Varanidae. *Journal of Zoological and Botanical Gardens*, 3(1), 32-43.

¹³² Veterinærinstituttet (2021). «Salmonella-utbrudd etter smitte fra slanger til menneske». Hentet 18.08.2022 fra: <https://www.vetinst.no/nyheter/salmonella-utbrudd-etter-smitte-fra-slanger-til-menneske>

Veterinær John J. Debenham ved NMBU Veterinærhøgskolen uttalte i 2017 at «over 90 prosent av problemene folk kommer til meg med om reptiler skyldes dårlig dyrehold: At dyret har blitt føret feil eller lever i feil miljø». Han sier videre at det er helt grunnleggende behov eiere av reptiler ikke sørger for, slik som for eksempel korrekt UV-belysning.¹³³

Det er også svært kritikkverdig at flere av artene som det nå er tillatt å eie er truet av utryddelse i sine naturlige habitater. Herptilene som kjøpes og selges i Norge skal være fra oppdrett, og individer som importeres skal også kunne bekreftes at kommer fra oppdrett og ikke fra naturen. Allikevel bidrar handel med denne typen dyr til å true biodiversiteten. Gresk landskilpadde er nå klassifisert som NT (near threatened) på IUCNs red list, og en av truslene mot arten globalt er nettopp at disse har blitt fanget i naturen og blitt benyttet i kjæledyrhandel.¹³⁴ Flere av de andre artene på «lovlig-listen» i Norge er også truet på verdensbasis. Kongeptyton er klassifisert som NT, og bestanden er synkende. Kranset gekko er klassifisert som VU (vulnerable), og også denne bestanden er synkende.¹³⁵ Perlefirfisle er klassifisert som NT¹³⁶, og kinesisk trekjølskilpadde er klassifisert som EN (endangered).¹³⁷ Det er uten tvil svært uetisk at mens verden står ovenfor en naturkrise hvor tapet av arter er enormt, så åpner Norge opp for mer handel med eksotiske dyr.

Det er uetisk å holde dyr i buromgivelser. Som beskrevet tidligere har alle de lovlige skilpaddene store hjemmeområder når de lever i det fri. Disse dyrene er ikke under noen omstendigheter skapt for å sitte i et glassbur, ei heller i en liten innhegning utendørs. Disse dyrene beveger seg naturlig over store avstander, og veksler mellom flere habitater etter sesongene. Ingen dyr bør holdes i små bur, men særlig etisk betenkelig er det når dyrene det gjelder kan leve i nesten 100 år. 100 år i et lite bur er svært lang tid, spesielt når man er fratatt alle muligheter til å leve et naturlig liv. Norsk herpetologisk forening anbefaler selv at for eksempel den kinesiske trekjølskilpadden bør ha et akvarium på minst 500 liter.¹³⁸ I et vanlig akvarium vil dette tilsi en lengde på rundt 2 meter og en bredde på 50 cm. Dette står i stor kontrast til skilpaddens naturlige leveområde, og vil ikke kunne etterligne et naturlig liv under noen omstendigheter.

For slanger er det minst like ille. Norsk Herpetologisk forening anbefaler for eksempel at terrariet til en kongeptyton bør være på minimum 90 cm i lengde og 45 cm bredde.¹³⁹ En kongeptyton kan bli halvannen meter lang, og leve i 20 år. I praksis vil dette bety at disse slangene tvinges til å leve flere tiår kveilet sammen i et glassbur uten å noen gang kunne strekke hele kroppen ut og bevege hele kroppen samtidig. For teppeptyton anbefaler foreningen at buret må være på minst halvparten av dyrets egen kroppslengde. Dette er helt i strid med hva forskning viser om dyrenes behov. Blant annet ble det gjennomført en studie på arten kornsnok (lovlig art i Norge). Her undersøkte forskere om slangene viste adferdsendringer relatert til burstørrelse. De lot slangene bo i bur som enten var 2/3 av deres kroppslengde, eller bur som var lengre enn slangenes kropp. Når slangene fikk valget viste de, ikke overraskende, tydelig preferanse for de større burene, og at de brukte mye tid på å strekke seg ut.¹⁴⁰ Norsk Herpetologisk Forening anbefaler derimot eiere av arten kornsnok å ha dyret i et bur på minimum 100 cm.¹⁴¹ Kornsnoken kan bli hele 160 cm lang, og vil i tilfeller hvor dyreholder kjøper bur i 100 cm lengde ikke ha noen mulighet til å kunne strekke seg ut.

¹³³ Løwe, K. (2017). «Dette må du vite før du skaffer deg en slange, skilpadde eller øgle». *Forskning.no*. Hentet 18.08.2023 fra: <https://forskning.no/dyreverden-nmbu-norges-miljo-og-biovitenskapelige-universitet-partner/dette-ma-du-vite-for-du-skaffer-deg-en-slange-skilpadde-eller-ogle/321438>

¹³⁴ <https://www.iucnredlist.org/species/21648/176604335>.

¹³⁵ <https://www.iucnredlist.org/species/176173/123253756>

¹³⁶ <https://www.iucnredlist.org/species/61583/12498949#threats>

¹³⁷ <https://www.iucnredlist.org/species/170502/97431862>

¹³⁸ Norsk Herpetologisk Forening. (2023). «Kinesisk trekjølskilpadde». Hentet 22.08.2023 fra: <http://herpetologisk.org/2023/07/13/kinesisk-trekjolskilpadde/>

¹³⁹ Norsk Herpetologisk forening. «Kongepyton». Hentet 20.08.2023 fra: <http://herpetologisk.org/wp-content/uploads/2019/04/kongepyton.pdf>

¹⁴⁰ Hoehfurtner, T., Wilkinson, A., Walker, M., & Burman, O. H. (2021). Does enclosure size influence the behaviour & welfare of captive snakes (*Pantherophis guttatus*)?. *Applied Animal Behaviour Science*, 243, 105435.

¹⁴¹ Norsk Herpetologisk Forening. «Kornsnok». Hentet 20.08.2023 fra: <http://herpetologisk.org/wp-content/uploads/2023/06/Kornsnok.pdf>

Herptiler er også utsatt for flere helseproblemer som følge av hvordan den holdes. Norsk herpetologisk forening skriver selv på sine sider at det er svært mange sykdommer og helseproblemer som regnes som «vanlige» hos mange av disse dyrene. En gjenganger er særlig problemer knyttet til ernæring og fordøyelse. Kvelning som følge av å få for store fôrdyr regnes blant annet som et «vanlig problem» for flere av artene. Overvekt nevnes også som et vanlig problem, i tillegg til både matvegring, anoreksi og dehydrering.¹⁴² Det er med andre ord stor risiko knyttet til å ha disse dyrene, og det er svært mange fallgruver for eiere som mangler ekspertise. Herptiler krever ofte helt annen kunnskap enn hva folk flest innehar, og det er svært problematisk at veterinærer uttaler at de fleste problemer eiere oppsøker veterinær for skyldes mangel på grunnleggende stell.¹⁴³

NOAH mener at en gjeninnføring av forbudet mot hold av herptiler er nødvendig på grunn av vanskelighetene knyttet til å få dekket dyrenes behov i private hjem. De aller færreste har mulighet til å skape et tilfredsstillende habitat som minner om dyrenes naturlige leveområder, og mange av disse dyrene har svært spesielle krav til stell og håndtering. For øvrig bør ikke avlaving av ulovlige dyr brukes som straff mot eier, hvis et forbud eventuelt gjeninnføres.

NOAH vil også kort nevne vår sterke bekymring i forhold til oppdrett, hold og avlaving av gnagere og kaniner som fôr-dyr. Disse dyrene finnes det ikke noe regelverk eller registrering av, de anses som «forbruksvare», og NOAHs gjentatte bekymringer til Mattilsynet om disse dyrene, har ikke resultert i annet enn manglende svar. Men dyr blir brukt til fôr, og oppdagelsesrisikoen ved bruk av levende dyr til fôr er lav – disse dyrene fortjener å bli satt på agendaen.

¹⁴² Norsk Herpetologisk Forening. "Forenklede faktaark". Hentet 20.08.2023 fra: <http://herpetologisk.org/forenklede-faktaark/>

¹⁴³ Løwe, K. (2017). «Dette må du vite før du skaffer deg en slange, skilpadde eller øgle». *Forskning.no*. Hentet 18.08.2023 fra: <https://forskning.no/dyreverden-nmbu-norges-miljo-og-biovitenskapelige-universitet-partner/dette-ma-du-vite-for-du-skaffer-deg-en-slange-skilpadde-eller-ogle/321438>

AVKARIEFISK

Akvariefisk holdes av både privatpersoner og i offentlige bygg, både for hobby og dekorasjon.

Fiskene lever sine liv i glasstanker av varierende størrelse, og det er i mange tilfeller stor mangel på kunnskap om de forskjellige artene. Dette medfører stor fare for lidelse for fiskene, og man har i dag ingen oversikt over hvor mange fisk som lever i dårlig tilpassede forhold i Norge. Å benytte dyr som dekorasjon er etisk betenkelig, og det er kritikkverdig at særlig offentlige bygg tillater dette.

Innhold

- Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding
- NOAHs tilrådning
- Etologi og behov
- Problemer for akvariefisk som familiedyr

Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding

I forrige dyrevelferdsmelding ble det ikke utarbeidet noen konkrete løfter for å bedre holdsituasjonen for akvarefisk. I forrige stortingsmelding ble det påpekt at dødeligheten hos akvariefisk måtte antas å generelt være meget høy, uten at det ble konkretisert tiltak for å redusere dødeligheten.

NOAHs tilrådning

- Forbud mot hold av dyr som dekor og hold av «institusjoner» (tannlegekontor, firmaresepsjoner, restuaranter etc. hvor dyrene snarere er til «utstilling» enn familie/hobbyhold, men uten at lokalene er tillatt for fremvisning av dyr).
- Forby import av eksotiske fisker.
- Utarbeide holdforskrifter med detaljerte krav til leveforhold for eventuelle arter som eventuelt tillates.
- Forbud mot salg av fisker fra dyrebutikk.

Etologi og behov

Det er svært mange forskjellige akvariefisker som kan kjøpes av privatpersoner i Norge i dag. Disse varierer i størrelse, behov og utseende. De fleste fiskene er tropiske arter. Fiskene som holdes har gjerne vakre farger eller mønstre, nettopp derfor er de attraktive som «dekorasjon». Behovene varierer mellom de forskjellige artene, og det kreves svært mye kunnskap for å kunne holde fisk i akvarium. Noen av fiskene bygger reder, mens andre ruger eggene sine i munnen. Andre igjen føder levende unger.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Mattilsynet. "Veiledning om hold av akvarium». Hentet 25.08.2023 fra: <https://www.mattilsynet.no/dyr/kjaeledyr/veiledning-om-hold-av-akvarium?kapittel=2-hva-du-br-tenke-over-fr-du-skaffer-deg-akvarium>

Det er med andre ord svært stor variasjon i artene som holdes som akvariefisk i Norge, og i praksis er de aller fleste arter tillatt.

Problemer for akvariefisk som familiedyr

Siden fiskene som selges i Norge varierer veldig i behov er det også vanskelig å sette seg inn i hva alle de forskjellige artene trenger for å trives. Noen fiskearter ønsker å leve alene, og kan utøve aggresjon mot andre fisk. Andre igjen er stimfisker, som er avhengige av å leve sammen med et stort antall artsfrender. Fisk holdes primært for dekorasjon, og NOAH mener at dette bør forbys. I svært mange offentlige bygg holdes fisk for pynt uten at disse får tilfredsstillende sine behov. I offentlige bygg holdes det ofte stengt i helger og ferier, og faren er derfor stor for at disse fiskene ikke får tilstrekkelig stell og tilsyn i disse periodene.

Kunnskapsmangel om hold av akvariefisk medfører store velferdsproblemer for fiskene. Mattilsynet skriver at «*De fleste dødsfall hos akvariefisk skyldes overføring som gir dårlig vannkvalitet*».¹⁴⁵ For å holde akvariefisk må de som et minimum de aller mest grunnleggende behovene som riktig ernæring og vannkvalitet være dekket. Det er problematisk at dårlig ivaretagelse av helt grunnleggende behov regnes som hovedårsaken for dødsfall hos akvariefisk.

I forrige stortingsmelding ble det konstatert at man må anta at dødeligheten hos akvariefisk er meget høy. Samtidig ble det også skrevet at «*Det finnes enkelte eksempler på at levende fisk er skylt ned i toalettet*» men at «*For øvrig må en gå ut fra at sjuke eller overflødig fisk avlives på tilfredsstillende måte*». Det er vanskelig å forstå hvordan man kunne anta at akvariefisk blir avlivet på en tilfredsstillende måte uten å kunne dokumentere at dette faktisk stemmer. Problemene for akvariefisk som ble nevnt i forrige stortingsmelding fikk ingen konkrete tiltak for forbedring, noe som i seg selv er kritikkverdig. Det er derfor nødvendig at disse problemene nå tas tak i, og at det utarbeides en plan for hvordan man skal få kartlagt alle velferdsutfordringer akvariefisk utsettes for og hvordan disse nå skal håndteres. Den mest nærliggende løsningen på problemet, sett i lys av at alle fiskenes behov heller ikke nødvendigvis er kjent, er naturligvis å fase ut hold av akvariefisk som hobby/dekor.

¹⁴⁵ Mattilsynet. «Veiledning om hold av akvarium». Hentet 25.08.2023 fra: <https://www.mattilsynet.no/dyr/kjaeledyr/veiledning-om-hold-av-akvarium?kapittel=2-hva-du-br-tenke-over-fr-du-skaffer-deg-akvarium>

HESTER

Det er knyttet stor usikkerhet til hvor mange hester som faktisk holdes i Norge i dag, men NIBIO skriver at det i 2022 var registrert nærmere 100 000 hester i det Norske hesteregisteret. Dette tallet er antakeligvis unøyaktig, og det er utfordrende å holde dette registeret oppdatert.¹⁴⁶ Hesteholdet i Norge i dag har flere utfordringer knyttet til dyrevelferd. Hester er utpregede flokkdyr med et stort behov for bevegelse, men dagens lovverk for hold av hest ivaretar ikke disse behovene. Det er ikke forbud mot å holde hest alene, og hester kan "oppbevares" nesten hele døgnet på boks eller spiltau, med krav om kun to timer mosjon eller fri bevegelse per dag.¹⁴⁷ Hester brukes i konkurranser som i mange tilfeller medfører for hard eller unaturlig trening, fravær av sosialt samvær med artsfrender og oppstalling på en måte som ikke tilfredsstillende hestenes behov for bevegelse.

Innhold

- Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding
- NOAHs tilrådning
- Etologi og behov
- Problemer for hester som holdes som familie- og konkurransedyr
 - Behovet for bevegelse og sosial kontakt
 - Hester i konkurranser
 - Bruk av vold og tvangsmidler

Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding

Ifølge forrige dyrevelferdsmelding ble det antydnet at man burde ha bedre kontroll med bruk av tvangsmidler til hest. Dette har ikke skjedd. Det er heller ikke dokumentert økt tilsyn med hestesport. Landbruksdepartementet ville «vurdere forskrift som gjelder alt hestehold med krav til forsvarlig oppstalling, fôring, daglig mosjon, uteliv m.m.». Det har kommet en forskrift, men den gir ikke arealkrav – men tillater for eksempel spilt. Krav til mosjon er meget svakt. Løftene kan derfor ikke sies å være innfridd.

NOAHs tilrådning

- Forskrift om velferd hos hest i tråd må forbedres, med bl.a. krav om at hester ikke skal stå på spilt, krav om antall timer fri bevegelse per dag og størrelse på areal som gir hesten mulighet til løping og lek, krav om samvær med artsfeller og forbud mot bruk av smertefulle tvangsinnretninger.
- Konkret forbud mot flere typer tvangsmidler som påfører hester smerte (bitt, sporer, innspenningstøyler, pisk m.m).Utfasing av bruk av bitt, som bygger på at hesten skal reagerer på smerte i en svært følsom del av kroppen.
- Forbud mot sportsgrener som risikerer skade og død for hester, eller påfører dem uheldig belastning over tid.
- Forbud mot avl som fører til overproduksjon og avliving.

Etologi og behov

Hester er utpregede flokkdyr med stort behov for bevegelse. Hester som lever under naturlige forhold, vil bruke store deler av døgnet på beiting. Mellom 60-70% av dagen brukes på beiting, dette reduseres til mellom 30-40% av tiden om natten. For hester er det ikke naturlig å ta lengre pauser fra beitingen enn 3-4 timer.¹⁴⁸ Ved å bruke store deler av døgnet på beiting vil hester naturlig bevege seg over store avstander hver eneste dag.

¹⁴⁶ NIBIO (2023) "Ønsker mer kunnskap om hestenæringa i Norge og Sverige".

¹⁴⁷ Forskrift om velferd for hest § 16.

¹⁴⁸ Baumgartner, M., Boisson, T., Erhard, M. H., & Zeitler-Feicht, M. H. (2020). Common feeding practices pose a risk to the welfare of horses when kept on non-edible bedding. *Animals*, 10(3), 411.

I det fri lever hester i flokk, og de har høy motivasjon for å ta del av en gruppe. Mangel på sosial kontakt er noe av det mest stressende en hest kan utsettes for.¹⁴⁹ Ville hester danner lange og stabile forhold med andre hester i samme flokk. En naturlig hesteflokk består som regel av en eller to hingster, flere hopper, samt deres avkom.¹⁵⁰ Særlig hoppene i en flokk vil danne sterke sosiale bånd.¹⁵¹ Normalt føder en hoppe ett føll i året. De første dagene etter følling holder hoppen føllet sitt i nærheten hele tiden, og begrenser kontakten mellom føllet og andre hester. I løpet av disse dagene dannes det et sterkt forhold mellom mor og avkom.¹⁵² Uten menneskelig innblanding vil føllet die sin mor frem til rundt 9-måneders alder. Båndet mellom mor og avkom vil fortsatt være sterkt, og de vil ofte holde sammen i flere år etterpå. Dette båndet er så sterkt, at selv i tilfeller hvor føll av tamhester avennes tidlig og holdes separert fra mor så lenge som i 5 måneder vil de velge henne over andre hester dersom de får muligheten til å være sammen igjen.¹⁵³

Problemer for hester som holdes som familie- og konkurransedyr

Behovet for bevegelse og sosial kontakt

På tross av hesters store behov for sosial kontakt, bevegelse og nærmest kontinuerlig beiting oppfylles disse sjeldent i konvensjonelt hestehold i Norge. De fleste staller er utformet på en måte som er hensiktsmessig for hesteeier, med separate bokser og små uteområder (ofte kun bar bakke/gjørme). Hestene holdes ofte på boks store deler av døgnet, og regelverket for hest i Norge sier kun at hester har krav om to timers utetid per dag. Dette betyr i praksis at hester i Norge lovlig kan oppbevares innendørs i en liten boks 22 timer av døgnet, og så settes alene ut i en liten innhegning uten gress i to timer. For et dyr som naturlig ville beveget seg nærmest kontinuerlig gjennom døgnet ved å beite, leke og forflytte seg, er livet som tamhest i Norge i mange tilfeller så langt unna et naturlig liv som man kommer. Muligheten for fri bevegelse er uten tvil nødvendig for god dyrevelferd hos hest.¹⁵⁴

I Norge er også spiltau (oppbinding) fortsatt tillatt. I Danmark er dette allerede forbudt, og Sverige holder på med en utfasing av dette. Hester som holdes store deler av døgnet på boks har svært begrenset mulighet til å få tilfredsstillt sine behov. Disse hestene kan i mange tilfeller bli aggressive, deprimerede eller apatiske, og i mange tilfeller kan frustrasjonen over å tvinges til å stå stille over tid føre til stereotyp adferd som for eksempel luftsluking.

En rapport om hestehold i Norge viser at mindre enn halvparten av alle norske hester holdes på utegang i flokk. Av de spurte i undersøkelsen kom det frem at flere av hestene ble holdt separert fra andre hester av årsaker som «redd for at hestens dekken kan ødelegges av andre hester», «andre i stallen praktiserer det» eller at «hesten trives best alene».¹⁵⁵ Et stort antall, over 30% av de spurte, svarte at de holdt hestene sine enkeltvis fordi stallene deres ikke tilbød mulighet for å holde flere hester sammen. Dette understreker nettopp at hesteholdet i Norge i dag ikke er tilpasset hestenes behov, men behovene for et enkelt og praktisk hestehold for eier. Hovedgrunnen til at hester holdes alene i Norge ble rapportert å være frykt for at hesten skal skade seg, eller skade andre. Studier fra

¹⁴⁹ Jørgensen, G. H. M., Borsheim, L., Mejdell, C. M., Sønndergaard, E., & Bøe, K. E. (2009). Grouping horses according to gender—effects on aggression, spacing and injuries. *Applied Animal Behaviour Science*, 120(1-2), 94-99.

¹⁵⁰ Ringhofer, M., Go, C. K., Inoue, S., S. Mendonça, R., Hirata, S., Kubo, T., ... & Yamamoto, S. (2020). Herding mechanisms to maintain the cohesion of a harem group: two interaction phases during herding. *Journal of Ethology*, 38, 71-77.

¹⁵¹ Stanley CR, Mettke-Hofmann C, Hager R, Shultz S (2018) Social stability in semiferous ponies: networks show interannual stability alongside seasonal flexibility. *Anim Behav* 136:175–184.

¹⁵² Henry, S., Sigurjónsdóttir, H., Klapper, A., Joubert, J., Montier, G., & Hausberger, M. (2020). Domestic foal weaning: need for re-thinking breeding practices? *Animals*, 10(2), 361.

¹⁵³ Lansade, L., Lévy, F., Parias, C., Reigner, F., & Górecka-Bruzda, A. (2022). Weaned horses, especially females, still prefer their dam after five months of separation. *animal*, 16(10), 100636.

¹⁵⁴ Lesimple, C., Reverchon-Billot, L., Galloux, P., Stomp, M., Boichot, L., Coste, C., ... & Hausberger, M. (2020). Free movement: A key for welfare improvement in sport horses? *Applied Animal Behaviour Science*, 225, 104972.

¹⁵⁵ Bøe, K. E., Mejdell, C. M., & Jørgensen, G. H. (2015). Hvordan holdes hester i Norge. *How horses are kept in Norway*. *Norsk veterinærtidsskrift*, 127, 291-297.

Skandinavia viser derimot at hester trygt kan holdes i flokker, også på tvers av kjønn og rase og at frykten for skader ofte er overestimert.¹⁵⁶

Hester har et stort behov for sosial kontakt og det er nødvendig at dette behovet faktisk blir ivaretatt. Det er nødvendig å forskriftsfeste krav om at hester ikke kan stå alene, med unntak av hester som er i behandling for skade/sykdom eller av andre åpenbare grunner.

Det må stadfestes minimumskrav til areal for hester som er i tråd med deres faktiske behov for bevegelse og stimuli, og det må innføres et totalforbud mot bruk av spiltau.

Hester i konkurranser

Hester har blitt brukt av mennesker i flere tusen år, og er også blant de dyrene som har blitt brukt innen flest ulike områder. I dag er brukes hester i økende grad til sport og rekreasjon, men ofte går dette på tvers av hestens egne interesser. Mange av konkurransehestene i Norge blir satt i trening i svært ung alder, og lever store deler av sine liv isolert fra andre hester av frykt for at de skal skade seg. Ofte benyttes utstyr som påfører hestene smerte, og vold mot hester under konkurranser får sjelden konsekvenser for voldsutøveren. NOAH mener at det er nødvendig med strengere regulering av konkurranser for hest, og at det behøves en gjennomgang av tillatte tvangsmidler og bruken av disse. Konkurransesegrener som har stor skaderisiko eller krever tvangsmidler eller unaturlige og ubehagelige bevegelsesmønstre bør forbys.

Det Norske Travselskap (DNT) er sentralforbundet for travsporten i Norge. I DNTs verdigrunnlag står det: "Omsorg og velferd for hesten som individ skal prege all vår virksomhet", og "travsporten skal utøves på hestens premisser".¹⁵⁷ Men virksomheten i seg selv påfører hester en unødvendig risiko for skader og belastninger som hestene ikke har valgt selv, og bare det å konkurrere med et dyr er utvilsomt underholdning på menneskets premisser.

I tillegg har DNT som mål å "øke avlen" og skriver blant annet i sine avlsplaner for varmbloodshester at «det skal produseres et antall norskfødte varmbloodshester som kan fylle travløpene for varmbloodshester» og at «målet er til enhver tid å øke antall fødte føll». ¹⁵⁸ Dette er bekymringsverdige når man samtidig vet at det i dag er et stort antall «overskuddshester» som selges rimelig til privatpersoner når de ikke presterer som ønsket – eller avlives. Markedet for denne typen hester er lite, noe som fører til gjør at mange travhester slaktes unge, eller blir kasteballer fordi de gjerne er billige i kjøp, samtidig som nye "konkurranseshop" avles frem. Hensyn til dyrene må derfor vike for økonomiske interesser. Det trengs forskrifter som kan hindre avl som fører til «overskuddsdyr».

Bruk av vold og tvangsmidler

Voldsbruk mot hester er dessverre et problem, særlig ser man dette i konkurranser. Hvert eneste år er det hendelser hvor deltakere i konkurranser blir tatt i å utøve vold mot hestene sine, uten at dette straffeforfølges eller får særlige konsekvenser.^{159,160} Dette er svært uheldig av flere grunner. For det første er det uheldig for hesten som blir offer for uverdige behandling, som skremmes og utsettes for smerte. Men signaleffekten dette gir til resten av ryttermiljøet er farlig, og kan føre til holdninger om at vold mot hester er greit, spesielt så lenge det er premier på spill. Dessverre eksisterer det allerede holdninger til hestetrening som er svært dårlige. Hester som ikke lystre rytteren betegnes som sta, på tross av at hester som vegrer seg for å lystre rytteren alltid vil ha en grunn til å gjøre dette. Dette kan være frykt, smerter eller at hesten rett og slett ikke evner å gjennomføre det den blir bedt om. I Norges rytterforbund regelverk betegnes hester normale reaksjoner som «ulydighet». I reglementet

¹⁵⁶ Keeling, L. J., Bøe, K. E., Christensen, J. W., Hyppä, S., Jansson, H., Jørgensen, G. H., ... & Hartmann, E. (2016). Injury incidence, reactivity and ease of handling of horses kept in groups: A matched case control study in four Nordic countries. *Applied Animal Behaviour Science*, 185, 59-65.

¹⁵⁷ Det Norske Travselskap (2020). «Strategiplan TRAV 2020».

¹⁵⁸ Det Norske Travselskap. (2023). «Avlsplan varmbloodstraver».

¹⁵⁹ <https://www.nrk.no/sport/steiler-over-piskbruk-pa-hest-1.16217291>

¹⁶⁰ <https://www.vg.no/sport/i/XwAx1o/norsk-rytter-buet-ut-i-sverige-etter-at-hun-pisket-hesten>

står det blant annet at hester som vegrer før hinder, nekter å bevege seg fremover eller løper forbi et hinder er *ulydige*.¹⁶¹ Dette kan medføre at hester som er redde eller har smerter tvinges til å gjennomføre øvelser fordi rytteren anser hesten som ulydig, i stedet for å sette seg inn i hestens behov.

Norge er den eneste nasjonen der pisk er forbudt i trav. Det er allikevel en pågående debatt om å tillate pisk, fordi noen mener kusker driver på enda verre måter uten, ved mer rykking i hestens munn, høylytt roping i løpsbanen og lengre tømmeavstand mellom hesten munn og tømmeløkkene for at slagene mot hestens bakpart skal bli sterkere.¹⁶² Ikke sjeldent gis det bøter eller utestengelse av kusker som følge av "grov sjenering" av hestene, "høy skriking" mot hestene, eller "ureglementert driving".¹⁶³ Andre drivemetoder er lovlige, som for eksempel å sette ørepropper med snor på i ørene på hesten, og trekke disse ut under løpet for at hesten skal få en stressreaksjon og løpe fortere.

Det er unaturlig for en hest å trave i de hastighetene som er i travløp, en hest vil velge å slå over i galopp, og da senke hodet. For å holde hesten travende til tross for høy fart, brukes blant annet "sjekk" og "sjekkbitt". Et sjekkbitt er en tynn metallstang som ligger oppe i hestens munn, og fra hver side av bittet går en lærrem (sjekk) som møtes i pannen og går over hodet på hesten og ned på ryggen, slik at hesten kan få smerter i munnen dersom den prøver å senke hodet. Samtidig kan det også brukes sperrestropp som hindrer hesten i å løfte hodet for høyt, i tillegg til hodestenger for å hindre hesten i å bevege hodet til den ene siden.¹⁶⁴

Galoppsporten er liten i Norge sammenlignet med travsporten. Løpene arrangeres på Øvrevoll. Flere hundre hester trenes til galoppløp i Norge. Også galopphester har økt risiko for skader som leddbetennelser, seneskader, muskelproblemer, krysslammelser og en rekke andre slitasjeskader, noen ganger også brudd som følge av hard bruk. Magesår er dokumentert i 80-90 % av galopphester i trening.¹⁶⁵ Under løp er det ikke uvanlig å sette en blendkappe over hodet på hesten slik at den ikke kan se, bare for i det hele tatt å få den inn i startboksen.²³ Innriding og innkjøring av hester i galopp- og travsporten starter lenge før hesten er ferdig utviklet og fysisk klar for denne type belastninger. I begge disse sportsgrenene kan hestene gå løp allerede ved toårsalderen.

Norges rytterforbund har i dag rundt 30 000 medlemmer og gir lisens i Norge til å konkurrere innenfor ni forskjellige grener.¹⁶⁶ De største og mest kjente konkurransegrenene i Norge er sprang og dressur. I sprangridning ris hestene en bane hvor de hopper over hindre av forskjellige typer og størrelse. Disse hindrene kan være så høye som 160 cm høye. Høye hindre kan være skremmende, og det er ikke uvanlig at hestene opplever smertefulle slag med bakbeina mot hinderet før de lærer å unngå dette. Sprangridning er svært krevende for en hest, og belastningen er stor både ved fraspark foran hinderet og ved landing. Ved landing etter å ha hoppet over et hinder vil den ene foten være i bakken først og bære hele hestens, og rytterens, vekt. Dette er belastende, og ved en dårlig landing kan både fot, hals og rygg overbelastes. Hester som brukes i sprang er utsatt for slitasjeskader i leddene.

I dressurridning er formålet at hesten skal gjennomføre krevende øvelser med en rytter, samtidig som det skal gi inntrykk av at hesten utfører oppgavene nærmest på eget initiativ. I virkeligheten en mange av dressurøvelsene tunge og vanskelige å utføre for hesten, og i mange tilfeller presses hester til å utføre øvelser de ikke har fysisk styrke til å gjøre. Samtidig kan mye av rytterens utstyr være smertefullt.

¹⁶¹ Norges rytterforbund. (2021). «Konkurransereglement for sprangridning. KR II».

¹⁶² Det Norske Travselskap (2008). «Travskolen Kompendium».

¹⁶³ Det Norske Travselskap (2023). «Bøtelister på nett»

¹⁶⁴ Trav24 (2020). "Travets ordbok".

¹⁶⁵ Dyrlegene i Norderhov (2023). «Magesår hos hest».

¹⁶⁶ Norges rytterforbund. (u.å.). «Om rytterforbundet». Hentet 19.06.2023.

Hester som konkurrerer på høyt nivå, lever ofte isolerte liv med svært begrenset mulighet til å utfolde seg og få tilfredsstillt sine behov. Mange konkurransehester får aldri gå i flokk¹⁶⁷, ofte fordi eier er bekymret for skader. Faren er stor for at hester som brukes i sport ofte utsettes for behandling som ikke er forenelig med god dyrevelferd. Mange av disse hestene lever ensformige liv uten mulighet til naturlig utøvelse av adferd med artsfrender. Gang på gang ser man at hester utsettes for vold under konkurranser, også foran publikum. Dette får sjeldent konsekvenser for utøver av volden.¹⁶⁸ Norges rytterforbunds hestevelferdsutvalg skrev i sin rapport at «*Dessverre ser vi i konkurranse litt for ofte hester som strever i øvelsene, virker presset og utilfreds og ikke har den fysikken som skal til for å oppnå den nødvendige samlingen, smidigheten og balansen. Det er risiko for at slike hester settes under utilbørlig press av ryttere og trenere med hjelp av bitt, pisk og sporer*».¹⁶⁹

Mye av utstyret som brukes på hester som trenes i dag er direkte smertefullt og skadelig, og ville trolig blitt regnet som dyremishandling dersom det ble innført i dag. Rytterforbundets hestevelferdsutvalg undersøkte risikoen ved ulike former for hesteutstyr som er i bruk, og fant at «*Selv korrekt tilpasset utstyr med lav iboende risiko for å påføre hesten skade eller lidelse kan være negativt for hestens velferd (...) En ubalansert rytter som dunker hesten i ryggen, sparker med sjenklene og napper med tøylene, vil åpenbart påføre hesten skade og lidelse, uavhengig av hva slags utstyr han bruker. Men skaden vil selvfølgelig bli større ved bruk av bitt og sporer (...)*»¹⁷⁰ Hesten er et byttedyr og vil så langt de kan prøve å skjule sin smerte, og alle signaler om smerte må derfor tas alvorlig. Hestevelferdsutvalget bekrefter at «*Særlig hestens munn, mule og neserygg, men også sjenkelleiet, er åpenbart svært følsomme områder.*»¹⁷¹ Alle disse områdene påføres hesten smerte under riding, ved helt "vanlig" utstyr:

Pisk: I konkurransesammenheng er pisk lovlig i sprang, noen galopplop og lavere klasser i dressur og feltritt. Langpisk brukes i kjøring og voltige. Det er ikke lovlig å bruke pisk som avstraffelse, og harde piskeslag skal medføre sanksjon under konkurranser. Det er allikevel lov med et "lett slag på bogen eller bak salen" ved "ulydighet", eller et par ganger gjennom et ritt.¹⁷² Det er med andre ord tillatt å slå en hest i med pisk under konkurranse, på tross av at dyrevelferdslovens § 3 tydelig sier at dyr skal behandles godt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger. Pisk er for allmennheten oppfattet som et straffemiddel. Det ville vekket store reaksjoner dersom noen brukte pisk for eksempel hundetrening, uansett om hundene ble slått hardt eller ikke, fordi bare det å ha et strafferedskap nær dyr vekker avsky. Det er også kjent at pishen brukes til nettopp straff av hester i Norge, både under konkurransetrening og hobbybruk.¹⁷³

Bitt: Forskjellige typer bitt er påbudt i alle klassene innen dressur, feltritt, mounted games, kjøring og trav. Hestevelferdsutvalget sier at "risikoen for dårlig dyrevelferd er sannsynligvis større enn ved andre typer utstyr." Hestens munn er svært følsom, og naturligvis ikke tilpasset å ha en stor metallstang plassert der. Hesten må flytte tungen for at bittet skal få plass. Bitt kan slite vekk emaljen på tennene, gi trykkskader og blåmerker i ganen og sår og betennelser i munnvikene, munnen og tungen er vanlige funn ved veterinærundersøkelser.¹⁷⁴ Alle typer skader i bløtvevet i munnen er svært smertefulle og hesten kan prøve å komme unna bittets effekt ved å løpe unna

¹⁶⁷ Hartmann, E., Bøe, K. E., Christensen, J. W., Hyyppä, S., Jansson, H., Jørgensen, G. H. M., ... & Keeling, L. J. (2015). A Nordic survey of management practices and owners' attitudes towards keeping horses in groups. *Journal of Animal Science*, 93(9), 4564-4574.

¹⁶⁸ <https://www.nrk.no/sport/steiler-over-piskbruk-pa-hest-1.16217291>

¹⁶⁹ Hestevelferd i ryttersporten. En rapport til forbundsstyret i Norges rytterforbund", Torunn Knævelsrud, Hestevelferdsutvalget (2016)

¹⁷⁰ Hestevelferd i ryttersporten. En rapport til forbundsstyret i Norges rytterforbund", Torunn Knævelsrud, Hestevelferdsutvalget (2016)

¹⁷¹ Hestevelferd i ryttersporten. En rapport til forbundsstyret i Norges rytterforbund", Torunn Knævelsrud, Hestevelferdsutvalget (2016)

¹⁷² "Generelt konkurransereglement 2018", Norges Rytterforbund, §174-5

¹⁷³ Hestevelferd i ryttersporten. En rapport til forbundsstyret i Norges rytterforbund", Torunn Knævelsrud, Hestevelferdsutvalget (2016)

¹⁷⁴ Hestevelferd i ryttersporten. En rapport til forbundsstyret i Norges rytterforbund", Torunn Knævelsrud, Hestevelferdsutvalget (2016)

smerten ("løpe ut"), bukke, steile, gape, riste på hodet eller presse hodet inn mot brystet.¹⁷⁵ Hesten kan da oppfattes som stri, rampete eller ulydig og påføres et enda skarpere bitt.

Nesereim: For å komme unna bittet hender det at noen hester gaper. Neseremmens oppgave er å forhindre dem i å gjøre dette. Stram neserem kan påføre hesten ubehag og skader, og den kan skape motstand så den virker mot sin hensikt. Hestevelferdsutvalget undersøkte bruken av neserem og fant følgende: "En stram rem kan presse slimhinnen på innsiden av kinnene mot jekslene (...) hindre den naturlige bevegelsen av tungen og underkjeven (...) Blodgjennomstrømningen i området kan hemmes, og hesten kan komme i en konstant stressituasjon. En stram lav neserem vil klemme mot den nedre, myke delen av nesegangen og hindre fri passasje av luft. Over tid kan en stram rem lage et søkk i nesebenet eller nesebrusken. En så kraftig påvirkning av benstrukturer, brus og underhudsvev gir åpenbart dårlig hestevelferd. Bøylor, kjeder og knotter av metall eller annet hardt materiale kan gjøre neseremmen til et temmelig skarpt hjelpemiddel. Slikt utstyr er i handelen og ikke eksplisitt forbudt i NRYFs gjeldende grenreglementer, men må regnes som uforsvarlig".¹⁷⁶

Sporer: Sporer som settes på rytterens støvler, er også obligatorisk i flertallet av de høyere klassene innen dressur, og valgfritt i sprang og feltritt. Selv om det er forbudt å påføre hesten smerter ved sporene, er det mye feilaktig bruk under trening og hobbyridning, som fører til blant annet smertefulle sporesår. Hestevelferdsutvalget mener sporer kan utgjøre et større dyrevelferdsproblem enn pisk, og at "enkelte typer utstyr kan innebære en så høy risiko for dårlig hestevelferd at utstyret uansett ikke bør brukes og bør være forbudt i konkurranse".¹⁷⁷

Innspenningstøylor: Ulike typer hjelpetøylor er tillatt i konkurranser innen voltige, sprang, feltritt og distanseritt. Hjelpetøylor er en måte å tvinge "samling" frem hos hesten ved å forhindre den i å løfte hodet, ved at det festes to ekstra tøylor fra bittet og ned til salgjorden mellom hestens frambein, eller på hver side. Dersom hesten prøver å løfte hodet vil det bety vondt i munnen, og hesten "gir opp" å prøve. Ved smerter eller ubehag kan hesten vise fysiske tegn som pisking med halen, tanngnissing, legge tungen over bittet eller vise motvilje mot å gå frem. Også rytterforbundets utstyrsveiledning sier at "for kraftig innspenning vil øke frustrasjonsnivået hos hesten, og den kan "se etter andre fluktveier" som steile, bukke, hive seg rundt med mer.".¹⁷⁸ Innspenningstøylor kan lett justeres slik at de tvinger hesten i en nakkeposisjon som kan påføre den skader, belastninger og pusteproblemer. Noen innspenningstøylor kan gi en effekt som ligner på "rollkur", som er en svært kritisert treningsmetode, som mange forbinder med dyremishandling. Hestevelferdsutvalget har uttalt at "Det er grunn til å bekymre seg over risikoen for dårlig hestevelferd på grunn av feilaktig bruk av hjelpetøylor, særlig hos mindre erfarne ryttere".¹⁷⁹

En rekke andre tvangsmidler eksisterer også innenfor hestesporten. Eksempelvis er følgende beskrivelse av gjenstander tatt ordrett fra «Travets ordbok» på Trav24.no:⁵⁰

Sjekk: «Det er den læremmen som går fra hestens hode og ned på ryggen/manken. Et sjekkbitt festes i munnen, på hver side går det en lærrem som møtes i pannen og går over hodet på hesten og ned på ryggen/manken. Har en stabiliserende effekt og forhindrer hesten i å ta hodet ned mellom frambena.»

¹⁷⁵ "Bestemmelser om utstyr", Det norske travselskap (2017)

¹⁷⁶ "Hestevelferd i ryttersporten. En rapport til forbundsstyret i Norges rytterforbund", Torunn Knævelsrud, Hestevelferdsutvalget (2016)

¹⁷⁷ "Hestevelferd i ryttersporten. En rapport til forbundsstyret i Norges rytterforbund", Torunn Knævelsrud, Hestevelferdsutvalget (2016)

¹⁷⁸ "Hestevelferd i ryttersporten. En rapport til forbundsstyret i Norges rytterforbund", Torunn Knævelsrud, Hestevelferdsutvalget (2016)

¹⁷⁹ "Hestevelferd i ryttersporten. En rapport til forbundsstyret i Norges rytterforbund", Torunn Knævelsrud, Hestevelferdsutvalget (2016)

Drasjekk: «Er en sjekk som kusken kan justere når hesten er i fart. En lærrem går fra hestens hode og helt bak til kusken. Noen ganger kan det være en fordel og dra hestens hode opp litt underveis i løp.»

Gapegrime: «En tynn lærgrime som sitter under hodelaget. Gir hesten en følelse av å ikke kunne åpne munnen like godt og dermed konsentrere seg om det den skal.»

Gomtrøkker: «En skarp variant av et sjekkbitt som gjør at hester som “henger” i sjekken og er dumstri blir bedre. Gomtrøkker finnes i utallige varianter og skarpheter.»

Hodestang: «Det er en stiv stang som blir festet ved hestens manke og i en ring i hestens hodelag. Den hjelper til med å holde hodet rett når hesten skal trave slik at han ikke kan vri hodet til motsatt side av der hvor hodestangen er festet.»

Jordblender: «Noen hester er skvetten og redd for alt som beveger seg. De får ofte hjelp av en jordblender slik at de ikke ser så mye nedover, men heller konsentrerer seg om det de skal, nemlig trave.»

Kikkerthodelag: «Noen lærbiter er sydd sammen slik at hesten kun ser rett frem i to relativt små hull.»

Skylapper: «En hest blir ofte stri/tar ekstra i når den mister synet bakover. De fleste (skylapper) har den misjon at de skal få hesten til å konsentrere seg maksimalt, og ikke minst svare på andre hester når de ser dem på siden.»

Sperrestropp: «Noe man fester under magen på hesten i selen, som går mellom frambena og opp under haken på hesten og forhindrer den i å slå opp hodet.»

Tungestropp: «En lærrem som man binder hestens tunge med. Brukes på hester som ikke konsentrerer seg fullt på sine oppgaver. Flere hester leker med tungen og da kan de få den over bittet i munnen, det kan i verste fall ende med at hesten svelger sin egen tunge. Noe som igjen kan føre til død.»

Ørehette/propper: «Er noe man har over ørene til hesten i løp. Når man drar dem av får hesten kald og frisk luft inn i ørene, noe som igjen gjør at noen får et ekstra gir mot slutten av løp. Kan også benyttes uten drasnor for at hesten skal høre mindre lyder o.l, ofte benyttet på hissig hester.»

Dette er bare et utdrag av tvangsmidlene hester utsettes for gjennom menneskelig håndtering. Det er med andre ord ingen tvil om at mennesker utsetter hester for svært mye tvang. NOAH mener at det er nødvendig at regelverket rundt bruken av tvangsmidler i hestehold gjennomgås. Utstyr som påfører hestene lidelse og frykt må forbys, og det er nødvendig å endre holdninger om at dersom en hest er «vanskelig» er det nødvendig med sterkere utstyr.

UTNYTTING AV VILLE DYR TIL HOBBYFORMÅL. REKREASJONSJAKT, FANGST, JAKTTRENING/KONKURRANSER, OPPDRETT AV VILLE DYR, FANG OG SLIPP

Det er viktig at påkjenningene for ville dyr som følge av jakt og fangst – men også andre menneskelige aktiviteter – blir del av dyrevelferdsmeldingen. Ville dyr var del av forrige dyrevelferdsmelding, men ble likevel for summarisk beskrevet. Veterinærmedisinsk Oppdragscenter (2004) laget på oppdrag fra regjeringen en rapport om menneskers påvirkning på ville dyr i forbindelse med forrige dyrevelferdsmelding. Denne rapporten har i store trekk ikke vært fulgt opp av regjeringen, og NOAH oppfordrer til at den nå blir brukt både til dyrevelferdsmeldingen, og til arbeidet med viltlov og relaterte forskrifter. NOAH oppfordrer til at det fra departementets side blir spurt om innspill spesifikt til dyrevelferd for ville dyr.

Likevel velger NOAH å komme med enkelte innspill innenfor dette området også her – da departementet ber om innspill til dyr «brukt til jakt», «hobby» og «sport». Jakttrening, fellefangst og fang og slipp av fisk må kunne karakteriseres som «sport» og/eller «hobby», i tillegg til jakt som sådan. NOAH viser for øvrig til innspill om velferd for ville dyr vi allerede har sendt til prosessen rundt ny viltlov, samt til forskriften om fangst – og før dette ny jakttidsforskrift.

Innhold

- Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding
- NOAHs tilrådning
- Problemer med jakt
- Jakt og jakttrening i nasjonalparker
- Problemer med fangst
- Jaktaktiviteter (jakt/trening) på utsatte ville dyr eller ville dyr i fangenskap
- Hold av ville dyr i fangenskap
- Fang og slipp av fisk

Løfter fra forrige dyrevelferdsmelding

Forrige dyrevelferdsmelding satt som målsetning å «opprettholde og utvikle befolkningens vilje til å beskytte faunaen og dens leveområder», «heve kunnskapsnivået om dyr» og «sikre at vår kontakt med viltlevende dyr skjer på en etisk forsvarlig måte». Melding sier: «For å oppnå denne målsettingen, vil Landbruks- departementet ta initiativ overfor andre aktuelle myndigheter med sikte på en nærmere gjennomgang av utfordringer med utgangspunkt i dyrevernavlovens ansvarsområde.»

Dette har ikke skjedd. Det er ikke tatt noen grep fra regjeringens side for å sikre etisk behandling av ville dyr eller utvikle befolkningens vilje til å beskytte fauna. Tvert imot har det blitt lagt ytterligere press på de ville dyrene. Riktignok skal viltloven nå moderniseres, men departementets vinkling og inngang til dette arbeidet har hittil ikke reflektert målsetningene i dyrevernavmeldingen – snarere tvert imot. Ved gjennomgang av jakttidsforskriften, ble ikke dyrevelferd vektlagt i prosessen – eksempler er fortsatt lange jakttider som strekker seg inn i yngletiden og snarefangst på rype.

Det ble lovet en «løpende overvåking og forbedring av avlivingsmetoder.» Dette har ikke skjedd. Det ble spesifikt lovet at «fangstmetoder og -redskap skal være godkjent ut fra dyrevernavhensyn, og vil bli utredet i forbindelse med gjennomgang av dyrevernavloven.» Dette ble ikke gjort. Regjeringen har visstnok bedt Miljødirektoratet om en utredning av feller i forbindelse med viltloven, som NOAH ikke har vært i stand til å få på det rene om ennå er kommet. Hittil har man derfor ikke innfridd løftene om «dokumentasjon av avlivings effektivitet og selektivitet for drepene feller». Det er heller ikke kommet bedre regler for «tilsyn med feller som fanger dyret levende». Meldingen erkjente problemer med skadeskyting under jakt, uten at dette på noen måte har ført til endret regelverk. Man innså problemene med jakt på utsatt vilt – her har det kommet bedring, men dette er ikke som følge av departementets initiativ. Tvert imot har NOAH måttet gjennomgå lange klageprosesser og

rettsprosesser for at slik jakt og jakttrening skulle opphøre. Man så også problemet med fang og slipp. Mattilsynet anser nå dette som forbudt – men det foregår fortsatt. Meldingen stadfester at «utgangspunktet når det gjelder viltarter må fortsatt være at oppdrett av nye arter er forbudt» - dette er for så vidt fortsatt «utgangspunktet», men tvert imot dette utgangspunktet, har departementet instruert Miljødirektoratet til å gjøre unntak og tillate slik oppdrett (for produksjon).

NOAHs tilråding

- Jakt som utøves primært for underholdningens skyld bør forbys, i tråd med dyrevelferdslovens forbud mot avliving av dyr til underholdningsformål.
- Flere jaktformer bør forbys – inkludert jaktformer med stor skadeskytingsrisiko (fuglejakt på dyr oi flokk/flukt m.m.). Det er viktig å ikke tillate mer risikofylte jaktformer (for eksempel buejakt). I forhold til dette punktet viser NOAH til våre [innspill til viltloven](#).
- Fellefangst bør forbys. I forhold til dette punktet viser NOAH til våre [innspill til fangsforskrift](#).
- Jakt og jakttrening med løs hund bør forbys. Jakttrening utenom jakttid og i nasjonalparker bør forbys.
- Det må innføres totalforbud om oppdrett av ville dyr. Dagens forbud i viltforskriften settes til side for produksjon av kjøtt/egg for enkelte dyrearter (fasan, raphøne, hjort). Dette hullet i lovverket må tettes, slik at oppdrett av disse viltartene forbys tydelig.
- Forbudet mot fang- og slipp må være reelt, slik at fang- og slipp ikke skjer.

Problemer med jakt

Rekreasjonsjakt drives på en rekke arter, og hovedmålet er nettopp rekreasjon/hobby, mens et sekundært mål er kjøtt, samt inntekter fra jaktutleie. Regjeringen utarbeidet en rapport sammen med næringsinteressene om økt utnyttelse av ville dyr – uten å la dyre- og miljøverninteresser bli hørt, og uten å utrede dyrevelferdsproblemer ved jakt. Dette var svært kritikkverdig, og dyrevelferdsmeldingen må rette opp denne uretten.

Rådet for dyreetikk påpekte i uttalelse om jakt (2007) at «*man bør ha en aktverdig grunn for å drepe et dyr, uansett dyreart. Å drepe dyr kun for forlystelse, er ikke etisk akseptabelt*». Det er liten tvil om at jakt på en rekke arter primært drives for forlystelse. Skadeskyting er et stort og reelt problem under jakt. Veterinærmedisinsk Oppdragscenter (nå videreført i Veterinærinstituttet) anslår at skadeskyting i norsk jakt er et «*dyrevernproblem av stort omfang*».¹⁸⁰ De viser til at «*andelen hjortevilt som ikke mister bevisstheten eller dør innen få sekunder etter påskyting, er betydelig*», at hjortedyr lever gjennomsnittlig 12 minutter etter at de er skutt og at 55 % måtte skytes med flere skudd. Veterinær rapporten påpeker at «*det finnes tallrike eksempler på hunddyr (elg) som tydelig reagerer på tapet av kalven*». For småvilt står det enda verre til. Om harejakt sier Rapporten at selve jagingen av haren med hund «*anses som en viktig del av sporten, og det regnes ikke som god skikk å skyte haren for tidlig, før losen har pågått noe tid*» – noe som er en «*vesentlig stresspåkjenning*». Når det gjelder fuglejakt anslås en skadeskytingsrisiko på 50% av VKM,¹⁸¹ og Veterinærmedisinsk oppdragscenter uttaler: «*Risikoen for skadeskyting under fuglejakt regnes som stor, da det gjerne skytes på fugl i rask flukt og som ofte letter i flokk.*»

Den nevnte veterinær rapporten fra Veterinærmedisinsk Oppdragscenter ble for øvrig laget på oppdrag fra regjeringen som en følge av dyrevernmeldingen og som forberedelse til dyrevelferdsloven (2010). Til tross for dette, er svært få av anbefalingene blitt implementert og vurdert av regjeringen.

NOAH mener at jakt som hobby og underholdning, slik det i dag praktiseres, er en utdatert aktivitet i strid med målet om å takle naturkrisen og i strid med moderne forståelse av dyrevelferd og dyrs egenverdi. Når FN utpeker nettopp jakt og fangst som den nest største årsaken til tap av

¹⁸⁰ "Konsekvenser av menneskelig aktivitet på dyrevelferd hos viltlevende dyr", C. Mejdell, VESO/Veterinærinstituttet (2004).

¹⁸¹

<https://vkm.no/risikovurderinger/allevurderinger/utsettingavstokkenderuheldigformiljoogdyrehelse.4.2375207615dac0245aee10de.html>

naturmangfold, er det urimelig å gi denne underholdningsformen/hobbyen en opphøyet posisjon i samfunnet. Ville dyr står mindre rustet til å møte klimaendringene på grunn av jakt, påpeker en studie fra Queen Mary University i London fra 2017.¹⁸² Gjennomgående jakter jegere på de sterkeste dyrene, og utarmer dermed den genetiske variasjonen, og stiller artene i en svakere posisjon til å takle nye utfordringer. Hovedforsker Robert Knell uttaler: «*Den negative effekten kan forekomme med en årlig jaktrate så lav som 5% av de best tilpassede hanndyrene. Til og med dyrepopulasjoner som er utsatt for relativt lavt jakttrykk er mer sårbare for utrydding enn det man hittil har trodd*».¹⁸³

Jakt i yngletiden og lang jakttid er et dyrevelferdsproblem for flere arter. Ved å tillate jakt på arter gjennom deres yngletid bekreftes ideen om at arten har lav verdi. Rådet for dyreetikk (2007) har uttalt at: «Jakt på dyr i yngletiden er etisk uakseptabelt». Rådet påpeker videre at yngletidsfredning «*må ha tilstrekkelig lengde slik at den blir reell og sikrer en normal overlevelsesrate for avkommet*». Rådet er også bekymret for at ville dyr får lite ro, og mener «*det bør gjennomføres undersøkelser og evalueringer av konsekvensene (...) av lengden på jakttiden, der de dyrevelferdsmessige konsekvensene er med*». Veterinærmedisinsk oppdragscenter (2004) mener «*det kan stilles spørsmål ved om det er riktig å tillate jakt i parringstida*» for hjortedyr – da «*dette vil være en ekstra stressfaktor for dyra*». De mener at det å skyte mor fra kalv på høsten er problematisk, da «*morløse kalver vil derfor ha en betydelig nedsatt velferd*». NOAH mener all jakt på dyr i yngletiden må totalforbys, og beverjakt (som tradisjonelt drives når beveren er høydreiktig/kan ha født) bør forbys. Lang jakttid på flere arter – inn i paringstid og vintertid hvor dyrene har større utfordringer med å overleve – er en unødig belastning for dyrene. Det er et svært viktig dyrevelferdstiltak å begrense jakttiden.

Bruk av løs hund ved jakt er kontroversielt – enten hunden driver dyret eller går ned i dyrets hi. Det er liten tvil om at dyrene som jaktes på ved bruk av løse hunder utsettes for betydelig stress og frykt i løpet av jakten. Rådet for dyreetikk (2007) har bedt om «*at det gjøres undersøkelser om hvordan bruk av løs, drivende jakthund påvirker vilt som hare og rådyr.*» Rådet uttalte at «*bruk av løs, jagende hund under aktiv jakt vil kunne stresse viltet ekstra.*» Også Veterinærmedisinsk Oppdragscenter (2004) har uttalt seg om påkjenningen ville dyr utsettes for ved bruk av løshund på jakt, og er særlig bekymret for hare: «*Harejakt med hund er trolig en vesentlig stresspåkjenning på haren, større desto bedre hunden er, jo mer uerfaren haren er og jo lenger losen får gå. Haren forstyrres dessuten fra nødvendige aktiviteter som hvile og fôropptak*». De etterlyser mer kunnskap om påvirkningen på hare. Myndighetene har ikke utført undersøkelser på dyrevelferdspåvirkning av løshundjakt på hare eller andre dyr.

Imidlertid har det blitt publisert en norsk undersøkelse i 2020 som påpeker at hjortedyr (elg) i stor grad stresses av jakt med hund, og at dette går på bekostning av deres overlevelsessevne (der de slipper unna). Dyrene går på sparebluss om vinteren, og jaging går ut over kroppsvekt og reproduksjon, og kan være negativt for bestanden. Forskerne påpeker at det er «*viktig at man tenker over hvor lang jakttid man skal ha i årene som kommer*».¹⁸⁴

Det er også vesentlig å påpeke at jakttraining med løs hund er et ytterligere stressmoment for mange dyr, og at slik jakttraining også utføres utenom ordinær jakttid – tiden ville dyr stresses og jages i skogen er derfor betydelig lengre enn jakttiden. Vi viser for øvrig til vedlegg om jakt med løs hund.

Det er videre et motsetningsforhold mellom dyrevelferdslovens forbud mot underholdning hvor avlaving av dyr er hovedmomentet, og jakt – hvor hovedmomentet ved aktiviteten er avlaving for spenningen (underholdningen) skyld. Det er ikke en selvsaghet at avlaving av dyr for hobby og

¹⁸² Knell Robert J. and Martínez-Ruiz Carlos (2017). Selective harvest focused on sexual signal traits can lead to extinction under directional environmental change. *Proc. R. Soc. B.* 2842017178820171788. Tilgjengelig på nett: <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rspb.2017.1788>.

¹⁸³ <https://news.nationalgeographic.com/2017/11/wildlife-watch-trophy-hunting-extinctions-evolution/>

¹⁸⁴ Anne Randi Græsli mfl.: *Physiological and behavioural responses of moose to hunting with dogs. Conservation Physiology*, 2020. Doi.org/10.1093/conphys/coaa122

fritidssysse skal aksepteres i dagens samfunn med økt kunnskap om dyr. Antall aktive jegere er kun en svært liten del av det norske samfunn, og flere andre fritidsinteresser – herunder slike som kan komme i interessekonflikt med jakt – er mer vanlig. Eksempelvis blir fotografering og opplevelse av levende dyr (inkludert fuglekikking), stadig mer vanlig, men også vanlig turgåing brer om seg, og kan fortrenge av jakt i perioder av året. Sett i slikt lys, mener NOAH det er rimelig å ikke lenger tillate jakt som først og fremst utføres for rekreasjon/underholdning.

Jakt og jakttraining i nasjonalparker

FN har rådet alle land til å verne 30 % natur og i tillegg ha 10 % natur der vernet skal være ekstra strengt uten jakt og fiske. Jaktforbud i nasjonalparker er normalen i andre land, mens her i Norge finnes det ikke én eneste nasjonalpark hvor alt dyreliv skjermes fra jakt og hvor det naturlige økosystemet bevares uten menneskelig påvirkning. Det er på høy tid å innse at vi ikke kan jakte overalt i Norge. Det trengs flere nasjonalparker og naturreservater der jakt totalforbys, og naturen overlates helt til seg selv.

Det er også et stort problem for vilt dyreliv at det gis unntak fra båndtvang for jakttraining i nasjonalparker. For eksempel har Dovrefjell nasjonalparkstyre over flere år gitt dispensasjon fra båndtvangs-bestemmelsene for å gjennomføre hundepøver i Dovrefjell nasjonalpark for å rangere jakthunder som skal brukes i avl. Det er ingen tvil om at det å ferdes med løse hunder og gjennomføre hundepøver i nasjonalparken vil forstyrre ryer og annet dyreliv slik at de flytter på seg og lettere kan bli observert av rovfugler og andre predatorer. Dovrefjell nasjonalparkstyre innrømmer selv i årets vedtak at «*Hundepøvene vil resultere i at ryer skremmes på vingene. Pøvene er en fritidsaktivitet og forstyrrelsen kan ikke karakteriseres som nødvendig, aktiviteten bryter derfor i utgangspunktet med § 5 i nasjonalparkforskriften*». Fuglehundpøvene bør avskaffes på grunn av måten det utføres på, og på grunn av manglende hensyn til dyr og natur. NOAH minner om at båndtvang er spesielt viktig å opprettholde for hunder som er trent eller trenes til jakt siden disse hundene er trent til å oppsøke vilt. Båndtvangsperioden er ment til å beskytte ville dyr og deres unger i yngle- og hekketiden. Det å legge til rette for vidtgående unntak fra båndtvang for jakthunder og hunder i jakttraining er i utgangspunktet i strid med naturmangfoldlovens § 15.

Praksisen med dispensasjoner er også svært uoversiktlig og vanskelig å følge med på – det er forskjellige aktører som søker om dispensasjoner i ulike områder. I tillegg er det flere instanser som behandler dispensasjoner (nasjonalparkstyret, kommuner, Statsforvalteren) og det er ikke lett å holde på prosessene. Det er derfor behov for en sammensatt prosess med klare retningslinjer som gjør det mulig å vurdere de kumulative påvirkningene på dyrevelferd og naturmangfold. Primært bør det derfor ikke tillates bruk av løs hund i forbindelse med jakt og jakttraining.

Problemer med fangst

NOAH anser fellefangst for et stort dyrevelferdsproblem, og slik vi har skissert i nylig sendt innspill til fangstforskrift, bør fellefangst nå forbys:

Uansett dyreart gir fellefangst svært høy risiko for lidelse. Regelverket som omfatter kontroll og bruk av feller er tilnærmet ikke-eksisterende. Dyr kan lide i feller i lang tid, og det er knyttet stor usikkerhet til effektiviteten av dødelige feller. Rådet for dyreetikk (2007) påpeker at flere lovlig feller ble testet for 40 år siden, da synet på dyrevelferd var et ganske annet. Bruk av fangstbur og feller ble kritisert av Rådet for dyreetikk (2007): «*Innesperring er sannsynligvis en betydelig psykisk påkjenning for ville dyr. Dyret kan skade seg i forsøk på å komme fri, spesielt går det ut over tenner og klør*» og at «*senskader (dødsfall) pga. hjertemuskeld degenerasjon forårsaket av stress kan forekomme*» – for de dyrene som er fanget feil i fellen og så slippes ut igjen.¹⁸⁵ Det er ingen grunn til at ville dyr skal oppleve disse lidelsene for noen menneskers «hobby». Rådet «*etterlyser en*

¹⁸⁵ Uttalelse om jakt og viltforvaltning, Rådet for dyreetikk (2007). Tilgjengelig på nett: <https://www.radetfordyreetikk.no/uttalelse-om-jakt-og-viltforvaltning/>.

*innstramming av regelverket rundt fangstfeller. For godkjente drepende feller mener Rådet at det må kunne dokumenteres at dyret slås bevisstløst innen sekunder».*¹⁸⁶

Veterinærmedisinsk Oppdragscenter (2004) var også bekymret for dyrevelferds konsekvensene av å fange dyr i feller og fangstredskaper og uttaler: «*Der det finnes alternative jakt- eller fangstmetoder for en art og belastningen dyret utsettes for varierer vesentlig mellom metodene, bør kun de mest skånsomme alternativer være tillatt.*» Videre fremmer veterinær rapporten at det er «*behov for en godkjenningsordning*». I tillegg til fellenes iboende risiko for dyrevelferd, er fraværende kontroll med både salg og bruk av feller et stort problem. NOAH har fått flere tips fra jegere som problematiserer fellefangst etter selv å ha prøvd det. Dette gjelder bl.a. såkalt «*conniebearfelle*» og analoger til denne.

Det kommer frem i rapport av Veterinærmedisinsk Oppdragscenter at: «*Et vilt dyr som fanges levende i en bur- eller bås felle utsettes for en betydelig stressbelastning. Det skjer også at viltet påfører seg selv skader i forsøk på å komme ut. Skadene går oftest ut over tenner og/eller klør. (...) Drepende feller skal i prinsippet avlive viltet straks, men dette krever at slaget fortrinnsvis treffer dyret i skallen og med tilstrekkelig stor kraft. Fellens selektivitet med hensyn på hvilke arter som går i den, har også betydning for drapseffekten. Et stort dyr som kommer i kontakt med en drepende felle beregnet på et lite dyr, vil kunne påføres betydelig lidelse. Et lite dyr (eks. ekorn) i en felle beregnet på et større dyr (eks. mår) kan få slaget på feil sted på kroppen og forlenget avlivingstid. Fellens selektivitet med hensyn på art sikres gjennom plassering og valg av åte. Dette kan imidlertid være vanskelig, da mange arter kan bli tiltrukket av samme åte og på samme sted. (...) Dokumentasjon på fellens drapseffektivitet er i mange tilfeller ikke testet tilfredsstillende. Selv om dyret er dødt når fangstmannen kommer, vet man ikke hvorvidt dyret har dødd straks eller innen få sekunder, eller om det har tatt minutter eller timer. Dyrevernmessig vurdering: Det er usikkerhet knyttet til drepende fellers drapseffektivitet og selektivitet, som er helt essensielle egenskaper når det gjelder dyrevern. Fellefangst bør vurderes i forhold til dyrevern, det forvaltningsmessige behovet for beskatning og hvilke andre alternativer som foreligger. Feller for levende fangst bør være utformet slik at risikoen for at dyret skader seg er minimal og bør plasseres og skjermes slik at dyret utsettes for minst mulig stress.*»¹⁸⁷

Veterinær rapporten omtaler også stress og følelsesmessige reaksjoner: «*Stressmestring innebærer evne og mulighet til å forutse situasjoner og dermed være forberedt (eksempelvis ha oversikt over omgivelsene), og ikke minst muligheten til selv å gjøre noe adekvat (rømme, skjule seg, eventuelt gå til angrep). I enkelte tilfeller kan muligheten for stressmestring mangle, for eksempel når ville dyr fanges i feller. Frykttrespsen kan i sjeldne tilfelle bli så sterk at dyret dør, enten i tilslutning til den akutte situasjonen eller flere dager seinere. Dette er kjent hos både pattedyrarter og fugler.*»¹⁸⁸

Et vell av fangstredskaper er tillatt i dag og påfører dyr betydelig lidelse. Til levendefangst av blant annet rødrev, grevling, mårhund, og røyskatt er det tillatt å bruke bås og fangstbur. I disse fangstfellene kan dyrene bli sittende i flere timer før fangstpersonen kommer. Det er en reell risiko at dyr brekker tenner og klør i kampen for å komme fri. Fangstredskaper som avliver dyrene innebærer at dyr kveles, får nakken knekt eller kraniet knust, så fremt fellen fungerer slik den er ment. Det er ikke nødvendigvis tilfellet – den kan slå sammen over et bein eller over bakkroppen på et dyr med «*feil*» størrelse eller av «*feil*» art. Direktoratet foreslår krav om tilsyn på slike feller minst to ganger i uken – det kan bli mange timer eller dager for skadde dyr i kamp mot smerte, kulde, sult og tørst. En vitenskapelig artikkel som gjennomgikk studier av fangst av pattedyr, konkluderte med

¹⁸⁶ Uttalelse om jakt og viltforvaltning. Rådet for dyreetikk (2007). Tilgjengelig på nett: <https://www.radetfordyreetikk.no/uttalelse-om-jakt-og-viltforvaltning/>.

¹⁸⁷ "Konsekvenser av menneskelig aktivitet på dyrevelferd hos viltlevende dyr", C. Mejdell, VESO/Veterinærinstituttet (2004).

¹⁸⁸ "Konsekvenser av menneskelig aktivitet på dyrevelferd hos viltlevende dyr", C. Mejdell, VESO/Veterinærinstituttet (2004).

at «*Mange av fellene som vanligvis brukes til å fange pattedyr kan ikke betraktes som humane*». ¹⁸⁹ Det har ikke vært noen gjennomgang av tillate fangstredskaper opp mot dyrevelferdsloven hittil.

Bifangst er vanlig for alle typer feller – det legges ut åte som selvsagt også tiltrekker andre ville dyr som ikke er tillatt å fange, og risikerer å påføre dem stress og skader. Et stort dyr kan komme i kontakt med en drepende felle beregnet på et lite dyr, og vil kunne påføres betydelig lidelse, og motsatt. ¹⁹⁰ Det er vanskelig å skille på arter fordi mange dyr er tiltrukket av samme åte. En litteraturstudie utført av «American Veterinary Medical Association» indikerer at opp til 67 % av dyr fanget i feller er utilsiktede ofre. ¹⁹¹

Studier fra USA og Canada har funnet at 30 % av dyrene som fanges i lovlige drepende feller ble truffet i ikke-dødelige områder og mistet bevisstheten mange minutter etter den «akseptable» fristen, eller fortsatt var i live i flere timer etter fangst. ¹⁹² ¹⁹³ En studie fra USA som testet Conibear-fellers drapeseffektivitet, fant at Conibear generelt ikke drepte dyr momentant og at bare 64,3 % av dyrene ble fanget over nakken eller hodet. ¹⁹⁴ En annen studie som sammenliknet «No.2 Victor leghold trap» med «220 Conibear» fant 59 «non-target» arter i fellene i studieperioden fra 1. desember til 28. februar. ¹⁹⁵ I Conibear-fellen var 11 % av dyrene fortsatt levende da fangstmannen dukket opp. Videre fant en studie som utførte mekaniske evalueringer av Conibear-120 feller at fellene ikke har potensial til å gjøre dyr bevisstløse på mindre enn 3 minutter. ¹⁹⁶ Det er også demonstrert i studier med ville dyr i simulerte naturlige miljøer, at 2 av 6 dyr ikke mistet bevisstheten innen 5 minutter. ¹⁹⁷ En studie fant at minst 4 av 13 mår fanget i Conibear 120 ble truffet på ikke-dødelige steder på kroppen, som førte til at dyret ikke mistet bevisstheten på mindre enn 3 minutter. ¹⁹⁸

NOAH mener at praksisen med fellefangst er i strid med viltlovens § 19 – om krav til human jakt og dyrevelferdsloven § 3 – alle dyr har en egenverdi. Fangstfeller rammer tilfeldig og innebærer stor risiko for feilslag og dermed store lidelser for ville dyr. Det finnes ingen oversikt eller statistikk for fellefangst – man vet dermed ikke hvor mange dyr som lider og dør i norske skoger som følge av feller.

Jaktaktiviteter (jakt/trening) på utsatte ville dyr eller ville dyr i fangenskap

Jaktaktiviteter (jakt/trening) på utsatte ville dyr eller ville dyr i fangenskap er svært kontroversielt og har delvis blitt forbudt over de senere årene. Etter viltforskriften er det forbudt å holde vilt i fangenskap for trening av hund. Dette forbudet må utvides slik at det er forbudt å trene hund på vilt som holdes i fangenskap. Dette er viktig for å hindre at dyr som holdes i fangenskap til andre formål enn trening av hund, skal brukes for å trene hunder på.

Ifølge viltforskriften § 4-2 første ledd er ikke tillatt å holde vilt når formålet er jakt i innhegnet område. NOAH mener at det må i tillegg innføres et klart forbud mot trening av hund i innhegnet

¹⁸⁹ Iossa G, Soulsbury CD, Harris S. Mammal trapping: a review of animal welfare standards of killing and restraining traps. *Anim Welf* 2007;16:335-352.

¹⁹⁰ Cecilie M. Mejdell, VESO as rapport «Konsekvenser av menneskelig aktivitet på dyrevelferd hos villlevende dyr» (2004).

¹⁹¹ Welfare Implications of Leghold Trap Use in Conservation and Research. American Veterinary Medical Association. April 2008.

Tilgjengelig på nett: <https://www.avma.org/resources-tools/literature-reviews/welfare-implications-leghold-trap-use-conservation-and-research#references>.

¹⁹² Barrett M.W., Proulx G., Hobson D., Nelson D., Nolan J.W. Field evaluation of the C120 Magnum trap for the marten. *Wildl. Soc. Bull.* 1989;17:299-306.

¹⁹³ Proulx G. *Intolerable Cruelty—The Truth Behind Killing Neck Snares and Strychnine*. Alpha Wildlife Publications; Sherwood Park, AB, Canada: 2018.

¹⁹⁴ D.J. Waller. Effectiveness of kill-type traps versus leg-hold traps utilizing dirt-hole sets. Georgia Department of Natural Resources, Game Management Section, 270 Washington Street, Atlanta.

¹⁹⁵ Linscombe, G. 1976. An evaluation of the no. 2 Victor and 220 Conibear Traps in Coastal Louisiana. *Proc. Ann. Conf. S.E. Assoc. Fish and Wildl. Agencies* 30:560-568.

¹⁹⁶ Cook S., Proulx G. Mechanical Evaluation and Performance Improvement of the Rotating Jaw Conibear 120 Trap. *J. Test. Eval.* 1989;17:190-195.

¹⁹⁷ Cook S.R., Barrett M.W., Proulx G. Assessment and preliminary development of the rotating-jaw Conibear 120 trap to effectively kill marten (*Martes americana*) *Can. J. Zool.* 1989;67:1074-1079.

¹⁹⁸ Barrett M.W., Proulx G., Hobson D., Nelson D., Nolan J.W. Field evaluation of the C120 Magnum trap for the marten. *Wildl. Soc. Bull.* 1989;17:299-306.

område. NOAH mener videre at innførsel, transport, hold og utsetting av oppdrettede dyr i naturen for jakthundtrening må klart forbys. Det har vært utsatt tusenvis av fasaner og rapphøns i norsk natur de siste årene for å trene jakthunder og arrangere lavlandsprøver. Begge artene anses som fremmede i norsk natur. De fleste fuglene som settes ut, stammer fra oppdrettsanlegg i Sverige, men opprinnelsen til svenske fugler er ukjent. Både i 2021 og 2022 av slo Miljødirektoratet søknader fra fuglehundmiljøet om utsetting av fasaner og rapphøns ut ifra hensyn til naturmangfold og dyrevelferd av de utsatte fuglene. Vitenskapskomiteen for mat og miljø (VKM) kom med en omfattende rapport¹⁹⁹ om de negative konsekvensene for biologisk mangfold, dyrevelferd og dyrehelse i november 2022. Rapporten underbygger med solid kunnskapsgrunnlag at det å utsette oppdrettede fugler som fasan og rapphøns i norsk natur kan innebære stor risiko for negative økologiske konsekvenser og utsetter fuglene for dårlig dyrevelferd. Etter at denne rapporten ble publisert foreslo Mattilsynet til Landbruks- og matdepartementet at aktiviteten ikke bør tillates og eventuelt forbys på forskriftsnivå. Ifølge VKM-rapporten utsettes fasaner og rapphøns for en rekke belastninger både før og etter utsetting. Oppvekst i et naturlig miljø uten foreldre bidrar til å svekke evnen til å klare seg i naturen, og eksponering for jakthunder medfører frykt. VKM konkluderer med at dagens praksis med transport, hold og utsetting av fasaner og rapphøns er lite forenlig med god dyrevelferd. Mattilsynets har vært tydelig i sitt brev til Landbruks- og matdepartementet, datert 28. februar 2023, at både utsetting av fasan og rapphøns og trening av hunder på de utsatte fuglene vil være i strid med dyrevelferdsloven § 3, § 14 og § 28. Ifølge VKM-rapporten kan gjentatt utsetting av fasaner og rapphøns kan gi høy risiko for overføring av sykdom til ville fuglebestander. KLD av slo søknad om utsetting sent 2022, men NOAH mener et klart og utvetydig forbud må på plass.

Rådet for dyreetikk vurderte oppdrett og utsetting av dyr til jaktformål i 2005 og 2017, og uttrykte seg sterkt kritiske til dette; de mente det ikke bør tillates. I 1995 uttalte Rådet seg om såkalte «støkkmaskiner» hvor duer skytes ut for jakttrening (for hund), og mente at «støkkmaskiner utsetter fuglen for en stressituasjon som kommer inn under begrepet om «liding i utreningsmål» i dyrevernslovens § 2.» Hold av ville dyr for jakttrening med hund er forbudt etter viltforskriften (2020), likevel er det på det rene at hold og bruk av duer med bruk av støkkmaskin skjer. Veterinærinstituttet (2004) uttalte at «utsetting bør kun tillates som et ledd i en planlagt oppbygging av en levedyktig populasjon» - altså ikke for ulike jaktformål.

Bruk av oppdrettede dyr for jakthobbyformål bør forbys. Ifølge VKM-rapporten kan gjentatt utsetting av fasaner og rapphøns gi høy risiko for overføring av sykdom til ville fuglebestander. Det er skrevet i rapporten: «*Det er høy risiko for spredning av patogener mellom besetninger av fasaner og rapphøns for de aller mest smittsomme sykdommene og ved gjentatt kontakt mellom besetningene over tid. VKM konkluderer med at det er risiko for å introdusere en rekke sykdommer til Norge når man innfører fugler fra Sverige. Inkludert for fugleinfluensa (HPAI) og Newcastle Disease (ND). Risikoen for å introdusere nye sykdommer øker med antall fugler som importeres.*» Faglig leder for VKM-rapporten Eli Knispel Ruenes påpeker at sannsynligheten for smitte er lav, men konsekvensene kan potensielt bli alvorlige, spesielt hvis det er svært smittsomme virus sykdommer som fugleinfluensa og Newcastlesyke som spres. Hun påpeker videre at ifølge Den europeiske myndighet for næringsmiddeltrygghet (EFSA) ble det i 2021-2022 registrert rekordmange utbrudd av høypatogen fugleinfluensa (HPAI) i Europa, både i besetninger med tamme fugler, og blant ville. Det resulterte i at omtrent 50 millioner fjærfe måtte avlives.²⁰⁰ De smittmessige forhold er for øvrig heller ikke avhengige av et stort antall utsatte fugl – utbrudd kan skje også med mindre antall. Slike utbrudd har store dyrevernmessige konsekvenser for ville dyr.

¹⁹⁹ Rueness, E. K., Asmyhr, M. G., Basic, D., Eldegard, K., Janzcak, A., Pedersen, H. C., ... & Velle, G. (2022). The release of common pheasants and grey partridges for pointing dog training-consequences for biodiversity, animal welfare and health. Scientific Opinion of the Panel on Biodiversity of the Norwegian Scientific Committee for Food and Environment. Tilgjengelig på nett: <https://vkm.no/english/riskassessments/allpublications/thereleaseofcommonpheasantsandgreypartridgesforbirddogtrainingconsequenceforbiodiversityanimalwelfareandhealth.4.5116eee8180c62af204581f3.html>

²⁰⁰ <https://jaktogfiske.niff.no/forvaltning-utsetting/fugler-til-besvaer/234784>

Når det gjelder trening av hunder på andre ville dyr som holdes i fangenskap (f.e. i dyreparker), bør denne aktiviteten uttrykkelig forbys i forskriften om dyrevelferd ved fremvisning av dyr – i tillegg til at det allerede kan anses forbudt etter viltforskriften. Trening av jakthunder på dyreparkens dyr er ikke en aktivitet som følger av formålet til en dyrepark. De samme vurderingene om dyrevelferd som ligger til grunn for et forbud mot å holde vilt i fangenskap for trening av hunder i viltforskriften, bør gjelde for dyr som vises frem i dyreparker og andre lignende anlegg.

Det skjer omfattende trening av jakthunder på ville dyr i naturen til hobbyformål hvor det gis flerårige dispensasjoner i naturparker og verneområder fra båndtvang med hjemmel i hundeloven når ville dyrene i den mest sårbare perioden (i april-mai og i august). NOAH mener at det er lite oversikt over hvordan bestander av ville dyr er blitt påvirket av tusenvis av hunder som trenes i disse områdene og at regelverket bør strammes ift. dispensasjoner gitt av kommuner.

NOAH mener at det bør unngås at taksering brukes til trening eller dressur av jakthunder. NOAH mener at praksisen med dispensasjoner er uoversiktlig og vanskelig å følge med på – det er forskjellige aktører som søker om dispensasjoner i ulike områder. I tillegg er det flere instanser som behandler dispensasjoner (nasjonalparkstyre, kommuner, Statsforvalteren) og det er ikke lett å holde på prosessene og komme med betimelig innspill (eller klage). Det er derfor behov for en sammensatt prosess med klare retningslinjer som gjør det mulig å vurdere de kumulative påvirkningene til dyrelivet og naturmangfold.

Hold av ville dyr i fangenskap

NOAH vil kort kommentere viltforskriftens forbud mot å holde ville dyr i fangenskap, og unntakene fra dette. Det er etter NOAHs oppfatning intensjon å hindre at ville dyr holdes i fangenskap for jaktformål (hobby). Dette er som sagt viktig å få tydeliggjort helt klart. Imidlertid åpnes det for å holde ville dyr i fangenskap for produksjonsformål (kjøtt/egg). Dette defineres da som næring og ikke hobby. NOAH mener likevel at dette er hobbypreget hold av dyr, og er bekymret for at særlig hold av fasan og raphøne til kjøtt og egg, i realiteten er hold av disse dyrene til (ulovlig) hundetrening. NOAH mener at det er viktig at det klart forbys å holde ville dyr i fangenskap også for produksjon. NOAH viser til forrige dyrevelferdsmelding, som erkjente problemene med dette, og håper departementet ber om innspill spesifikt til velferd for ville dyr, hvor dette kan utdypes.

Fang og slipp av fisk

NOAH har kommet med innspill angående fisk (til oppdrett) tidligere, og er usikker på om departementet vil gi mulighet til innspill i forhold til ville dyr mer generelt, men velger å gi innspill til «fang og slipp»-fiske her. Dette fordi det er en utpreget bruk av dyr til hobby, samt at den forrige dyrevelferdsmeldingen også berørte dette.

«Fang og slipp»-fiske er verre for fisk enn antatt i følge en studie fra 2018: *«Fisk som har vært oppe i luft og blitt fotografert og håndtert av mennesker, blir veldig stresset. Når den slippes ut igjen, svømmer den tregere og kan lettere bli et bytte. Forskerne fant at de mest stressede fiskene brukte betydelig lengre tid på å sette seg i bevegelse etter at de hadde blitt sluppet ut. De oppholdt seg i åpent farvann mye lenger enn de fiskene som var utsatt for mindre stress. Filmene fra forsøkene dokumenterer hvordan de mest stressede fiskene svømte ned til havbunnen og ble liggende der en stund for å hente seg inn, før de svømte til revet hvor de finner beskyttelse for rovfisk.»*²⁰¹

Torsk som fiskes fra dypere vann slippes ut igjen med barotraume fordi gassen i svømmeblæren utvider seg. En studie fra Havforskningsinstituttet har undersøkt barotraume hos torsk som ble fisket

²⁰¹ Graham D.Raby m.fl: Swim for it: Effects of simulated fisheries capture on the post-release behaviour of four Great Barrier Reef fishes. Fisheries Research. Mai 2018. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.fishres.2018.05.012> ; <https://forskning.no/ntnu-fisk-partner/fang-og-slipp-fiske-er-verre-for-fisk-enn-antatt/264592>

fra dypt vann ned til 90 meter.²⁰² All torsk fisket dypere enn 20 meter hadde sprukket svømmeblære, og det var gass i venene til mesteparten av denne torsken. For fisk fanget på dyp mellom 0-10 meter hadde 50 % av fisken hovent «coelomic cavity» forårsaket av utvidelse av svømmeblæren (tegn på dykkesyke/barotraume). Andre dokumenterte skader og påvirkninger er sår, skade på indre organer og tap av fiskeskjell.²⁰³

VKMs risikovurdering av Catch and Release (2010) sier:²⁰⁴ «Basert på en gjennomgang av tilgjengelig vitenskapelig litteratur, konkluderer faggruppen med at fang og slipp har utfordringer ut over vanlig fiske der fisken avlives etter innfangning: Fisk blir skadet ved kroking, den kan utsettes for stress og andre påkjenninger når den dras inn, noe som kan påvirke fiskens velferd negativt, og det er usikkerhetsmomenter knyttet til dødelighet, sekundærinfeksjoner og effekter på reproduksjonen hos fisken som slippes ut igjen (fisk med store eller alvorlige skader skal ikke slippes ut igjen, men må avlives umiddelbart). Komiteen konkluderer med at fang-og-slipp som fiskemetode har en negativ effekt på fiskens velferd.»

Rådet for dyreetikk (1998) har uttalt: «Det er liten tvil om at fisk opplever smerte og stress i forbindelse med fising, uansett om den blir avlivet eller sluppet fri igjen. Forskjellen ligger i at fisken ved «fang og slipp» blir utsatt for denne belastningen kun for å tilfredsstille menneskers behov for spenning og opplevelse. De lidelser og skader som fisken påføres i denne forbindelse neglisjeres. Rådet finner det ikke etisk forsvarlig å bruke levende dyr på denne måten. Dersom fiskebestanden er for liten til å tåle beskatning, er alternativet etter Rådets syn å ikke fiske. Rådet for dyreetikk vil på denne bakgrunn fraråde at «fang- og slipp» blir innført som forvaltningstiltak i Norge.»²⁰⁵

Mattilsynet uttaler: «Fang og slipp» (catch and release) er å fange fisk som deretter settes ut igjen på samme sted i forventning om at den overlever. (...) Rendyrket fang og slipp er når man på forhånd har bestemt at all uskadet fisk skal settes ut igjen. Å bli fanget er en stor påkjenning for fisken. Den blir stresset og kan få skader. Dersom fisken ikke avlives raskt, men håndteres mye før den så slippes ut igjen, blir den utsatt for ytterligere påkjenninger. Rendyrket fang og slipp – der målet kun er å oppleve gleden og spenningen i å fiske for så å slippe fisken ut igjen – er i strid med dyrevelferdsloven, og forbudt i Norge.»²⁰⁶

Til tross for dette er NOAH kjent med at det drives fang- og slipp i Norge. Det bør derfor innføres klart forbud.

²⁰² Keno Ferter and others, Dive to survive: effects of capture depth on barotrauma and post-release survival of Atlantic cod (*Gadus morhua*) in recreational fisheries, *ICES Journal of Marine Science*, Volume 72, Issue 8, September/October 2015, Pages 2467–2481, <https://doi.org/10.1093/icesjms/fsv102>.

²⁰³ Davis M. W.. Key principles for understanding fish bycatch discard mortality, *Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 2002, vol. 59 (pg. 1834-1843).

²⁰⁴ VKM Report 2010:06. Risk assessment of catch and release.

²⁰⁵ <https://www.radetfordyreetikk.no/sportsfiske-fang-og-slipp/#:~:text=Sportsfiske%20der%20fanget%20fisk%20skal,virkemiddel%20i%20enkelte%20norske%20vassdrag.> :

²⁰⁶ <https://www.mattilsynet.no/fisk-og-akvakultur/fiskevelferd/fritidsfiske-og-dyrevelferd/>:

TERAPIDYR

Bruken av såkalte «terapidyr» har blitt stadig mer utbredt og anerkjent i Norge. Disse dyrene blir anvendt som en del av terapiprosesser for individer med for eksempel psykiske helseutfordringer, eller på institusjoner som for eksempel sykehjem. Særlig brukes ofte hunder som «besøkshunder» på sykehjem. Denne formen for interaksjon mellom dyr og mennesker kan ha en positiv effekt for begge parter. Mange mennesker har hatt betydningsfulle relasjoner til dyr gjennom livet, og muligheten til å samhandle med dyr selv innenfor institusjonelle rammer kan være helsefremmende. Det er allikevel viktig at dyrenes sikkerhet blir ivaretatt når de utfører denne typen oppgaver. Dyrene må alltid beskyttes mot farlige eller skremmende situasjoner, og må aldri presses inn i situasjoner hvor de ikke har en reell mulighet til å trekke seg vekk.

NOAH mener at det er positivt å legge til rette for gode og trygge møter mellom mennesker og dyr. Dette kan være både utdannende og viktig, og kan samtidig bidra til å øke dyrs status i samfunnet. Allikevel er det svært viktig at dyrene ikke brukes på samme måte som andre «hjelpemidler» i helsetjenesten. Dyrene skal aldri tvinges eller presses til interaksjon, og det er viktig at det alltid er en eller flere ansvarlige som har hovedansvaret for å beskytte dyret.

NOAHs tilråding

- Det bør utarbeides forskrifter for vern og ivaretagelse av terapi/besøksdyr.

BEHANDLING OG INNGREP

Det skjer stadig en utvikling innen veterinærmedisin. NOAH mener dette i utgangspunktet er positivt. Det er positivt at det finnes økt kunnskap om for eksempel smertebehandling for dyr som kan gi bedre velferd, samt inngrep og medisiner som kan bedre livskvaliteten hos dyr. NOAH mener enkelt sagt at så lenge dyret har fordel av behandlingen kan den kategoriseres som etisk.

NOAH oppfatter at man i norsk forvaltning har hatt en tilbakeholden holdning til veterinærmedisinsk utvikling, og at det underliggende spørsmålet fra departementet er om noe kan være å «gå for langt». Som nevnt mener NOAH at faglig utvikling for å redde liv og bedre livskvalitet aldri kan «gå for langt», så fremt man sikrer god smertebehandling i prosessen og dyret etter endt prosess viser glede og livskvalitet (om enn av andre ting enn tidligere).

For eksempel kan amputasjon av et lem hos et dyr fremstå som et drastisk tiltak, men dyr kan være svært tilpasningsdyktige og lære å kompensere for tapet av et ben og kan ofte fortsette å leve gode og aktive liv. Kanskje kan ikke en katt med amputert forbein klatre godt lenger, men den kan likevel leke, hope, løpe, sosialisere, utforske og glede seg over livet.

Når det gjelder cellegiftbehandling for dyr, kan mange dyr tåle behandlingen relativt godt og oppnå et forlenget liv som følge av behandlingen. NOAH mener at cellegift ikke er spesifikt verre eller bedre for dyrevelferden enn andre behandlingsmetoder. Veterinærer tilpasser dosene og behandlingsplanene for å minimere bivirkninger og maksimere resultatene. Men som ved alle behandlinger kan noen dyr oppleve ubehagelige bivirkninger som påvirker dyrevelferden. Også gjentatte veterinærbesøk, blodprøveuttak osv. kan i seg selv være stressende – men dette kan avhjelpest ved bruk av hjemmebesøk av veterinær. Både ved cellegiftbehandling og andre behandlinger må veterinæren og eieren vurdere om fordelene med behandlingen oppveier ulempene.

Grensen for veterinærbehandling ligger der hvor behandlingen begynner å gå på bekostning av dyrets livskvalitet – forstått slik at dyret ikke lenger har glede av livet, ikke slik at dyret har mistet en funksjon, men likevel har mange viktige funksjoner intakt (for eksempel ikke kan klatre pga amputasjon). Dyreeiere og veterinærer må samarbeide for å vurdere alle aspekter av dyrets totale situasjon, inkludert fysisk helse, bivirkninger og stress, smerte, og muligheten for god dyrevelferd.

Grensen for veterinærbehandling er ikke tydelig linje, men heller en balanse mellom å behandle og bevare livskvaliteten. Behandlinger som amputasjon og cellegiftbehandling kan være effektive behandlingsmetoder som kan gi forlenget liv og forbedret livskvalitet, men beslutningen om å gjennomføre behandling må alltid tas med tanke for dyrets velferd. Veterinærer har et stort ansvar for å informere dyreeiere for å sikre at dyrets beste alltid er i sentrum for beslutningene som tas – men dette ansvaret må ligge hos veterinæren som tar den faglige vurderingen. Man kan ikke for eksempel ha noe lovfestet forbud mot enkelte behandlingsmetoder.

Det stiller seg annerledes med operasjoner og behandlinger som er nødvendige på grunn av uetisk avl. Det er helt uakseptabelt at dyr avles nærmest med garanti for at de må opereres for å f. eks. puste normalt eller at det avles på dyr som ikke klarer å føde selv. De dyrene som allerede er født skal selvfølgelig få behandlingen de har behov for, men det er problematisk hvis veterinærmedisinsk behandling er med på å legge til rette for at uetisk avl kan gjennomføres. Dette må hindres gjennom regulering av avlen.

NOAHs tilråding

- Forskriftsregulering av avl må sørge for å hindre at veterinærmedisinske inngrep må skje på grunn av uetisk avl.

- Men man må ikke regulere eller forby veterinærmedisinske behandlingsmetoder som har til hensikt å gjøre dyr friske, forlenge liv og bedre livskvalitet. Vurderingene om etisk behandling ligger hos veterinærene som fagpersoner som vurderer hver pasients individuelle behov.

AVLIVING OG RETT TIL LIV

På spørsmål om avliving av familiedyr, vil NOAH adressere dyrs egenverdi og rett til liv. Praksisen om ubegrunnet avliving av dyr er ikke i samsvar med dyrevelferdslovens § 3 som fastsetter at dyr har egenverdi uavhengig av den nytteverdien de måtte ha for mennesker. Det følger av egenverdi at et dyrs liv i seg selv har verdi som forplikter mennesker moralsk så vel som rettslig til å respektere dyrs liv. Det finnes i dag ikke noe uttrykkelig forbud mot å avlive for eksempel familiedyr uten noen saklig grunn. NOAH mener ordene i § 3 må fylles med reelt innhold. Vi mener at det er på tide at den alminnelige rettsoppfatningen av spesielt familiedyr reflekteres både i de respektive bestemmelsene (om avliving) i loven, forskrift og i praksis.

Aktverdig grunn for avliving

I den østeriske dyrevelferdsloven finnes et forbud i § 6 mot å avlive dyr uten saklig grunn, det samme gjelder i Polen og Tsjekkia. Både i den estiske og den latviske loven er det listet opp tilfeller der det er lovlig å avlive dyr, hvilket tilsier at andre formål med avliving ikke er lovlige.

NOAH vil også vise til Rådet for dyreetikk, som fremhever at avliving uten grunn fremstår som uetisk i forhold til samfunnets normer. Uttalelsen gjelder dyrehager, men det gjøres direkte sammenligning med familiedyr: «Rådet for dyreetikk finner det mer relevant å sammenligne dyreholdet i dyreparker med hold av familiedyr enn landbrukets produksjonsdyr. (...) Dersom dyreparkene produserer et stort antall dyreunger hvert år, vel vitende om at de fleste må avlives etter endt sesong, mener Rådet at en slik «bruk og kast»-mentalitet vitner om manglende respekt for liv.». Rådet oppstiller her en forventning til familiedyrhold (og dyreparker) om at man ikke avliver dyr uten grunn, eller avler uten tanke på om dyrets liv kan opprettholdes. NOAH vil også vise til Rådets uttalelse om jakt (2007) hvor Rådet uttaler følgende: «Rådet mener at man bør ha en aktverdig grunn for å drepe et dyr, uansett dyreart. Å drepe et dyr kun for forlystelse, er ikke etisk akseptabelt.» NOAH mener denne holdningen gjør seg stadig sterkere i samfunnet, og at det bør kreves grunn for avliving av for eksempel familiedyr. Ift. andre dyr bør det settes lovfestede grenser for hvilke formål som er tilstrekkelige for å ta dyrs liv – for å heve verdien av et dyrs liv i samfunnet. Per i dag inneholder dyrevelferdsloven kun forbud mot å ta dyrs liv som selvstendig underholdnings- eller konkurranseelement. I tillegg oppstiller lov om forbud mot hold av pelsdyr forbud mot at «dyrene eller deres avkom skal avlives med sikte på salg eller annen utnyttelse av pelsen». Det vil være et naturlig neste skritt å innføre en bestemmelse i dyrevelferdsloven om at dyrs liv ikke kan tas uten lovfestet grunn, og disse grunnene bør nøye utredes.

Om avliving av familiedyr

NOAH ser frem at arbeidet med utkast til forskrift om inngrep på og avliving av kjæledyr som skal erstatte den gjeldende forskrift om avliving av hund og katt, skal ferdigstilles så fort som mulig. Adgangen til å avlive egne dyr uten noen som helst grunn er en av flere faktorer som ligger bak kjæledyrs lave status, og utbredt hjemløshet hos dyr. Dersom man vet at man forplikter seg overfor dyret livet ut - herunder ved å måtte omplassere, vil det både sette begrensinger for useriøse dyreeiere og avl på dyr man ikke vet om man kan skaffe hjem til.

NOAH er svært skeptisk til å tillate både skytevåpen og slag for å avlive katter og hunder. Det bør ikke være noe «behov» for andre avlivingsmetoder enn de en veterinær kan tilby. Avlivingsøyeblikket er forbundet med stor risiko for lidelse, dersom det ikke gjøres med medikamentell bedøvelse, og det er liten grunn til at økonomi, praktiske forhold eller preferanse hos dyreeier skal trumfe dyrets behov for å unngå risiko for smerte. NOAH henviser her til flere dommer avsagt de siste årene om ulovlig forsøk om å skyte dyr i hjel hvor både katter og hunder er blitt skadeskutt som følge av feil avstand, bruk av feil ammunisjon eller pga. at dyr har vært i bevegelse. Dette har utsatt dyrene for langvarige og store lidelser. Det er kun toppen av isfjellet og antakeligvis er det et meget stort mørketall av mislykkede avlivingsforsøk. NOAH mener at den situasjonen ikke kan fortsette og det er på tide at staten tar affære.

NOAH mener avliving av alle dyr med slag må forbys. Dette er en avlivingsmetode som bærer i seg en stor risiko, og som betyr at dyr er fullstendig overlatt til eier uten at noen har mulighet til å sjekke egnethet. NOAH påpeker at ihjelslåing av dyr også strider mot allmenn rettsfølelse - jmf reaksjonene etter at det ble allment kjent at grisunger slås i hjel dersom de er syke eller skadde. Det vil naturligvis ikke være større aksept for å slå i hjel familiedyr.

NOAH henviser til artikkel 11 i den Europeiske konvensjon om vern av kjæledyr hvor adgang til å utføre avliving av kjæledyr er forbeholdt veterinær eller en annen kompetent person. Det kommer tydelig frem fra konvensjonen at ordinære dyreeiere kan foreta avliving kun i nødstilfeller. Videre kan det ikke forutsettes at enhver dyreeier/dyreholder er kompetent til å foreta avlivingen, men at kompetanse om avliving er noe som må tilegnes og at dette må godkjennes av vedkommende instanser. NOAH mener at dette kravet følger av dyrevelferdsloven § 12 som fastslår at avliving av dyr og håndtering i forbindelse med avlivingen skal skje på dyrevelferdsmessig forsvarlig måte. NOAH henviser her også til regelverket i andre land nevnt ovenfor hvor det er enten kun veterinærer som kan foreta avliving eller andre kompetente personer som har en annen yrkesfaglig forberedelse (men i hvert fall ikke ordinære dyreholdere).

NOAH mener at endringer i lovverket om avliving av kjæledyr må ledsages av opplysningsarbeid slik at fokus på «uønskede» kjæledyr og hvordan man kan bli kvitt med dem, skiftes til omplassering og forebygging av ukontrollert reproduksjon av kjæledyr.

NOAHs tilråding

- Innføre bestemmelse i dyrevelferdsloven om at dyrs liv ikke kan tas uten lovbestemt grunn, herunder at familiedyr ikke kan tas livet av uten saklig grunn.
- Fastslå i forskrift om avliving av familiedyr at kun veterinær kan utføre dette i ordinære tilfeller, og at slag er forbudt.

DYRS RETTSVERN

Flere forhold har innvirkning på dyrs rettsvern – også for den dyregruppen innspillet dreier seg om. Nedenfor er viktige momenter som NOAH mener er nødvendig for å øke dyrs rettsvern.

Dyrs egenverdi i Grunnloven

I 2022 ble Italia det niende landet som anerkjenner dyrs rettigheter i grunnloven – fra før av har Sveits, India, Brasil, Slovenia, Tyskland, Luxembourg, Østerrike og Egypt inkludert dyrs egenverdi i sin grunnlov. NOAH mener at det har vært en utvikling i samfunnsetikk i Norge slik at prinsippet om dyrs egenverdi og hensyn til deres rettigheter bør grunnlovfestes. Slik endring av Grunnloven vil bidra til å sikre respekt for dyr generelt.

Næringsnøytral organisering av dyrevelferd

Det er et stort problem at næringsdepartement som LMD og NFD har ansvar for dyrevelferdsloven – dette fører til at dyrevelferd nedprioriteres, og at næringsinteresser overstyret hensynet til dyr. NOAH mener at regelverksutvikling i forhold til dyrs velferd bør legges til et departement som ikke har næringsinteresser i utnytting av dyr.

Forvaltningsansvaret for ville dyr som del av naturen bør snarest tilbakeføres til KLD. Ansvar for akvatiske ville dyr (sjøpattedyr, fisk) bør også inntil videre ligge til KLD, som har ansvar for naturen de lever i. For å sikre et effektivt og målrettet dyrevernaven bør imidlertid dyrevernaven for alle dyr i Norge forvaltes av departementet og instans som ikke har næringsinteresser eller andre kryssende interesser. En mulighet er å innføre et eget dyrevernaven-departement, eventuelt som underdepartement til KLD, som har det overordnede ansvaret for landets dyrevernaven. Ansvaret for dyrevelferdsloven bør ligge under et næringsnøytralt departement, for å hindre at dyrevelferd nedprioriteres i forhold til næringsinteresser innen landbruk og havbruk, og ift. naturforvaltning.

Det er uakseptabelt at havpattedyr ikke er omfattet av det grunnleggende fredningsprinsippet i naturmangfoldloven. Dette har også konsekvenser for dyrevelferden for enkelt dyr. Denne mangelen bør rettes opp ved å endre naturmangfoldloven slik at havpattedyr også er omfattet eller ved å endre havressursloven med tilsvarende vernebestemmelser. Regelverksendringer er nødvendige for å sikre at norsk lovverk ikke er i strid med Bernkonvensjonen.

Opprettelse av et eget dyrevernaventilsyn

NOAH mener at tilsyn og regelverksutvikling i forhold til dyrs velferd bør legges til en egen tilsynsmyndighet. Dyrevernaven har systematisk blitt nedprioritert i forhold til næringsinteresser og forbrukerhensyn i Mattilsynet. Det betyr i praksis at dyr ikke sikres et optimalt vern i forhold til de tildelte offentlige ressurser på området. Et eget tilsyn vil synliggjøre ressursbruken og sikre at dyrevelferd som fagområdet får hevet status.

Strengere straffer for kriminalitet mot dyr m.m.

I 2015 fikk Norge dyrepolitiet, og NOAH ser at dette har bidratt til å øke dyrs status, og at mishandling og vanskjøtsel av dyr oftere etterforskes og straffes. Det er svært viktig å beholde modellen med dyrekrimenheter i hvert politidistrikt. Det er også viktig at midler settes av til dette og at midlene som er satt av, ikke brukes for politiets arbeid i andre områder på bekostning av etterforskning og straffeforfølgning av dyrevelferds-kriminalitet. Økokrim har hovedansvar for dyrekrim-satsingen, og bør styrkes personellmessig på dette området.

NOAH ser det som nødvendig å vurdere hvorvidt simpel uaktsomhet (og ikke kun grov uaktsomhet) kan gi grunnlag til å bruke straff som reaksjon for brudd på dyrevelferdsloven. NOAH mener at det er på tide å ta en ny vurdering av skyldkravet.

Videre ser NOAH at det er behov for straffeøkning for brudd på dyrevelferdsloven, da rammen på 3 år aldri er blitt brukt – til tross for mange svært grove saker i rettssystemet. I UK ble nylig strafferammen for dyremishandling økt til 5 år, og straff etter naturmangfoldloven i Norge ble også økt til 5 år i 2019. Straffelovens § 352 gir en høyere strafferamme for grovt skadeverk (6 år) enn det er mulig å idømme for vold mot dyr etter dyrevelferdsloven § 14, jf. § 37 annet ledd. Dette medfører at straffbare handlinger mot eiendom kan straffes hardere enn straffbare handlinger mot dyr. Grov vold mot alle dyr uavhengig av eiendomsforhold må kunne straffes med minst like høye strafferamme som strafferammen for grovt skadeverk etter straffeloven § 352. Straffverdigheten av grove overtredelser på dyrevernavlovgivningen ikke er så lav at en strafferamme på tre år er tilstrekkelig og strafferammen bør økes til 5 år. Politiet og Økokrim har nylig stilt seg bak dette. En betydelig lavere strafferamme i dyrevelferdsloven gir et dårlig signal som om rettslig vern av dyr har lavere prioritet og at brudd på dyrevelferdsloven generelt anses som mindre alvorlig enn brudd på de andre nevnte lovene. Det er ikke noen saklig grunnlag for et slik forskjellsbehandling.

I dag skjer det ofte at Mattilsynet nøyer seg med å pålegge administrative tiltak som reduksjon av antall dyr i dyreholdet eller avvikling av dyreholdet i tilfeller hvor bruddet klart kvalifiserer for en straffereaksjon (administrativ eller strafferettslig), men ut ifra begrensede ressurser velger Mattilsynet ikke å bruke den muligheten. Dette har ført til at flere alvorlige brudd på dyrevelferdsloven ikke får følbare konsekvenser og den preventive effekten av straff, også for kommersielle aktører som av økonomiske grunner lar dyr lide, blir liten.

Riksrevisjonens rapport fra 2019 viser at Mattilsynet ikke har et tilstrekkelig opptrappende virkemiddelbruk for de alvorlige sakene med brudd på dyrevelferdsloven. Mattilsynet gir i mange tilfeller gjentatte pålegg over flere år, og det tar for lang tid for Mattilsynet å iverksette aktivitetsforbud for dyrehold med alvorlige brudd på dyrevelferdsloven. Riksrevisjonens undersøkelse fra 2019 viser at kronisk dårlige dyrehold får fortsette i gjennomsnitt sju år fra første inspeksjon til vedtaket om aktivitetsforbud ble gjeldende. Dette er uakseptabelt.

Mattilsynet har henvist til noen dommer hvor Mattilsynets vedtak om avvikling av dyrehold er blitt erklært ugyldig av retten, og brukt dette som grunnlag for å være tilbakeholden med å avvikle kronisk dårlige dyrehold eller gi aktivitetsforbud.²⁰⁷ NOAH har sett nærmere på disse dommene og kan ikke se at retten har utelukket strenge reaksjoner mot kronisk dårlige dyrehold. Dommene gir i stedet et signal om at Mattilsynet må være mer konsekvent i sin oppfølging av saker hvor det forekommer gjentatte og mindre alvorlige brudd, og avklarer hvilke bevis må tas hensyn til og hvordan bevisvurderingen må gjøres. Det er understreket i de henviste dommene at aktivitetsforbud er ment til å forhindre fremtidige lovbrudd og kan ikke brukes for å «straffe».

Prinsippet om opptrappende virkemidler som Mattilsynet legger til grunn for sin tilsynsvirksomhet betyr at Mattilsynet må velge det minst inngripende virkemiddelet som kan ha ønsket effekt, dvs. forbedring av levevilkår til dyrene. For eksempel er avvikling av dyreholdet (aktivitetsforbud) meget inngripende sammenlignet med tvangsmulkt eller overtredelsesgebyr. Et dårlig dyrehold kan anmeldes eller ilegges overtredelsesgebyr dersom det handler om et alvorlig brudd på loven uten at det ilegges aktivitetsforbud.

Riksrevisjonen gjennomgikk myndighetenes innsats mot alvorlige brudd på dyrevelferdsloven i landbruket²⁰⁸ i 2019 hvor målet var å vurdere i hvilken grad myndighetene legger til rette for og gjennomfører et målrettet tilsyn for å minimere omfanget av alvorlige brudd på regelverket for dyrevelferd i landbruket. Riksrevisjonens rapport viser at tvangsmulkt brukes i noen grad (5 prosent av vedtakene), mens overtredelsesgebyr praktisk talt ikke er brukt (1 prosent). Saksgjennomgangen

²⁰⁷ LF-2019-115904 (20.05.2021); LH-2020-45277 (01.10.2021); LG-2019-87171 (29.06.2020).

²⁰⁸ <https://www.riksrevisjonen.no/rapporter-mappe/no-2019-2020/myndighetenes-innsats-mot-alvorlige-brudd-pa-dyrevelferdsloven-i-landbruket/>

viste at det i mange tilfeller blir gitt gjentatte pålegg²⁰⁹ over flere år før det ble fattet vedtak om aktivitetsforbud, og at pålegg er gitt med samme hjemmel flere ganger, til og med for alvorlige forhold som mangel på fôr og vann, og sykdom og skadete dyr. Det samme gjelder for hastevedtak hvor dyreeier/dyreholder pålegges å forbedre forholdene umiddelbart. Hastevedtak er en indikasjon på at et alvorlig avvik er avdekket. Undersøkelsen viser at Mattilsynet har gitt gjentatte hastevedtak over flere år og kronisk dårlige dyrehold får fortsette i gjennomsnitt sju år fra første inspeksjon til vedtaket om aktivitetsforbud ble gjeldende.²¹⁰

Rettspraksis har vist at bruk av virkemidler må tilpasses til det konkrete dyreholdet og at Mattilsynet må være konsekvent i sin bruk av ulike tiltak. Det betyr at hvis Mattilsynet har brukt tvangsmulkt for at dyreeier vil forbedre forholdene i sitt dyrehold, må dette også følges opp og pengene kreves inn slik at den har reell effekt. Ellers vil tiltaket ikke virke etter sin hensikt og inspektøren har faktisk ikke trappet opp virkemidler. Aktivitetsforbud anses som et svært inngripende tiltak og retten har gitt et klart signal om at dette bør heller brukes i varierende grad – fra totalt forbud til forbud mot noen dyreslag eller redusert antall dyr. Også forbudets varighet bør justeres etter omstendighetene i den konkrete saken.

I sitt innspill til utarbeidelse av dyrevelferdsmelding har Mattilsynet skrevet at de «prioriterer nå slike saker høyt og har laget en intern retningslinje».²¹¹ Det er også nevnt der at mange av disse sakene ender med at personen får forbud mot å ha dyr (aktivitetsforbud). Kanskje bør Mattilsynet heller ha mer fokus på å anmelde kronisk dårlige dyrehold, spesielt når de selv understreker at «langt flere dyr lider i slike dyrehold enn i de mer akutte sakene med alvorlig vanskjøtsel».

NOAHs tilråding

- Innføre anerkjennelse av dyrs egenverdi i Grunnloven.
- Opprette et eget dyrevelferdstilsyn.
- Legge plan for overføring av forvaltningsansvar for dyrevelferd til næringsnøytralt dyreverndepartement, (ev. dep. under KLD). Inntil dette er operativt; overføre forvaltningsansvar for alle ville dyr til KLD (fra LMD og NFD).
- Sikre og styrke dyrepolitienhetene i alle politidistrikter, samt styrke Økokrims dyrekrimkapasitet.
- Styrke Mattilsynets tilsynsarbeid, gi Mattilsynet mulighet til raskere avvikling av «kronisk dårlige dyrehold».
- Øke strafferammen i dyrevelferdsloven til 6 år. Revurdere skyldkravet i loven slik at også simpel uaktsomhet ved lovbrudd kan føre til straffereaksjon.
- Endre naturmangfoldloven eller havressursloven slik at vernebestemmelsene i Bernkonvensjonen gjelder også for havpattedyr.

²⁰⁹ Pålegg er et vedtak med oppfordring til å rette opp i forholdene innen en gitt frist. Et eksempel på pålegg er å sikre stor nok plass til kalver som står i for små binger. Se nærmere på https://www.mattilsynet.no/dyr_og_dyrehold/dyrevelferd/mattilsynets_reaksjonsformer_og_virkemidler_ved_brudd_paa_dyrevelferdsloven.2533#:~:text=Hvis%20vi%20vil%20kreve%20at,vi%20har%20tenkt%20%C3%A5%20bestemme.

²¹⁰ Riksrevisjonens rapport 2019, s 54-55.

²¹¹ Innspill til utarbeidelse av dyrevelferdsmelding, 05.09.2022, tilgjengelig på <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/ny-dyrevelferdsmelding/id2928150/>